

ZRÍNYI MIKLÓS
NEMZETVÉDELMI EGYETEM

**A KATONAI FEGYELEM ÉS A BEKÖVETKEZETT
(KATONAI ÉS KÖZTÖRVÉNYI) BŰNCSELEKMÉNYEK
ÖSSZEFÜGGÉSEI A MAGYAR HONVÉDSÉGNÉL
1991. JANUÁR 1 - 1999. DECEMBER 31.
KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN**

Doktori (PhD) értekezés

Honfi Attila mérnök ezredes

Témavezető:

prof. Dr. Malomsoki József
tanszékvezető

2004

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ	4
I. A KUTATÁS AKTUALITÁSA, CÉLJA, MÓDSZERE ÉS KÉRDÉSKÖREI	5
1. A bűnmegelőzés, bűnözés, bűnüldözés helyzete és főbb jellemzői Magyarországon	5
2. A katonai fegyelmi jog aktuális kérdései	11
3. A kutatás célja	13
4. A kutatás módszere	14
5. Elméleti hipotézisek	16
II. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁSI, ILLETVE FEGYELMI JOG KIALAKULÁSA ÉS MEGSZILÁRDULÁSA	17
1. Az Árpád- és vegyes házi királyok idején	17
2. A XIV-XV. század büntető- és fegyelmi joga	17
3. A XVI-XVIII. század büntető- és fegyelmi joga	18
4. A kuruc hadsereg büntetőjoga	20
5. A fegyelmi- és büntetőjog összefonódása a XVIII-XIX. században	20
6. A XX. század katonai büntető- és fegyelmi joga 1951-ig	23
7. Az 1951. évi 31. tvr. és az 1951. évi III. törvény, figyelemmel a büntető perrendtartás módosításáról szóló 1954. évi V. törvényre	26
8. Az 1961. évi V. törvény és a büntetőeljárásról szóló 1962. évi 8. törvényerejű rendelet	28
9. Az 1973. évi I. törvény katonai büntetőeljárásai rendelkezéseit érintő változások	29
10. A büntető jogszabályok katonákra vonatkozó főbb változásai 1989–1998. között	30
11. A katonák által elkövetett bűncselekmények fegyelmi jogkörben történő elbírálása	42
III. A FEGYELEM ÁLTALÁNOS ÉS A KATONAI FEGYELEM SPECIFIKUS ÉRTELMEZÉSE	44
1. Az állampolgári fegyelem jelentősége és szerepe a társadalomban	44
2. Katonai fegyelem	45
3. A normasértések fogalma, osztályozása	50
4. A parancsnok (szolgálati elöljáró) fegyelmi jogköre	52
IV. A MAGYAR HONVÉDSÉG FEGYELMI HELYZETÉNEK JELLEMZŐI AZ 1991-1999 KÖZÖTT BEKÖVETKEZETT BŰNCSELEKMÉNYEK TÜKRÉBEN	62
1. A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1991-ben	62

2.	A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1992-ben	68
3.	A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1993-ban	73
4.	A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1994-ben	78
5.	A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1995-ben	81
6.	A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1996-ban	84
7.	A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1997-ben	88
8.	A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1998-ban	94
9.	A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1999-ben	98
V.	ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK	103
1.	Összegzett következtetések	103
2.	A kutatás során elért eredmények	124
3.	Új tudományos eredmények	126
4.	A kutatási eredmények hasznosíthatósága	126
	BEFEJEZÉS	128
	FELHASZNÁLT IRODALOM	131
	A TÉMÁVAL KAPCSOLATOS PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE	134

BEVEZETŐ

A katonai szervezetek fegyelme és az ott bekövetkezett bűncselekmények problémaköre több fogalmi rendszerben is értelmezhető. A szakértők és kutatók közül sokan gondolják, hogy megközelíthetetlen, felfoghatatlan, leküzdhetetlen jelenségek összessége. Vannak, akik a haderő sorskérdéseinek egyikének tekintik, mások beilleszkedési zavarok mutatójának vélik, vagy egyszerűen a társadalomból „kívülről hozott” deviáns magatartásformák speciális környezetben való megjelenésének minősítik. *A katonai fegyelem kutatásának célja a megelőzés, annak feltétel-, és eszközrendszerének kidolgozása, illetve kialakítása.* A vizsgálatok feladata feltárni az okokat és a közreható tényezőket.

A honvédségi fegyelmi jog szerepe és továbbfejlesztésének lehetőségei nyíltan vagy burkoltan, de folyamatosan a honvédelem rendszerét illető viták középpontjában állnak. *A katonai ütőerő, a hadrafoghatóság egyik döntő tényezője a fegyelem,* amely meghatározó mértékben a felkészültség és kiképzettség függvénye. A honvédség ütőerejéről, illetve annak realitásáról folyó viták nem kerülhetik meg sem a kiképzés, sem a katonai fegyelem intézményrendszerét romboló hatások értékelését a készenlét még elégséges szintjének megítélésében.

Az alapkérdést egy másik oldalról megközelítve, a katonai életviszonyokkal járó kötöttségek egyik legjellemzőbb eleme a parancsnokok által gyakorolt fegyelmi jog. Ennek éppúgy vannak garanciális jelentőségű alkotmányos és emberi jogi vonzatai, mint ahogyan a haderő társadalmi elfogadottságát is közvetlenül befolyásolja a fegyelmi joggyakorlat rendezettsége és hatékonysága. Ezért nem véletlen, hogy a szolgálati viszonyok formájának és tartalmának alakulását meghatározóan befolyásoló – az 1990-es években megjelent – új jogszabályok alapvetően érintették a fegyelmi jog intézményeit és érvényesítésnek módját is.

Az alkalmazott intézményes és jogi megoldásokról végső soron mindig maga a gyakorlat mond ítéletet. A honvédség közép- és hosszú távú fejlesztésének igényei viszont megkövetelik, hogy a gyakorlat által visszaigazolt problémák elméleti elemzése, értékelése és minősítése alapján teremtsük meg a jogok érvényesülésének, illetve a kötelezettségek megvalósíthatóságának szilárd intézményeit és áttekinthető fejlődési pályáját.

I. A KUTATÁS AKTUALITÁSA, CÉLJA, MÓDSZERE ÉS KÉRDÉSKÖREI

A bűn és a bűn megelőzésének a fogalma – bármilyen modernnek is tetszik – nem új keletű. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a két fogalom szükségszerű szimbiózisban él együtt: amióta létezik a bűn és amióta létezik a bűnözés – márpedig az állam- és az állami büntetőhatalom létrejötte óta szükségszerűen megvalósul mindkettő –, az emberiség egyik leghőbb vágya a bűn kiirtása. Ennek eszközeként pedig az elrettentés, a megtorlás, avagy a megelőzés (alkalmanként és koronként az eszközmenüből egy vagy kettő, esetleg mindhárom egyszerre, netán ezek kombinációi) kerültek előtérbe.

1. A bűnmegelőzés, bűnözés, bűnüldözés helyzete és főbb jellemzői Magyarországon

Jóval több, mint kétezer évvel ezelőtt már Arisztotelész is felhívta a figyelmet a bűn megelőzésének szükségességére és főként célravezetőségére. A további évszázadokban pedig számos filozófus, jog- és társadalomtudós foglalkozott ezzel a kérdéssel. A véleményeknek mintegy összegzését adva, Cesare Beccaria¹ 1764-ben már megfogalmazta: „jobb megelőzni a bünteteket, mint büntetni azokat.” Felismerte, hogy nem a büntetés szigorának, hanem elkerülhetetlenségének van döntő preventív hatása. Ebből az is következik, hogy a társadalomnak mind szélesebb körben kell reagálnia a normakövető magatartásra is, amely során magának az elismerés tényének van döntő szerepe, és nem annak nagyságrendje, minősítése fontos. „A bűncselekmények megelőzésére szolgáló eszköz az erény megjutalmazása is. (...) A kitüntetés pénze mindig kimeríthetetlen, és bőven kamatozik annak kezében, aki azt bölcsen osztja el.”²

Hamarosan kialakult az a máig is cáfolhatatlan álláspont, amely szerint a „legjobb bűnmegelőzés az, ha egyetlen bűncselekmény sem marad felderítetlen”, azaz fokozott erőfeszítéseket kell tenni a latencia csökkentésére – ez viszont már a bűnözés, a bűnüldözés és a bűnmegelőzés hármas egységét hivatott szemléltetni, ami napjaink kívánatos jellemzője is lehetne. Megelőzni azonban csak azt a természeti, társadalmi vagy individuális jelenséget vagyunk képesek, amelyet – legalábbis főbb vonalakban – ismerünk. Korunkban az ismertté vált bűnözés alakulásáról a kriminálstatisztika adatszolgáltatási rendszere ad számot.

¹ *Cesare Bonesena Beccaria* (1738-1794) a felvilágosodás korabeli polgári humanizmus úttörő képviselője a büntetőjog-tudományban. 1764-ben megjelent művét, melyben a halálbüntetés és a kegyetlen büntetések, valamint a kínvallatás megszüntetését követelte, jóformán minden nyelvre lefordították. Magyarul is megjelent, első ízben *A bűnökről és büntetésekről* (1834), majd *Büntett és büntetés* címen (1887, 1967).

² Beccaria, Cesare Bonesena: *Büntett és büntetés*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. 139. old.

A bűnözés fontosabb országos adatai 1965-2001 között³

Év	100 ezer lakosra jutó ismertté vált közvadás bűncselekmények ⁴ száma	A felderítetlen bűncselekmények aránya (%)	100 ezer büntethető korú lakosra jutó bűnelkövetők ⁵ száma
1965	1203	19,6	1102
1970	1185	16,0	799
1975	1150	21,1	845
1980	1218	40,9	1443
1985	1567	31,8	1008
1986	1736	31,5	1095
1987	1796	32,6	1168
1988	1853	36,8	1037
1989	2254	42,9	1058
1990	3411	51,2	1328
1991	4404	57,4	1448
1992	4472	53,3	1561
1993	4009	40,9	1443
1994	3894	42,6	1405
1995	5020	37,3	1424
1996	4661	49,9	1438
1997	5144	47,3	1541
1998	6006	42,8	1648
1999	5057	45,5	1548
2000	4507	48,6	1446
2001	4657	45,7	1419

(Forrás: Tények könyve '93 Szerk.: Baló György – Lipovecz Iván. Gregor Média Kft. Budapest, 1993., Magyar statisztikai zsebkönyv '88 – 2001. Igazságszolgáltatás: 11.1-11.3. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1989 – 2002. évek – számított adatok.)

Magyarországon a bűnözés 1965-1980 közötti alakulására – a totalitárius állami berendezkedésnek megfelelően – a kiegyenlítettség, illetve a kismértékű ingadozások voltak jellemzőek. A drasztikus változások az 1980-as évekhez kötődnek: megindult és egyre határozottabbá vált az a folyamat, amely – a rendszerváltás előzményeként – az ismertté vált bűncselekmények számának kitartó és visszaesés-nélküli növekedésében öltött testet. A bűnözés terjedelmének robbanásszerű növekedésével viszont nem tartott lépést a bűnüldözés eredményessége: ezt példázza a bűncselekmények és az elkövetők száma közötti igen jelentékeny eltérés, valamint a felderítetlen bűncselekmények magas aránya.

A rendszerváltást követően az össz-bűnözést megjelenítő (és a bűnüldözés egyes értékeleit is magukban foglaló) kriminálstatisztikai mutatók tovább romlottak. Az 1989-et követő

³ Az országos statisztika kissé torzít, mert a KSH módszertani okokból a bíróságok katonai tanácsainak hatáskörébe tartozó ügyeket nem jelzi.

⁴ *Ismertté vált közvadás bűncselekmények:* az a bűncselekmény halmaz, amely miatt a nyomozó hatóságok az adott időszakban fejezték be a nyomozást, illetve szolgáltatott róla a KSH számára adatot. Tartalmazzák „az elkövető kiléte nem állapítható meg” címen történt nyomozásmegszüntetéseket is.

⁵ *Ismertté vált bűnelkövető:* az a büntetőjogilag felelősségre vonható gyanúsított, akivel szemben a nyomozás azt állapította meg, hogy legalább egy bűncselekményt elkövetett.

időszak bűnözési adatai arról tanúskodnak, hogy a bűncselekmények abszolút száma tovább növekedett, míg a bűnelkövetők száma ennél jóval visszafogottabb emelkedést mutat. Az 1993-94-es években csekély csökkenés, majd 1995. és 1998-ban ismét nagy arányú növekedés, majd stabilizálódás jött létre. Mindezekhez viszont – számos objektív és szubjektív körülmény együtthatausaként – nem társult a bűnüldözés, illetve a bűnfelderítés hatékonyságának növekedése.

Az objektív mutatók a helyzet lényeges romlását és ezáltal a bűnmegelőzés fontosságának előtérbe kerülését jelzik⁶. A következő – a hazai bűnözést jellemző statisztikai sorokból, illetve a kriminológiai és szociológiai kutatásokból leszűrt, össztársadalmi szinten érvényes – adatok, valamint a bűnözésbeli jellegzetességek jól illusztrálják az elmondottakat. (Megjegyzendő, hogy nem egyedi, sajátosan magyar jelenségről van szó: a törvényszerűség bizonyítéka, hogy szinte teljes mértékben azonos tendenciák mentek végbe a volt szocialista régióban.)

– Az 1970 óta eltelt több mint negyedszázad alatt az *ismertté vált bűncselekmények* száma megnégyszereződött, ezen belül a rendszerváltás előtti utolsó évhez, 1988-hoz viszonyítva 1991-ig megkétszereződött.

– Az ismertté vált bűncselekmények számának növekedésétől jócskán elmaradt az *ismertté vált bűnelkövetők* számának emelkedése. Ez azt jelzi, hogy egyre több az olyan bűncselekmény, amelynek az elkövetőjét nem sikerül felderíteni, vagyis növekszik az ismeretlen tettesek száma.

– Az ismertté vált *vagyon elleni bűncselekmények* az 1988-ban elkövetett összes bűncselekmény mintegy kétharmadát tették ki, 1995-ben pedig már az ismertté vált összes bűncselekménynek több mint háromnegyede irányult a vagyon ellen. Leszűrhető az a következtetés, hogy az össz-bűnözés növekedése a vagyon elleni bűnözés növekedésének a következménye.

– Az összes ismertté vált bűncselekmény egytizede a *közrend ellen* irányult, s ekként – a vagyon elleni bűncselekményekkel együttesen – ez a két bűncselekmény-kategória fedi le az összes ismertté vált bűncselekmény közel kilenctizedét.

– Jelentős változás következett be az *emberölések* számában és minőségében egyaránt: az abszolút szám a rendszerváltás előttihez képest 1995-re kb. 50%-kal emelkedett, s ami jellemzőbb, megjelentek és elszaporodtak az egyre durvább és kíméletlenebb elkövetési módok, a leszámolás- és a kivégzésszerű gyilkosságok.

⁶ A Kormány átfogó bűnmegelőzési programjának előkészítésével és megvalósításával kapcsolatos feladatokról szóló 1136/1997. (XII. 22.) Korm. határozat alapján elkészült egy ajánlás az Országos Bűnmegelőzési Programhoz. E program célja az volt, hogy egyfelől a kormány középtávú bűnmegelőzési koncepciója, másfelől az Országos Bűnmegelőzési Tanács (OBmT) cselekvési programjaként olyan átfogó szakmai dokumentummá váljék, amelynek további lebontását, részletes kimunkálását a különböző területekre szakosodott megelőzési stratégiák, illetve taktikák tartalmazzák majd. A tervzetet a középtávú országos bűnmegelőzési stratégiát vázolta fel, és ennek megfelelően csak a legfontosabb irányok kijelölésére törekedett.

– Megjelent és egyre nagyobb teret nyer a *szervezett bűnözés* – gyakran a nemzetközi együttműködés keretei között – mind a fegyver-, a műkincs-, a kábítószer-, az ember- és a leánykereskedelem, mind pedig a prostitúció és korrupció területén.

– Eddig nem tapasztalt prosperitást ért el a *feketegazdaság*, amelynek súlyára jellemző, hogy arányát az ország gazdaságán belül számos szakértő mintegy 30%-os nagyságrendre becsüli.

– Növekedett a *gazdálkodással összefüggő bűncselekmények* száma, s az általuk okozott kár – betudhatóan többek között a privatizációnak, a határok megnyitásának, az inflációnak s nem utolsósorban a büntető jogszabályok változásainak is – évről évre emelkedik.

– A *korrupciós jellegű bűncselekmények* száma 1990 és 1996 között megháromszorozódott.

– Teret nyert a közvéleményt egyre jobban irritáló *prostitúció*.

– Emelkedett a *fiatal korosztályok* bűnözésbeli részvétele: amíg 1980-ban a bűnelkövetők 34, 1988-ban 31,4%-a volt fiatalkorú és fiatal felnőtt, addig e két korcsoport az 1996-ban 40,6%-kal képviseltette magát.

– A bűncselekmények elkövetésében egyre fokozódó szerepet játszik a különböző *drogok és az alkohol* közrehatása.

– Az állampolgárok személyét és vagyonát sértő bűncselekményekkel párhuzamosan emelkedik a *bűncselekmények sértettjeinek* a száma. Többségük semmiféle kártalanításban, kártérítésben, avagy anyagi-erkölcsi jóvátételben nem részesül, illetve esetükben a kártérítés vagy a kártalanítás gyakorlati megvalósulása eleve reménytelen.

– Az utóbbi években az összes ismertté vált bűncselekmény mintegy egynegyedét a fővárosban követték el, viszont az ismertté vált bűnelkövetőknek csak kb. hatod része lakott Budapesten. Szignifikáns tehát az *utazó bűnözők* tevékenysége.

– A *fővárosi bűnelkövetés* jellegzetes megvalósulási formája a lopás, a betöréses lopás, a zsebtolvajlás, a csalás és a gépjármű-eltulajdonítás. E klasszikus bűnelkövetési formákon kívül azonban megvetette a lábát a fegyver- és a kábítószer-kereskedelem, a prostitúció, a személy elleni erőszak és a szervezett bűnözésre jellemző leszámolás, a robbantás, az egymással rivalizáló bandák háborúja is. Mindennek ellenére a fővárosban az ismertté vált bűncselekmények abszolút száma stagnál.

– A *bűnüldöző hatóságok munkájának eredményességét indexáló adatok* 1987-től értelemszerűen romlottak. A nyomozás eredményességi mutató, amely azt jelzi, hogy a bűncselekmények milyen hányadában találják meg a tettest, az 1991-es 42,6%-os mélypont után az 1992-1996-os évek átlagában ugyan 50% fölé emelkedett, de így is jóval alatta marad a korábbi értékeknek. A nyomozás eredményességi mutatótól törvényszerűen nagyobb mértékben romlott az ismeretlen tettesek felderítését tükröző mutató, amely rávilágít arra, hogy az ismeretlen tettesek

által elkövetett bűncselekmények mekkora hányadában találják meg a tettest a nyomozás során. Mivel az összes ismertté vált bűncselekményen belül egyre nagyobb azon esetek aránya, amelyekben a nyomozás kezdetén a tettes ismeretlen, ezek felderítése fokozott terheket ró a bűnüldöző apparátusra. Az ismeretlen tetteses felderítési mutató tekintetében is 1991. jelentette a mélypontot: a bűnüldöző szervek az eljárásoknak csak 27,4%-ában derítették fel az elkövetőt, majd 1992-96 között átlagosan 42% körül alakult az arány.

Bár az európai átlaghoz képest a fenti teljesítménymutatók még mindig jónak mondhatók, de mivel a korábbi hazai eredményekhez képest jelentősen visszaestek, a magyar lakosság a bűnüldözés hatékonyságának csökkenését érzékeli.

Az osztársadalmi szintű jellegzetességek individuális szintre történő lebontása alapján hazánkra is érvényes az 1990-es évek általános, *a fejlett világ szinte egészének a bűnözési jellemzőit* tartalmazó ténymegállapítás, amely szerint:

- a bűncselekmények döntő többségét férfiak követik el,
- az elkövetésben aránytalanul felülreprezentált a 15-25 éves korosztály, illetve közöttük aránytalanul nagy számban találhatóak az egyedülállóak és a nagyvárosban élő személyek, akiket erős területi mobilitás jellemez,
- a bűnelkövetésben aktív fiatalok nem kapcsolódnak az iskolarendszerhez, nincsenek határozott képzési és foglalkozási aspirációik és rosszul teljesítenek az iskolában. Családi kapcsolataik kiegyensúlyozatlanok, igen gyakori, hogy bűnelkövetőkkel vannak szoros kapcsolatban, s jellemzően nem hisznek a jogkövető magatartás fontosságában, értelmében,
- a társadalmi struktúra alsó rétegeihez tartozás jelentősen növeli mindenfajta bűncselekmény elkövetésének a veszélyét,
- a bűnözési gyakoriság pedig az országok többségében növekszik.

E megállapítások helytállóságának a tanúbizonysága, hogy a bűncselekmények túlnyomó többségét Magyarországon is, a fentiekben jelzett törvényszerűségeknek megfelelően, a 18-39 éves férfiak követik el, akikre többnyire az egyéni és szociális, valamint a területi kötöttségek, a hovatartozás fel nem ismerése, ingadozása, netán tagadása a jellemző. Nemcsak a felnőttek és a fiatal felnőttek által megvalósított, hanem a fiatakorúak és a gyermekek által elkövetett bűncselekmények során is egyre gyakoribb az anyagi javak megkaparintása, a haszonszerzési cél, amely általában nagyfokú, olykor a bűncselekmény elkövetésének kvázi „szükséges” mértékét meghaladó durvasággal, nem ritkán riasztó kegyetlenséggel párosul. Jelentős továbbá az ún. szegénybűnözés, illetve az utazóbűnözők hatékony működése, a "fehérgalléros"⁷ és a gazdasági, a szervezett, valamint az erőszakos bűnözés terjedése is.

⁷ Sutherland-tól, a neves amerikai kriminológustól származik a rendkívül frappáns kriminológiai terminus technicus, a "white collar crime". A dátum: az 1930-as évek utolsó esztendeje, a helyszín Amerika, de a "white collar crime"

Mindezek együttvéve jól jelzik a társadalom jelentékeny hányadának – s ezen belül is leginkább a fiatal korosztályoknak – dezintegrációs és értékorientációs problémáit, a deprimált családi hátteret, az oktatási és képzési rendszer diszfunkcionális működését, a tanulási és a foglalkoztatási esélyegyenlőtlenségeket. Ezek a fejlemények a társadalom nyugalalmát okkal-joggal, kedvezőtlenül befolyásolják.

Amennyiben az 1990-es évek kezdetétől különösen megromlott helyzet ellen, a már a rendszerváltás előtt megindult folyamatok lefékezése, illetve megállítása érdekében semmit nem teszünk, előbb-utóbb robbanásveszélyes helyzet alakulhat ki, bekövetkezhet a bűnözésnek az egy évtizeden belüli újabb, ugrásszerű növekedése.

Nyilvánvaló, hogy hazánk lakosságát egyáltalán nem érdekli a polgári demokráciák többségére jellemző, általános – a miénkhez hasonlatos vagy annál sokkalta súlyosabb – bűnözési helyzet. A magyar társadalom a közbiztonsághoz való joggal ténylegesen élni kívánva nem szándékozik, elfogadni a bűnözés növekedése és a demokrácia fejlődése közötti, világméretekben bizonyított, törvényszerű kapcsolatot sem. A maga sajátos helyzetét semmi máshoz nem kívánja viszonyítani, mint a saját korábbi körülményeihez és életviszonyaihoz, ezen belül is elsősorban a rendszerváltás előtti biztonságérzetéhez.

A lakosság objektív biztonsága viszont az 1990-es évekre – betudhatóan az erőszakos, a garázda jellegű, továbbá a vagyon elleni bűncselekmények erőteljes növekedésének, valamint a bűnüldözési eredményesség jelentékeny romlásának és a bűnüldöző és igazságszolgáltató szervek nagyfokú leterheltségének – erőteljesen megingott. Ám talán még ennél is jelentősebb az *a biztonságérzet (szubjektív biztonság) nagyfokú gyengülése*: a rendszerváltás utáni Magyarország polgárainak nagy része – a bűnözés növekedéséből és a mind veszélyesebb bűncselekményformák terjedéséből adódóan a veszélyeztetettség mértékénél sokkal, nagyobb intenzitással – egyszerűen fél. Fél a személyét, a családját, a szűkebb-tágabb környezetét, a vagyoni javait (lakását, hétfégi házát, személygépkocsiját stb.) veszélyeztető bűnözéstől, illetve mindezek személyi, anyagi, erkölcsi és mindennemű következményétől.

A társadalom nagy többsége ugyanakkor – látszólagos ellentétben az objektív biztonság és a szubjektív biztonság romlásával, viszont mégis magától értetődően – kevésbé érzékeny a bűnözés azon formái iránt, amelyek a személyes és anyagi biztonságát közvetlenül, nap, mint nap jól érzékelhetően nem veszélyeztetik. A lakosság nem partner azon bűncselekmények leküzdésében és megelőzésében, amelyekben közvetlen károsult személy nem érzékelhető – vagyis: amikor a sértett a „köz”, a nem csupán adót szedő, hanem annak fejében a személyes- és vagyonbiztonságról is kellő eredménnyel gondoskodó állam vagy pedig a társadalom egésze.

és a “white collar criminals” fogalma nem csak hogy polgárjogot nyert a bűnügyi tudományok szakirodalmában, hanem e szakirodalom egyik telitalálata is lett. (Kránitz Mariann: Egy régi – új jelenség: a fehérgalléros bűnözés *Főiskolai Figyelő*, 1995. évi 2. sz. 38. old.)

2. A katonai fegyelmi jog aktuális kérdései

A hadsereg feletti politikai és társadalmi kontroll folyamatosan fenntartja a közvélemény haderő iránti érdeklődését. A kötelező katonai szolgálat erős összekötő kapocs a civil társadalom és a honvédség között, ez egyben meggátolja a szervezet elkülönülését is. A hadsereget hierarchikusan zárt, szigorú fegyelmi követelmények, alá- és fölérendeltségi viszonyok, valamint a totális szervezetről adódó sajátosságok jellemzik ugyan, de ennek ellenére a társadalom integráns része. A politikai és szociális, illetve a kulturális és más szokásrend elemei változásának hatása a katonák körében is érvényesül, így a Magyar Honvédség norma- és értékrendszere sem távolodik el túlságosan a társadalomtól. Ugyanakkor az országos közvélemény a katonák által elkövetett bűncselekményeket, vagy egyéb normasértéseket kritikusanabbán ítéli meg, mint általános állampolgári fegyelmezettséget, mivel a honvédségen belüli feszültségek a hadsereg és a civil társadalom tagjai közötti viszonyt is tükrözik.

A katonai parancsnokok fegyelmi joga csak az egyike azoknak az eszközöknek, amelyekkel a honvédség fegyelmehez, belső életének szerveztségéhez, ütőerejéhez kötődő állami érdeket védjük: a büntető anyagi és eljárási, illetve a büntetés-végrehajtási jog mára már kétségtelenül leszűkült területen, de továbbra is elkülönített tárgykörként őrzi az ide tartozó szabályokat. *A fegyveres erők belső viszonyainak rendezettségéhez és alkalmazhatóságának színvonalához kötődő büntető rendelkezések a Btk. öt címében kaptak helyet, ezek a*

- béke és emberiség elleni,
- szolgálati,
- függelmi rend megsértésével kapcsolatos,
- előljárói, illetve a
- harckészültséget veszélyeztető bűncselekmények.

Anélkül, hogy a később taglalt distinkciókat itt felsorolnám, meg kell állapítanom, hogy ezek a rendelkezések jelölik ki a vizsgálandó terület kereteit, *valójában ezek együttesen jelentik magát a katonai fegyelme elnevezés alatt védendő jogi tárgyat.* A büntetőeljárási, illetve végrehajtási csakúgy, mint a fegyelmi jog ennek alárendelten, az itt felmerülő problémák hagyományos vagy új megoldásával szabályozhatók.

A jogalkalmazás gyakorlata alapján, nyomon követhető, hogy melyek azok a bűncselekmények, amelyek jellemzőek a katonai életviszonyok körén belül.

A honvédség fegyelmét meghatározóan befolyásoló bűncselekmények köre valójában két fő típusra szűkíthető le a

- szolgálatteljesítési kötelezettségekkel összefüggőekre és a

- szolgálati feladatok ellátásának szabályos, rendeltetésszerű, megfelelő színvonalával kapcsolatos cselekményekre.

Itt kell egyúttal arra utalni, hogy önbecsapáshoz vezet, ha a fegyelmi helyzet alakulását csak a katonai bűncselekmények szempontjából vizsgáljuk. A tényleges fegyelmezettség és a haderő rendeltetésszerű alkalmazhatóságának szintje elválaszthatatlan számos, egyébként katonainak nem minősülő büntető tényállásnak, ezek közül is a meghatározó módon a vagyon elleni bűncselekmények körének és számának alakulásától. A másik nagy csoport az élet és testi épség elleni cselekmények megítélése a katonai életviszonyok között. Itt ugyanis arról van szó, hogy a testi sértés egyébként nem katonainak minősülő alakzatai is sokszor elválaszthatatlanul összefonódnak a katonai életviszonyok formális és informális jellemzőivel. Ezért indokolt olyan jogalkalmazási gyakorlat kialakítása, amely a testi sértés minden esetében, amikor az összefüggésben áll a katonai környezettel, visszavezeti azt a katonai bűncselekményre, vagy annak hiányában a szolgálati körülmények közötti elkövetést nyomatékos súlyosító körülményként kezeli.

A büntető anyagi jog keretén belül az 1993. május 15-ei Btk.⁸ változások kapcsán két olyan fontosabb változás történt, amely a tárgyalt témakört szempontjából lényeges jelentőséggel bír.

- az első az önkényes eltávozással kapcsolatos határidők újraszabályozásáról, adott esetben az irányadó időközök hosszúságának növeléséről szóló rendelkezés magának a szolgálati kötelezettségek vállalásának eseteit érinti,
- a másik a szolgálatban kötelességzegés bűncselekménye tekintetében különös elkövetési módokat iktatott be.

Ezek a rendelkezések nemcsak hatásukban, hanem szándékukban is dekriminalizációs természetűek. Arra irányulnak – büntető jogpolitikában általánosan ismert és alkalmazott módon –, hogy csak a kiemelkedő tárgyi súlyú kötelezettség-szegések maradjanak meg a bűncselekményként elbírált jogsértések körében.

Nem érdemes titkolnunk magunk előtt azt sem, hogy a fegyelmi helyzettel kapcsolatos lépéseknek sajátos jogpolitikai kontextusa van, amelynek két eleme igazán hangsúlyos:

- egyfelől a fegyelmi eljárásnak mind az anyagi, mind az eljárásjogi vetületét fokozott figyelem övezi mind nemzetközi, mind pedig alapjogi szempontból,
- másfelől pedig a honvédelem társadalmi és politikai legitimitásának alakulása (alakítása) szempontjából világosan látható, hogy nem vállalható közvetlenül semmilyen „régí” megoldás puszta felmelegítése.

⁸ A büntetőjogszabályok módosításáról szóló 1993. évi XVII. törvény.

A vizsgált témakör áttekintése nem nélkülözheti azt sem, hogy számot vessünk az *informális fegyelmezési utak és eszközök* elterjedtségével és viszonyával a formális fegyelmezés szférájához.

Aligha kétséges, hogy az 1991 – 1999. közötti időszak jogalkotásában a fentebb felsorolt szempontok meghatározó szerepet játszottak akkor, amikor külön fogságfenytés bírói felülvizsgálatáról szóló törvényt⁹, illetve a hivatásos és hadköteles állomány szolgálati viszonyáról szóló törvények idevonatkozó szakaszait kidolgozták. A fogságfenytés bírói felülvizsgálata tágabb jogpolitikai kontextusban abba a jogalkotási tendenciába illeszkedik, amelynek célja, hogy a katonai fegyelemsértések megítélésének egész eljárási rendjét maximálisan közelítse az általános büntetőjogi eljáráshoz. Ez az alapjogi felfogás volt a kiindulópontja eredetileg a katonai bírósági szervezet különállását megszüntető, illetve a katonai büntetőeljárás körét a legszűkebbre vonó törvényi változásoknak is.

3. A kutatás célja

3.1. Kiemelt kutatási cél a Magyar Honvédségnél 1991-1999. között bekövetkezett bűncselekmények tendenciáin keresztül bemutatni a katonai fegyelem bonyolultságát. A kutatási eredmények tükrében olyan következtetések megállapítása, amelyek a jövőt illetően elősegítik a Magyar Honvédség fegyelmi helyzetének javítását és további szilárdítását.

3.2. A fegyelem általános és azon belül a katonai fegyelem specifikus értelmezése, fogalmi apparátusának meghatározása. A katonai fegyelem összetevőinek vizsgálata, illetve külső és belső hatótényezőinek elemzése.

3.3. Megadni a normasértések (bűncselekmények, szabálysértések, katonai fegyelemsértések) fogalmi apparátusát, különös tekintettel a Magyar Honvédségnél a vizsgált időszakban bekövetkezett esetekre, és azok veszélyességének fokára.

⁹ A fogságfenytés bírói felülvizsgálatáról 1994. évi XCIII. törvény (Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv 1992. november 5-én a Magyar Köztársaságra nézve hatályba lépett. Az Egyezmény megerősítése azt a kötelezettséget róta a Magyar Köztársaság törvényhozására és jogalkalmazó szerveire, hogy gondoskodjanak a magyar jog és az Európai Emberi Jogi Bizottságnak és Bíróságnak az Egyezmény rendelkezéseit alkalmazó és értelmező gyakorlatának összhangjáról. A fegyveres erőknél hadkötelezettség alapján szolgálatot teljesítő, rendfokozat nélküli és tisztességes rendfokozatú katonával szemben alkalmazható fogságfenytés bírói felülvizsgálatának bevezetését az Egyezmény 5. és 6. cikkében foglaltak indokolták. A fegyelmi eljárás ugyanis – figyelemmel a szabadságelvonást tartalmazó szankcióra – a strasbourgi gyakorlat szerint olyan eljárásnak minősül, amelynek következtében "büntetőjogi vádak megalapozottságáról" döntenek. Az ilyen eljárás pedig legalábbis bírói felülvizsgálatot kíván.). A fogságfenytés bírói felülvizsgálatáról szóló 1994. évi XCIII. törvény végrehajtása során a fegyveres erőkre háruló feladatokat a 2/1995. (II. 10.) HM rendelet szabályozta.

3.4. Bemutatni a parancsnoki fegyelmi jogkör tartalmát. Meghatározni a parancsnoki fegyelmi jogkör gyakorlásának és irányításának feladatait. Ezen belül elemezni a parancsnok feladatait bűncselekmények bekövetkezése, illetve a bűnmegelőzés terén.

3.5. Meghatározni a fegyelmi helyzet elemzésének, értékelésének, minősítésének, illetve ellenőrzésének szempontjait és módszereit, rámutatni a parancsnoki állomány feladataira, valamint megfogalmazni a fegyelmi információk kezelésével és feldolgozásával szemben támasztandó követelményeket.

A kitűzött célok megvalósítása érdekében a kutatás során:

- tanulmányoztam a bűnözéssel, valamint a katonai fegyellemmel kapcsolatos hazai és külföldi szakirodalmat, figyelemmel kísértem a téma kutatásának legújabb eredményeit,
- konzultációt folytattam a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, a katonai ügyészségeken, az illetékes bíróságok katonai tanácsainál, a BM Határőrség Országos Parancsnoksága fegyelmi osztályán, a BM Országos Rendőr-főkapitányság fegyelmi osztályán, a Honvéd Vezérkar illetékes szerveinél, illetve a honvédség egészségügyi intézeteinél a kutatási témám szempontjából fontos részterületekkel foglalkozó szakemberekkel, tanárokkal, orvosokkal, ügyészekkel, bírakkal, határőrökkel, rendőrökkel,
- a szolgálati tevékenységem során végrehajtott ellenőrzések alkalmával konzultáltam a kutatási téma szempontjából a csapatoknál a parancsnokokkal és a fegyelmi szakapparátus jogalkalmazó tagjaival, valamint meghallgattam több száz eljárás alá vont személyt is,
- elemeztem és felhasználtam csapattiszti, több mint egy évtizedes fegyelmi szaktiszti, illetve vezetői tapasztalataimat,
- önálló kutatási adatokra támaszkodva bemutattam az 1991-1999. közötti időszakban bekövetkezett bűncselekmények sajátosságait, érzékeltetem a körvonalazódó tendenciákat,
- mivel a szerződéses katonák létszamaránya és bűncselekményi mutatói – az 1997-1999 közötti bázisalap kicsinysége miatt – statisztikailag nem voltak elemezhetőek, ezért kiegészítő kutatást végeztem a 2000 – 2002 közötti időszakra, illetve azt kiterjesztettem a fegyelmi eljárásokra is.

4. A kutatás módszere

4.1. A kutatás során alkalmazott információs rendszer adatainak forrása:

a.) A bíróságok katonai tanácsainak, illetve a Magyar Köztársaság Katonai Főügyészségének adatbázisa.

b.) A Honvéd Vezérkar fegyelmi osztályának

- fegyelmi információs adatbázisa,
- „A fegyelmi helyzet értékelése és statisztikai adatainak évkönyve” című évente elkészülő munkaokmánya,
- időszaki tájékoztatói és egyéb elemzései.

c.) A Magyar Honvédség parancsnoka értékelései a személyi állomány fegyelmi helyzetéről, a feladatszabó évenkénti parancsok, valamint a honvédelmi miniszter éves irányelvei és az azokban megfogalmazott tapasztalatok, illetve feladatok.

d.) Az MH Katonai Igazgatási és Adatfeldolgozó Központ éves statisztikai jelentései a személyi állomány létszámának alakulásáról.

e.) A HM KPSZH éves tájékoztató jelentései a Magyar Honvédségnél keletkezett károkról.

f.) A HVK Egészségügyi Csoportfőnökség éves tájékoztató jelentései az öngyilkossági cselekmények, szenvedélybetegségek és más mentálhigiénés okok miatt kezelt és leszerelt katonák számának alakulásáról.

4.2. Az adatbázis kialakításának szempontjai:

a.) *A bűncselekmények elkövetési ideje* mellett a statisztikai feldolgozás során figyelembe vettem az állománycsoportra, rendfokozatra, szolgálati időre, az elkövetés jellegzetes helyszínére, a szolgálati tevékenységgel való összefüggésre, az okozott kár értékére, valamint az aktuális alkoholos befolyásoltságra vonatkozó adatokat.

b.) *A bűncselekmények elkövetéséért felelősségre vont katonák* esetében a statisztikai feldolgozás szempontjából figyelembe vettem az állománycsoportra, rendfokozatra, szolgálati időre, az iskolai végzettségre, a fő- és a mellékbüntetés mértékére, a bűncselekmény jellegére, illetve a büntetést kiszabókra vonatkozó adatokat.

A vizsgálat során elhagytam a személyek egyedi azonosítására alkalmas információkat¹⁰.

4.3. A kutatás módszere

A katonai fegyelem és a bekövetkezett bűncselekmények összefüggéseinek összetett jellege miatt a kutatás során az általános módszerek közül a rendszerelméletű megközelítést, megfigyelést, analízist, indukciót, dedukciót és az adaptációt alkalmaztam.

A létrehozott adatbázis felhasználásával a kutatás során leíró statisztikai módszerrel vizsgáltam a rendelkezésemre álló adatokat, illetve egy-, két- és többváltozós adatelemzést végeztem.

¹⁰ Személyiségi jogok védelme, illetve az adatvédelmi törvény.

5. Elméleti hipotézisek

A kutatás során a következő feltételezésekből indultam ki:

- H1:** Az 1990-es években hazánkban végbement társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális változások hatása a katonai fegyelem helyzete, illetve a bekövetkezett bűncselekmények tekintetében adekvát módon érvényesült a Magyar Honvédség sajátos közegében is.
- H2:** A szolgálatot teljesítő katonák nagyarányú létszámcsökkentése, illetve a létszámarány- és szervezeti változások negatív hatással voltak a különböző állománykategóriák bűnügyi helyzetére, de az új társadalmi követelmények, ezen belül a haderóreform következtében a kutatási időszak végére nem alakult kedvezőtlenül a honvédség fegyelmi állapota.
- H3:** A sorállomány csökkenő és a szerződéses katonák növekvő létszáma javulást eredményezett a fegyelmi helyzetben.

II. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁSI, ILLETVE FEGYELMI JOG KIALAKULÁSA ÉS MEGSZILÁRDULÁSA

Bölcs Leó¹¹ bizánci császár és fia Konstantin már a IX-X. században feljegyezték a magyarokról, hogy harcos, fegyelmezett nép. Leírásukból az is kiderül, hogy őseinknél abban az időben a szokásjog alapján azokat, akik a hadba hívásnak nem engedelmeskedtek, vagy a vezérrel szemben engedetlenséget tanúsítottak, karddal kettéhasították vagy szolgaságra vetették.

1. A katonai büntető- és fegyelmi jog az Árpád- és vegyes házi királyok idején

Sem a jogtörténészek munkájában, sem egyéb forrásművekben nem találunk leírást arra nézve, hogy Árpád-házi királyaink idejében különleges katonai bírói szervezet, vagy büntetőeljárás lett volna érvényben. Királyi haderő pedig ekkor már vármegyénként szervezve létezett és parancsnokai a várispánok voltak. Emiatt alappal feltételezhető, hogy a várispánoknak a fegyellem fenntartása érdekében kellett bizonyos fokú büntető hatalommal is rendelkezniük, holott ebben a korban még a legfőbb bírói jog a királyi szuverén jogok közé tartozott. A király volt a legfőbb hadúr és a legfőbb bíró egy személyben.

Később azonban olyan folyamat indult meg, amelyben előbb a bírói tiszteben helyettesítették, majd az ügyek szaporodásával a vármegyékben is bírói székeket szerveztek. Ez a bírói szervezet decentralizálásához, a király és vármegyei bíróságok kettéválásához vezetett. A vármegyei bíróságok elnökei a várispánok lettek, akiknek továbbra is elsődleges a katonai szolgálati kötelesség volt, azonban – mint parancsnokok – a vármegyei haderők és várkatonaság bűnügyeiben is ők bírászkodtak. Ma már túl szigorú, kegyetlennek tűnő büntetések jelentkeztek az akkori katonai büntető- és fegyelmi jogban. Ismeretesek az első magyar királyok törvényei, amelyekben pl. lopás esetén a kéz levágását rendelték el.

2. A XIV-XV. század büntető- és fegyelmi joga

A középkori Európát átjárta a hűbériség szelleme. Az államfő tekintélye csak odáig terjedt, ameddig haderejének hatalma ért. Állandó jellegű katonaság intézménye nem szerveződött, a királynak éppúgy magánhadserege volt, mint az egyes főuraknak is. A bírászkodást az uralmi körzetek határozták meg.

¹¹ VI. vagy Bölcs Leó bizánci császár (888-927). „Taktika” című munkája a vándorúton lévő magyarság katonai szervezetéről is igen becses adatokkal szolgál.

Az időszakot a királyok által alkotott törvényekben előforduló katonai tárgyú szabályok és a szokásjog jellemezte. A XIV. században már található olyan szabályozás, amely az egyes főurak katonai parancsnoki jogköre mellett, bírói feladatukról is rendelkezik.

Hazánk e korból származó és a témához kapcsolódó jogszabálya Zsigmond király 1405-ben kiadott II. dekrétuma: „Hogy az átkelő urak és katonák erőszakos kárt egy országlakosnak se okozzanak... hű lakosainkat a törvény útján kívül istennek és az ő igazságának ellenére semmi szín alatt se merjék megkárosítani, fosztogatni, bántani, sérteni.” A rendelkezés további pontjai szerint az is megállapítható, hogy a katonák által elkövetett bűncselekmények nem rendes bírói eljárás alá tartoztak, attól elkülönültek, legalábbis olyan értelemben, hogy anélkül is elbírálhatók voltak.

Ugyancsak Zsigmond nevéhez fűződik – írott jogtörténetünkben elsőként – az 1427-ben kiadott hadi szabályzat, amely a katonai fegyelmet is hivatva volt biztosítani. Az 1405. évi II. dekrétumhoz hasonlóan mond ki az 1435. évi I. dekrétum a mai értelemben vett, önkényes eltávozás, szökés címén szabályozott bűncselekményekre, illetve a késés fegyelemsértésre: „... aki a hadseregbe későn jön, vagy innen titkon, avagy vakmerően eltávozik, fekvő jószágait veszti.”

V. László 1454. évi II. dekrétuma hasonlóképpen tiltja a lakosság fosztogatását, megkárosítását. Ha ez mégis megtörténne – s ez valószínűleg gyakran előfordult – az illető vármegye hadának vezetője intézkedésére a kártevőnek a károsult részére haladéktalanul elégtételt kellett adnia. Ha nem volt miből, akkor személyét kellett kiszolgáltatni a károsult részére, kivéve ha előkelőbb állása miatt ez nem volt lehetséges.

A kiadott királyi rendelkezések arról is tanúbizonyságot adnak, hogy a katonák felett a vármegye hadának vezetője bíraskodott. Megállapítható továbbá az is, hogy szinte valamennyi dekrétum a katonák általi fosztogatás, rablás tilalmáról rendelkezik, de azok ennek ellenére gyakoriak voltak, és a szigorú büntetés ellenére hatástalanok maradtak.

1526-ot követően, a mohácsi csata után a Habsburg-királyok magyarországi törvényei lényegileg megismétlik a katonák károkozásáról, a szökevények főbenjáró büntetéséről szóló kitételeket. I. Ferdinánd 1548. évi XII. dekrétumában található olyan egyértelmű rendelkezés, amely kimondja, hogy a katonai által elkövetett bűncselekmény esetén a bíraskodás a katonai parancsnok hatáskörébe tartozik: „... a katonáknak a táborban elkövetett hatalmaskodásait a főkapitány bírálja el.”

3. A XVI-XVIII. század büntető- és fegyelmi joga

A XVI. század elején a magyarság maradék fegyveres ereje – ismert történelmi okok miatt – a végvárakba húzódott. Az itt szolgáló zsoldos katonaságból vált ki a későbbi idők állandó hadserege. Kialakult az új honvédelmi rendszer, a várvédelem. A végvárakban a várparancsnok

volt a felelős a védekezésért. Ennek érdekében széleskörű fegyelmi és büntető bírói jogkörrel rendelkezett, mert e nélkül nem állott volna hatalmában a rendet és a parancsnoki tekintélyét megtartani. Amilyen mértékben nőtt a Habsburg-házzal való történelmi és katonai összefonódásunk, olyan mértékben nőtt az osztrák hadvezetés szellemi és fizikai befolyása is az állandó jellegű vár- illetve zsoldos katonaságra.

A XVII. századtól kezdve a végvári rendszer kiépítése mellett még egy törekvés volt megfigyelhető. Az államfők a régi banderális szervezet helyett, annak teljes felbomlása folytán, új állandó zsoldoshadsereg szervezésére törekedtek, amellyel szabadon rendelkeztek. A magyar királyi hadsereg ebben az időben a császári hadsereg részeként létezett, így tükrözte annak szellemét és belső viszonyait is.

A hadseregben ez idő tájt kétféle igazságszolgáltatási mód volt ismeretes:

- a katonai esküdszéki ítélkezés és
- a „hosszú nyársak joga” elnevezésű népbírászkodási rendszer.

Mindezek alapja a zsoldos hadseregek alakulásának jogi formájára vezethető vissza, amely egy magánjogi szerződés volt és a katona egyénileg kötötte a toborzást végző parancsnokkal. A szerződés egyik pontja szólt arról, hogy a zsoldosok a soraikban előforduló bűncselekményeket maguk akarják-e népbírósági alapon eldönteni – ez volt a hosszú nyársak joga – vagy az ilyen bűnösök felett ítélkező katonai esküdszék döntsön. A kétféle bírászkodási rendszer csak a gyalogságra volt érvényes és érdekessége még, hogy a vád- és a védelem képviselője is tagja lehetett az ítélőszéknek. Döntéskor elsőnek a vád képviselője adta le szavazatát, az ítéletet megerősítés végett mindenkor az ezredparancsnoknak kellett bemutatni.

A népbírászkodás a későbbiekben teljesen háttérbe szorult és helyet adott az esküdtbírói rendszernek. Ekkor már az ezredparancsnoknak igen széles jogköre alakult ki. A bűncselekményt elkövető katonákat bírói jogkörében elítélte, de még fegyelmi jogkörben eljárva is halálos ítéletet szabhatott ki.

A XVI-XVIII. század folyamán a fegyelmi fenyítő és büntető bírói eljárás határai nem voltak egymástól szigorúan elkülönítve. Igen gyakori volt, hogy olyan cselekményeket is elbíráltak fegyelmi fenyítő jogkörben és olyan büntetéseket is kiszabtak, amelyek egyértelműen a büntető bírói eljárás körébe tartoztak, ezért a büntetési nemek osztályozásánál sem lehet szigorúan vett határokat húzni a csak fegyelmi jogkörben, illetve a csak bírói úton kiszabhatók között.

4. A kuruc hadsereg büntetőjoga

E korhoz kötődik az első összefüggő katonai büntető törvénykönyv, II. Rákóczi Ferenc¹² fejedelmünk 1707. évi hadi regulamentuma¹³, amelyet az ónodi országgyűlésen törvénybe is iktattak. Az európai színvonalú törvény nemcsak a katonai bűncselekményeket és büntetésüket ölelte fel, hanem megteremtette a katonai bíraskodás rendszerét és szervezetét is. E törvény – „A Magyarországi confoederált Nemes Státusok és Rendek részéről szabott Hadi Regulák, Articulusok, Edictumok, és Törvények” – a mai jogelvekhez hasonlóan tisztázza a büntetőjog általános alapelveit, a minősítés, illetve a büntetés kiszabásánál pedig már különbséget tesz szándékosság és gondatlanság között. Megtalálhatók a beszámítást kizáró vagy korlátozó, illetve a büntethetőséget kizáró és a büntetést enyhítő körülmények is. Tisztázni igyekeznek a tettesség és részesség fogalmát. Ismeri a „felkoncolási jogot” mint rendkívüli körülmények esetén a fegyelem fenntartása érdekében gyakorolható fenytési módot.

A törvénykönyv rendelkezik a hadbírói szervezetről, miszerint minden ezredben 1-1 hadbíró kijelölését rendeli és ezen kívül egy országos főhadbíró szék felállítását is megparancsolja. A hadbírónak azonban nem adott a törvény önálló bűnvádi üldözési jogot. Ez csak a magasabb szintű parancsnok joga, s egyben a kötelessége is volt és magában foglalta az eljárás megindításának, az eljárás alá vont egyén fogságba helyezésének és az ítélet megerősítésének a jogát.

A Rákóczi-szabadságharc leverését követően ezt a haladó szellemű törvényt ismét felváltotta a jóval retrográdabb osztrák hatású büntetőjog.

5. A fegyelmi- és büntetőjog összefonódása a XVIII-XIX. században

A fegyelmi fenytő és büntető jogszabályok legfontosabb formai jellemzője, hogy ebben a korban hadicikkekben jelentek meg, amelyek magukba foglalták a császári haderő szolgálati, fegyelmi és büntető szabályzatát. A legrégebbi hadicikkeket 1508-ban I. Miksa adta ki, míg III. Ferdinánd által kiadott 80 fejezetből álló hadicikk kisebb módosítással 1768-ig volt alkalmazásban. Ekkor került kiadásra az első összefüggő szolgálati szabályzat, amelyben a katonák szolgálati kötelmei mellett a fegyelmi és büntetőjogi szabályok is benne foglaltattak. A hadicikkeken

¹² Bár a fejedelem és alvezérei mindent elkövettek, hogy a hadsereg kiképzését minden eszközzel előmozdítsák, ebbéli fáradozásaik meddők maradtak, fegyelmet tartani tudó és tekintéllyel bíró altiszti kar hiánya miatt. Az állandó harcok közt arról lehetett szó, hogy az ezred- vagy századparancsnokok maguk képezzék ki az altiszti kart és a legénységet. A kiképzés és a fegyelem állása valamivel jobb volt a reguláris hadaknál, melyek élén volt császári tisztek álltak. Rákóczi már az első ütközetek után belátta, hogy különösen nagyobb műveleteknél nem csupán a tömeg és a lelkesedés nyeri meg a csatát, hanem a fegyelmezett vezetés és kiképzés; azon igyekezett tehát, hogy a reguláris kereteken belül fejlessze a hadsereget a nemregulárisok csökkentésével. Ebbeli igyekezetében legfőbb támasza Forgách Simon tábornok volt aki – Savoyai Jenő hadseregében tanult tiszttel – elméletileg is képzett katona és a regularitás meggyőződéses híve volt. A kiképzés és a rend helyreállítását szolgálta az a 12 szabályzat, melyet a fejedelem a felkelés alatt kiadott. Szabályzatait, hogy azoknak nagyobb tekintélyt szerezzen az országgyűléssel hagyatta jóvá.

¹³ Regulamentum (lat.): szabályzat, regula: szabály.

kívül az egyes bűncselekmények elbírálásánál alkalmazásra került V. Károly 1532-ből származó törvénykönyve, a Lex Carolina is.

Mária Terézia a Carolina alapulvételével összegyűjtötte az ekkor érvényben lévő ez irányú jogszabályokat, szokásokat és „Criminális Constitutio Theresiana”¹⁴ címen kiadatta. Ettől kezdve a magyar katonai büntetőjog mind szorosabb kapcsolatba került az osztrákkal és valahányszor az úgynevezett „civil” büntetőjogot átdolgozták, hozzáigazították a katonai szabályokat is.

A XVIII. század végéig a hadseregben a vádelv volt az uralkodó. A vádat a közvádoló, a magánvádoló vagy a foglár képviselte. Ekkortájt kezd elterjedni az írásbeliség elve, amely ezután szükségessé tette, hogy magasabb katonai kötelekekben olyan törvényismerő egyént is alkalmazzanak, aki alkalmas a bírói tisztt ellátására.

Az inkvizitorius tortúra bevezetésével az eljárás többé nemcsak a vád alapján indulhatott meg, hanem szabályt képezett, hogy a bűncselekmények hivatalból üldözendők. A vádlott az eljárás passzív alanyává vált, aki köteles volt önmaga ellen is vallani és erre kényszeríteni is lehetett. A hadbíró a büntető bíraskodást nem önállóan gyakorolta, hanem úgy, hogy a bűnvádi üldözési jog mint a legmagasabb fenyítési jog, továbbra is az ezredparancsnok kezében maradt. Az állandó hadseregek szervezésének közjogi alapját az 1715. évi VIII. törvénycikk képezte. A rendes hadsereg felállításának költségeit az országgyűlés által megállapított adókból fedezték.

E korban a büntetőeljárás három részből állt:

1. Előzetes vizsgálat: célja, hogy felderítse történt-e bűncselekmény és felelősségre vonható-e a bűnös.
2. Rendes vizsgálat: az előzetes vizsgálat pozitív válasza után következő szakasz, amelyet a bírói felsőbbbségi joggal rendelkező parancsnok rendelt el.
3. Haditörvényszéki eljárás: a rendes vizsgálat befejezése után – amit a vezető hadbíró bírált el – következett. Ezt a bírói jogot gyakorló parancsnok rendelte el.

A hadbírói intézmény ez időtől fogva került be a hadsereg jogintézményei közé. A katonai bíraskodás csupán a büntető, fegyelmi és becsületügyekre nézve állt fenn. Ezek együtt képezték a katonai büntetőjogot, amely az általános polgári büntetőjogtól lényegesen eltért abban, hogy a katonák a katonai kötelek megszegésével (szökés, parancsmegtagadás stb.) olyan büntetendő cselekményeket is elkövethettek, amit a „civil” büntető törvény nem ismert. A katonai

¹⁴ A jogszolgáltatás rendet akart teremteni a kínzóeszközök összevisszaságában, s törvényesen szabályozta, milyen legyen az emberi test gyótrására berendezett helyiség hivatalos berendezése. Ilyen irányt szabó mű volt az osztrák örökös tartományokban a Mária Terézia nevét megörökítő Constitutio Criminalis Theresiana (míg nem 1776-ban maga Mária Terézia, majd 1783-ban II. József el nem törölték a kínvallatást). A kínvallatás szörnyű módjai egyébként nemcsak a lelkekben hagynak még nyomot, hanem a magyar nyelvben is. Ezt példázzák az olyan kifejezések, mint amilyen az elcsigáz, a megfeszül, a körömszakadtaig. Őszintén remélhetjük, hogy e szavak eredeti jelentése egyszer majd végleg homályba vész.

büntető hatalom pedig két módon volt gyakorolható, a társas bíróságok által a büntető perrendtartás szabályai szerint, illetve az egyes parancsnokok által fegyelmi úton.

A magyar királyi honvédségnél a büntető bíraskodás kétfolyamodású volt. Első folyamodású bíróságok a magyar királyi honvédkerületi hadbíróóságok, továbbá a hadra kelt seregeknél felállítandó bíróságok. A második és végfolyamodású bíróság a honvéd főtörvényszék volt.

Az elsőfolyamodású bíróság a csapatparancsnokból, mint a bíróság vezetőjéből és beosztott hadbírákból állt. Az elsőfolyamodású bíróságok vezetői honvédkerületi parancsnokok voltak. A katonai bíróságok hivatásukat csak a bírói felsőbbbségi jogot gyakorló parancsnok megbízása alapján láthatták el. Saját kezdeményezést nem tehettek, határozataik csak a parancsnok jóváhagyásával emelkedhetett jogerőre. A bírósági felsőbbbségi jogot – ez magában foglalta a büntetést és a megkegyelmezést – első folyamodásban a hadtestparancsnok, a haditengerészeti parancsnok, a testőrségi századosok és kapitányok gyakorolhatták a nekik alárendelt személyek felett. Háborúban a hajóraj és hajóhadparancsnokok is rendelkeztek ilyen joggal. A bírói felsőbbbségi jogot gyakorló parancsnok egy ítéletet soha nem súlyosbíthatott, a büntetést azonban egészben vagy részben elengedhette. Amennyiben az ítéletet enyhének tartotta, úgy az összes iratot felsőbb elbírálás végett a katonai főtörvényszékhez terjeszthette fel.

A haditörvényszék az eljárást végzéssel vagy ítélettel zárta. A végzés annyiban tért el az ítélettől, hogy meghozatalánál jegyzőkönyv nem készült és csak a legénység által elkövetett olyan vétségek esetében volt helye, amelynek a büntetése a hat havi fogságot nem haladta meg. A haditörvényszék összetételét tekintve laikus, tehát nem jogvégzett személyekből állt, kivéve a hadbíró, aki egyben az ügy előadója is volt.

A XIX. században teljesen tért hódított a hivatalból történő eljárás. A bűncselekmények kivizsgálása a bírói szerv feladata lett. Jelentős funkció-összefonódást okozott, hogy korábban a vádló szerepét betöltő foglár helyett az ítélobíró egy személyben látta el a védő és a vádló szerepét.

Rendkívüli eljárási mód a rögtönítélő eljárás volt. E jogintézményt a XVI. századtól kezdve megtaláljuk, akkor azonban még nem szabályozva, hogy elrendelésre mikor kerüljön sor. Így a jogosult parancsnok belátására volt bízva elrendelése és akkor alkalmazták általában, ha gyors, intő példa vált szükségessé. A XIX. században viszont már a büntetőeljárási szabályok tételesen felsorolják, hogy mikor van helye rögtönítélő eljárásnak. Itt is szükség volt hadbíróra, de halaszthatatlan esetben a hadbíró más alkalmas tiszt is helyettesíthette. Alakiséghez az eljárás nem volt kötve és az egész processusnak a büntetés-végrehajtással együtt a vádlott átadásától számított 24 óra, de legfeljebb három nap alatt be kellett fejeződnie. A rögtön bírósági eljárásban kiszabható büntetés csak halál lehetett. Ha e feltételek nem teljesültek, rendes eljárás lefolytatására került sor.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc időszakában bár születtek új jogszabályok, de az osztrák büntetőjog hatását nem sikerült kiküszöbölni. Kidolgozásukra a Magyar Hadügyminisztériumtól a Nemzetőrségi Tanács kapott megbízást. A törvénytervezet előtt Rác Vilmos hadbíró százados összeállította és kiadta „A hadifenyítő törvények a magyar honvédségre alkalmazva” című szabályok gyűjteményét, amelyből kitűnik, hogy lényegében a császári hadseregben érvényben lévő szabályokat alkalmazták némi módosítással. Ennek két oka volt. Egyrészt a magyar honvédség tisztikara azokból a tisztekből állt, akik korábban a császári hadseregben szolgáltak, így hozták magukkal az általuk már ismert és bevált szabályokat. Másrészt az események rohamos előrehaladása következtében idő sem állt rendelkezésre egy részletesebb, hosszabb jogalkotói tevékenységre.

1848. szeptemberében a Nemzetőrségi Tanács elkészítette az „Ideiglenes Fegyhatalmi Szabályzat”-ot. Ez is rendelkezik a bírói felsőbbbségi jogról, amelyet eredeti jogon a haditanács, de származékos alapon más igazságszolgáltató szerv vagy parancsnok is gyakorolhat. A zászlóaljparancsnok volt a legalacsonyabb beosztású parancsnok, aki ezzel a joggal még rendelkezett.

Először itt találkozunk olyan megfogalmazással, amely a fegyelmi és büntető bírói eljárás elhatárolására utal. A hadbírói intézmény megjelenésével, illetőleg szervezeti kifejlődésével egyre inkább kezdett szétválni a fegyelmi és a büntetőjog. Bár még a XIX. században is voltak bűncselekmények, illetve büntetések, amelyek mind parancsnoki, mind pedig bírói határozat alapján voltak büntetendők, illetve kiszabhatók, de egyre több olyan rendelkezés is született, amely arra vonatkozott, hogy valamely büntetést csak bírói ítélettel lehetett kimondani. A bírói ítélet azonban még mindig az illetékes parancsnok megerősítésére szorult.

A szabadságharc leverésével az 1848-49. évi rendelkezések is hatályukat veszítették és újra a „császári igazságszolgáltatás rendje” érvényesült. 1855-ben megalkották az osztrák katonai büntető törvényeket, amelyeket egy császári pátenst alapján nálunk is alkalmazni kezdtek. Ez a KuK. hadseregben, majd megszervezésétől kezdve a magyar királyi honvédségben is uralkodó anyagi jogszabályt képezett.

6. A XX. század katonai büntető- és fegyelmi joga 1951-ig

Ha visszatekintünk a büntetőszabályozás fejlődésének a második világháborút megelőző időszakára, azt láthatjuk, hogy a katonai büntető igazságszolgáltatást – régebbi kifejezéssel: Honvéd igazságszolgáltatás – leíró normák egészen 1961-ig elkülönültek az általános, a civil társadalomra vonatkozó joganyagtól. Fejlődésük időben sem kapcsolódik a magyar büntetőjogfejlődés „nagy” állomásaihoz.

A „különutas” fejlődésnek a következő főbb okai voltak:

- A haderő különleges szerepe, súlya és tekintélye az állami, társadalmi életben. Ennek okán a honvédség, különösen pedig a tisztikar tagjai bizonyos privilégiumokat élveztek (pl.: „a tisztí becsület” sajátos büntetőjogi védelemben részesült.)
- Az általános büntetőjogi normák (ide értve az eljárási normákat is) nem voltak maradéktalanul alkalmazhatóak a katonák felelősségre vonására.
- A katonákra olyan speciális törvényi tényállások is vonatkoztak, olyan többlet-fenyegetettség is terhelte őket, amely a civil állampolgár esetében elképzelhetetlen volt. (A katonai bűncselekmények ma is un. *delicta propria*¹⁵, vagyis elkövetésük speciális alanyt tételez fel.)

A katonai büntetőeljárás területén jelentős változást hozott a civil Bűnvádi perrendtartás (1896. évi XXXIII. törvénycikk) hatása alatt született és a „Magyar Királyi Honvédség katonai bűnvádi perrendtartásról” szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk (Kbvp.) hatályba lépése.

A törvény hatálya kiterjedt:

- a honvédség tényleges egyéneire;
- a katonai rokkant házakban elhelyezett hadirokkantakra;
- azokra, akik szabadságvesztés büntetésüket katonai büntetőintézetben töltötték, vagy ott voltak előzetes letartóztatásban, vagy vizsgálati fogságban;
- szökevényekre;
- hadifoglyokra és túsókra;
- később a rendőrség tagjaira (KtBtk. 123.§), az államvédelmi Hatóság tagjaira (1950. évi 5. tvr.) és a letartóztató-intézeti alkalmazottakra (1950. évi 6. sz. tvr.) is, azokra a bűncselekményekre kiterjedően, amelyeket a katonai bíraskodást megalapító jogviszony tartalma alatt követtek el.

Ide tartoztak továbbá a honvédség:

- tényleges egyénei a katonai behívó parancs iránt tanúsított engedetlenség miatt;
- nem tényleges egyénei az ellenőrzési szemle vagy tisztí bemutatás alatt elkövetett minden katonai bűncselekmény miatt;
- nem tényleges tisztjei azok a katonai bűncselekmények miatt, amelyeket katonai egyenruhában követtek el.

Ez a törvény egyértelműen különválasztja a parancsnok fegyelmi jogkörét a büntető bírói jogkörtől. Rendelkezik ugyanakkor arról is, hogy a parancsnoknak mikor van joga bűncselekményt elbírálni. „Vétségek (kihágások) bírósági eljárás mellőzésével fegyelmi úton is megtorolhatók, ha az alkalmazandó büntetési tétel csupán pénzbüntetés, vagy olyan szabadságvesztés

¹⁵ A különös büntettek (*delicta propria*), melyek csak bizonyos osztályú személyek által követhetők el. ellentéte, a közös büntettek (*delicta communia*) azok, amelyeket bárki elkövethet. (Pallas Nagy Lexikon)

büntetés, amelynek legnagyobb mértéke hat hónapot, legkisebb mértéke pedig az egy hónapot meg nem halad, s fegyelmi úton a megtorlás elegendőnek mutatkozik.” (2. §) Az eljárás azonban még mindig csak az illetékes parancsnok utasítására kezdődhetett meg. Módosulás viszont, hogy a parancsnok kötelessége is volt az eljárás megindítására utasítást adni, ha az illetékessége alá tartozó katonát bűncselekmény gyanúja terhelte. Ha úgy látta, hogy a bűncselekmény fegyelmi úton is elbírálnak, akkor a feljelentést egyszerűen félretette és kiszabta a fenyítést.

A Tanácsköztársaság alatt a büntető bíróságok és államügyészségek – ideértve a katonai bíróságokat és ügyészségeket is – a forradalmi törvényszék elnökének és a mellette működő vádbiztosnak voltak alárendelve. Utasításukat követni és haladéktalanul foganatosítani tartoztak. A civil törvényszékek mellett a Forradalmi Kormányzótanács LIII. sz. rendelete szervezetileg is elkülönítetten felállította a katonai forradalmi törvényszékeket. Ahogy a katonai események folytán változott a katonai egység székhelye, úgy változott vele együtt a katonai törvényszék működésének helye is. Számos katonai törvényszék működött, külön törvényszéke volt a hadosztályoknak, a zászlóaljoknak és az egyes tüzér egységeknek.

A katonai törvényszékek személyi összetételükben is eltértek a polgári bíróságoktól. Itt a bírók között egyáltalán nem voltak jogászok, sőt a vádbiztosok között is csak elvétve, a katonatanácsok által választott katonákból illetve katona képviselőkből tevődtek ki. A Tanácsköztársaság után ismét az 1912. évi XXXIII. tc. került alkalmazásra.

Figyelemre méltó, hogy az akkori Magyarországon a civil büntető ügyekben esküdt bíráskodás volt – ezt 1919-23. között ideiglenesen felfüggesztették – a katonai ítélő tanács összetétele viszont, szinte a mai szabályozásnak volt megfelelő. Hivatásos hadbíróból és esetenként vezényelt tisztekből, mint ülnökökből tevődött össze. A vádat a honvéd ügyész képviselte, védőként pedig a honvédségi védők lajstromába felvett ügyvédek jártak el.

A harmincas évek elején alkották meg az új katonai büntető-törvénykönyvet (1930. évi II. tc., Ktbtk.), amely a hosszú ideje hatályban lévő – az 1855-ös osztrák császári pátenssel kiadott – régi Ktbtk-t váltotta fel. Itt érte utol az anyagi jog az eljárásjogot. Alapelve az volt, hogy a katonákra is vonatkozzanak a Btk. rendelkezései általában, de ezen túl külön is meghatározott néhány katonai bűncselekményt. A rendelkezések részben beépültek az 1931-ben kiadott Magyar Királyi Honvédség Szolgálati Szabályzata XIII. és XIV. fejezetébe. E szerint, pl. a közönséges vétségek és a bíróságok hatáskörébe utalt kihágások (szabálysértések), abban az esetben, ha a törvény az adott bűncselekményt pénzfőbüntetéssel, vagy hat hónapot meg nem haladó szabadságvesztéssel fenyegette, akkor fegyelmi úton is megtorolhatók voltak. Ugyancsak a tulajdon elleni büntettek és a jövedéki kihágások is – kivételesen, illetve csak akkor, ha csekély jelentőségűek voltak, valamint két pengőnél kevesebb kárt okoztak – fegyelmi úton is megtorolhatóak lettek. Ilyen esetekben az illetékes parancsnok döntött arról, hogy elrendeli-e a bűnvádi üldözést.

Az 1939. évi II. tc. felhatalmazta a kormányt háborús büntetőjogi jogszabályok alkalmazására, a rögtönbíráskodás elrendelésére és kiterjesztették a katonai bíráskodás hatáskörét (vezérkari főnöki bíráskodás formájában) is.

A büntető perrendtartási törvény több esetben módosításra, kiegészítésre került, de új büntető eljárási jogszabály megalkotására csak 1951-ben került sor, ezt azonban megelőzte az új Katonai büntető törvénykönyv (1948. évi LXII. tv.) elfogadása.

7. Az 1951. évi 31. törvényerejű rendelet és az 1951. évi III. törvény, figyelemmel a büntető perrendtartás módosításáról szóló 1954. évi V. törvényre

A háború után a büntető jogszabályok fejlődésére kaotikus állapotok voltak a jellemzőek. Csak 1950-ben jelent meg a Btá. (1950. évi II. törvény), amely gyakorlatilag a korábbi Btk. általános részét váltotta fel. A különböző rendeletek és kiegészítések által okozott áttekinthetetlen állapot feloldására az Igazságügy Minisztérium által kiadta BHÖ-t, amely a hatályos büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása volt. A Kftbk-t mindezek szinte érintetlenül hagyták és csak az 1961. évi V. törvény (a háború utáni első Btk.) olvasztotta be egységes joganyagba a katonákra vonatkozó rendelkezéseket, amelyeket a büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény is átvett.

Az 1912. évi XXXIII. tc-et felváltva, a katonai büntető perrendtartásról az 1951. évi 31. tvr. rendelkezett. Ez a törvényerejű rendelet az 1951. évi III. törvény, az első szocialista típusú büntető perrendtartás hatályba lépéséről és végrehajtásáról is szólt.

A két jogszabály viszonyát tartalmi szempontból vizsgálva megállapítható, hogy azok mintegy az általános és a különös viszonyát képezik. A katonai büntetőeljárás alapja is a büntető perrendtartás volt és a katonai büntetőeljárásban is azt kellett alkalmazni a tvr-ben meghatározottak kivételekkel.

Az 1951. évi 31. tvr. szerint

„20. § (1) katonai büntető eljárás alá tartoznak:

- a) a Néphadsereg;
- b) az államvédelmi hatóság;
- c) a rendőrség;
- d) a hivatásos légoltalmi szervezet,
- e) az állami tűzoltóság;
- f) a pénzügyőrség;
- g) a letartóztató-intézeti alkalmazottak, valamint
- h) az a)-e) alatt említett testületek egyéb alkalmazottai, azok miatt a bűncselekmények miatt, amelyeket e szolgálati viszonyuk tartama alatt követtek el.

(2) Katonai büntetőeljárás alá tartoznak a hadifoglyok és a katonai letartóztatásban lévő polgári személyek is, a hadifogságuk alatt, illetőleg a letartóztatásuk tartalma alatt elkövetett bűncselekményeik miatt.”

Az eljárás megindításánál, illetve a nyomozás lefolytatása során a rendőrség helyett a katonai parancsnokság járt el. Katonai bűncselekmény esetén még halaszthatatlan nyomozási cselekményt sem végezhetett a rendőrség, erre kizárólag köztörvényi bűncselekmény esetén volt joga.

A törvényerejű rendelet szövege arról is, hogy milyen esetekben van lehetőség a bűncselekmény parancsnoki elbírálására:

„A katonai büntetőeljárás alá tartozó személyek által elkövetett kihágás, továbbá olyan büntett esetén, amelyre a törvény pénzbüntetést vagy egy évig terjedhető börtönnél nem súlyosabb szabadságvesztés büntetést állapít meg, az előjáró által fegyelmi úton is elbírálható, ha a cselekménynek és az elkövető személynek a társadalmi veszélyessége csekély és ezért a fegyelmi fenytetés is kielégítőnek mutatkozik.” / 28. § (1) /

A fenti rendelkezést összehasonlítva az 1912. évi XXXIII. tc. ilyen tartalmú rendelkezésével megállapítható, hogy a hasonlóság mellett lényegi eltérés is mutatkozik. A hasonlóság az, hogy mindkét szabályozás esetén a pénzbüntetéssel és a legkisebb büntetési tétellel fenyegetett bűncselekmények esetében volt lehetőség a fegyelmi úton történő elbírálásra. Eltérés a büntetési tétel különbözőségében mutatkozik. A tvr. esetében az elbírálható bűncselekmények köre bővült.

Lényegesebb eltérés a büntetés célja tekintetében van. A tc. szerint – második feltételként – akkor van a parancsnoki elbírálásra lehetőség, ha „fegyelmi úton a megtorlás elegendőnek mutatkozik”. Ezzel szemben a tvr. már világosan utal a célra, hogy a büntetések nem a megtorlás eszközei, hanem a társadalom védelme mellett az elkövető nevelése és az általános megelőzés a cél. Ezért rendelkezik úgy a tvr., hogy fegyelmi úton akkor bírálható el a cselekmény, „ha a cselekménynek és az elkövető személyének társadalmi veszélyessége csekély és ezért a fegyelmi fenytetés kielégítőnek mutatkozik.”

Ha a feltételek fennállottak és a parancsnok saját hatáskörében bírálta el a bűncselekményt, akkor ez „res iudicata”-t¹⁶ képezett, s emiatt az elkövetővel szemben büntetőeljárást már

¹⁶ A res iudicata jelentősége: részben eljárásjogi, részben emberi jogi garanciát jelent. Egységes bűncselekmények esetében: ugyanazon elkövető ellen, ugyanazért a bűncselekményért eljárást csak egyszer indulhat, a *res iudicata* szabálya. A halmazat esetében: az egyszer már elbíralt cselekedetekre fennáll a res iudicata elve, de a még fel nem tártakra nem. Példa: az üzletszerűség fogalma „üzletszerűen követi el cselekményét az, aki több bűncselekmény elkövetése kapcsán azok megvalósítása során rendszeres haszonszerzésre törekszik”. Az üzletszerűség kezdetben törvényi egységet jelentett. Ha X 1 év alatt 11-szer lopott (üzletszerűen), de ebből csak 10-et derítették fel és X-et elítélték, a 11. lopásáért csak rendkívüli perorvoslat keretében volt X felelősségre vonható a megoldás nehézkes volt, ezért a bírói gyakorlat az üzletszerű lopást (ha az üzletszerűség minősítő körülmény) halmazattá nyilvánította. X minden egyes lopásáért rendes eljárás keretében vonható felelősségre.

nem volt indítható. Ellenben ha a parancsnok olyan bűncselekményt bírált el fegyelmi úton, amelyre nem volt jogosult, a büntetőeljárást utólag le kellett folytatni.

Érdekessége a szabályozásnak, hogy fegyelmi vétséget (fegyelemsértést) is el lehetett bírálni büntetőeljárás keretében, ha azt bűncselekménnyel halmazatban követték el. Ez a mai elbírálási gyakorlat szerint legfeljebb csak a büntetés kiszabása körében játszik szerepet.

A büntető perrendtartásról szóló 1954. évi V. törvény a katonai büntetőeljárást annyiban érintette, hogy a nyomozóhatóságok körét szélesítette. A katonai parancsnokság mellett a Belügyminisztérium szerveit és a katonai ügyészségeket is nevesíti. Bevezeti továbbá a csak katonával szemben alkalmazható szoros felügyelet intézményét, amelyet mai hatályos jogszabályunk már nem tartalmaz.

Az 1951. évi 31. tvr. igen általánosan fogalmaz a katonai bíróságok területi illetékességéről:

„21. § (1) Katonai bíróságok működnek:

- a) egyes magasabb katonai egységek mellett,
- b) egyes nagyobb helyőrségekben.”

Ezt a területi illetékességet konkretizálja a katonai bíróságok és ügyészségek szervezetének és illetékességének módosításáról szóló 14/1957. (III. 2.) Korm. sz. rendelet, amely 1. §-ában 1957. február 28. napjával megszünteti a fegyvernemi és az egyes magasabb parancsnokságok mellett működő valamennyi katonai bíróságot és ügyészséget, a 2. §-ában pedig meghatározza azt az ötös tagolású területi felosztást – Budapest, Debrecen, Pécs, Győr, Szeged –, amely ma is használatos.

8. Az 1961. évi V. törvény és a büntetőeljárásról szóló 1962. évi 8. törvényerejű rendelet

A társadalomban bekövetkezett változások kihatással voltak a büntető jogszabályok fejlődésére is. A fejlődés eredményét tükrözte az 1961-ben megalkotásra került új büntető anyagi jogszabály. Az 1961. évi V. törvényt az új büntetőeljárásról szóló 1962. évi 8. törvényerejű rendelet követte.

Az 1961. évi V. törvény magában foglalta a fiatalkorúakra és a katonákra vonatkozó anyagi büntetőjogi rendelkezéseket is, amelyeket eddig külön jogszabályok tartalmaztak. Ennek megfelelően tehát a büntetőeljárás kódex is felölelte a fiatalkorúakra és a katonákra vonatkozó külön eljárási szabályokat. Ezáltal az eljárási kódex egységesebbé, könnyebben kezelhetővé és áttekinthetőbbé vált. Hamarosan módosítani és kiegészíteni kellett viszont mind a büntető anyagi, mind pedig a büntető-eljárásjogi kérdéseket, amelyről az 1966. évi 16. törvényerejű rendelet szólt. A módosítás elsősorban a kisebb jelentőségű ügyek nyomozásának egyszerűsítését és mi-

nél előbbi felelősségre vonást célozta. Már az 1961. évi büntető törvény megalkotását megelőzően is lehetőség volt a kisebb jelentőségű bűncselekmények fegyelmi elbírálására, azonban e kört az 1966. évi 16. tvr. kiszélesítette.

Ez a törvényerejű rendelet két fejezetre tagozódott. Az I. fejezet a büntetőeljárásról szóló 1962. évi 8. tvr. módosítására és kiegészítésére vonatkozó eljárási rendelkezéseket tartalmazta, míg a II. fejezet az anyagi jogszabályokat módosította.

9. Az 1973. évi I. törvény katonai büntetőeljárási rendelkezéseit érintő változások

A Btk-t módosító 1971. évi 28. tvr. ismét visszaállította a bűncselekmények súly szerinti osztályozásával a büntett – vétség kategóriákat és szükségessé tette az eljárásjogi következmények végig gondolását is. Ennek eredményeként létrejött a szocialista jog időszakának harmadik hazai büntetőeljárási kódexe az 1973. évi I. törvénnyel életbe léptetett Be., amely számtalan módosítással napjainkban is hatályban van.

Összevetve az 1973-as törvényszöveget a jelenleg hatályossal, annyi és olyan jelentőségű eltérést találhatunk, amelynek alapján nem tűnik túlzásnak azt állítani, hogy két különböző kódexszel van dolgunk. Az 1973. évi I. törvény eredeti szövege a konszolidált jog terméke, amely olyan messze ment az állampolgárok jogainak biztosításában, amennyire csak szocialista rendszere engedte. A hatályos jog viszont e törvény szerkezeti vázát a módosítások során már a jogállamiság követelményét tükröző részlet szabályokkal töltötte fel, illetve kiiktatta az ezzel ellentétes intézményeket.

A büntetőeljárási szabályok egységét volt hivatva kifejezni, hogy a katonai büntetőeljárást nem külön törvény, hanem az egységes Be. egyik fejezete szabályozta külön eljárásként. Az Osztrák-Magyar Monarchia hagyományainak megfelelően – amelyet érdekes módon ebben a vonatkozásban a szocialista jogalkotás sem érintett – a katonai bíraskodás hatálya meglehetősen tág személyi, illetve bűncselekményi kört érintett.

A 331.§ szerint a katonai büntetőeljárásnak volt helye

- a katona (a fegyveres erők tényleges állományú tagjai és a rendészeti testületek tagjai) által tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt elkövetett bármely bűncselekmény,
- a fegyveres erők és a Btk. 103. § (1) bekezdésében meghatározott fegyveres testületek polgári alkalmazottja által munkaviszonyával összefüggésben elkövetett bűncselekmény,
- a munkásőrség társadalmi állományú tagja által szolgálatban vagy azzal összefüggésben elkövetett bűncselekmény miatt.

A cselekmény jellege miatt katonai eljárásra tartoztak a (bárki által elkövetett) honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények (Btk. XI. fejezet V. cím), valamint minden, a honvédelem érdekét közvetlenül sértő vagy veszélyeztető bűncselekmény. Ide tartoztak a szovjet kato-

náknak az 1957. évi 54. tvr. 5. cikkében és az 1958. évi 22. tvr. 18. cikkében megfogalmazott bűncselekményei is.

Végül az összefüggés miatt a katonai eljárás hatálya kiterjedt a terhelt által elkövetett valamennyi bűncselekményre, ha azok közül valamelyik miatt katonai büntetőeljárásnak volt helye és az elkülönítés nem volt indokolt (tárgyi összefüggés), illetve a személyi összefüggés miatt a többi terheltre is, ha egyikük katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozott.

Az 1980-as évek végének politikai eseményei meggyorsították a korábbi hatalomgyakorlás meglévő formáinak erózióját. Az addigi alkotmányos keretek szűknek bizonyultak, változásokra volt szükség és ez az igény tükröződött a büntetőeljárás jogban is.

10. A büntető jogszabályok katonákra vonatkozó főbb változásai 1989–1998. között

1989-től a politika, a gazdaság és a jog területén gyökeres fordulat történt a magyar társadalomban, amelyek elsődlegesen a rendszerváltásból fakadtak és ezzel szoros összefüggésben hazánk új nemzetközi törekvéseit, kötelezettség vállalásait is tükrözték.

A politika részéről megfogalmazott kívánalom – a NATO-hoz és az Európai Unióhoz történő csatlakozás szándéka – jelentette a jogharmonizáció megteremtésének szükségességét is. Mindez a gyakorlatban azt eredményezte, hogy a kodifikációs gyakorlatot napjainkig a fokozott permanencia jellemzi, de jelentős a deregulációs tevékenység is. A törvényhozási folyamatnak – ebben a vonatkozásban – még a ma sem értünk a végére és számos megoldandó feladat vár jogalkotókra – jogalkalmazókra egyaránt. A Magyar Köztársaság kikiáltását követő időszak egyik markáns jelensége az alapvetően szocialista típusú jogrend gyökeres átformálására törekvés, amely nyilvánvalóan egyrészt a régi jogszabályok felülvizsgálatát, másrészt az újonnan kialakuló társadalmi, gazdasági viszonyoknak megfelelő jogszabályok kimunkálását jelentette és jelenti még ma is. Mindezekkel összefüggésben és mindezekre tekintettel nyilvánvaló, hogy nem maradhatott el a honvédségnek a megváltozott társadalmi viszonyokhoz történő hozzáigazítása sem.

A Magyar Köztársaság Alkotmánya (1949. évi XX. törvény) egészen 1989. október 23-ig (az 1989. évi XXXI. törvény hatálybalépéséig) egy olyan fontos szervezetről, mint a honvédség, említést sem tett. A módosítás először helyezte alkotmányos alapra a Magyar Honvédség alaprendeltetését szabályozó kérdéseket. A társadalmi és gazdasági környezet változása folytán tehát az osztársadalmi szinten jelentkező hatások, amelyek a fegyelmi joggyakorlatra is – mint később bizonyítom – jelentős hatással voltak, elérték a haderőt is.

Egy szigorúan alá-fölérendeltségi viszonyok alapján működő szervezetben a vezetés, így a hadseregben a parancsnoklás jelenti a működés intenzív mozgatórugóját. Ahhoz, hogy e – méreteiben és tagozódásában is differenciált – organizáció funkcionális zavarok nélkül, állandó

jelleggel működni tudjon, *elengedhetetlen a szilárd fegyelmi helyzet*, amely ha nem kielégítő, akkor működőképessége és hadrafoghatósága is veszélybe kerülhet.

Általánosságban megállapítható, hogy stabil jogrendszerben, viszonylag hosszú időn (minimálisan 5-8 éven) át, változatlan jogszabályi környezetben, megfelelő költségvetési fedezet alapján működő haderő fegyelmi helyzete komoly eséllyel stabilizálható. Az előbb említett feltételek bármelyikének hiánya szinte azonnali negatív hatást gyakorol a fegyelmi helyzetre.

A Magyar Honvédség 1991–1999. közötti tevékenységére mind a sorozatos jogszabályi változások, mind pedig az elégtelen költségvetési juttatás rányomta a bélyegét. Ezek az objektív körülmények a személyi állomány vonatkozásában:

- értékválságot,
- romló szolgálati-, munka- és életfeltételeket, a magánéletben egzisztenciális válságot, valamint
- a nagy számban jelentkező új jogszabályokkal és belső normákkal szembeni bizalmatlanságot eredményeztek.

Az egyre zsugorodó reálbérek szinte kényszerítették a hivatásos és továbbszolgáló állományt tömeges másodállás, mellékfoglalkozás, fekete munka vállalására (pótlólagos jövedelemszerzés). Az 1970–80-as évek „viszonylagos jólétében” szolgálatot teljesítő katona (ide értve valamennyi állománykategóriát) nem kényszerült munkaerejét, fizikai és szellemi állóképességét (végső soron optimális hadrafoghatóságát) veszélyeztető cselekedetekre, hanem mindezeket folyamatosan reprodukálni tudta. Természetesen ez a korábbi időszak sem volt mentes a fegyelemsértésektől, de a viszonylag hosszú szakaszban (amely az 1989. évtől beinduló új törvényalkotási ciklusig tartott) a fegyelmi jog stabilitása volt a jellemző.

A büntető jogszabályok módosulásai 1989–1998. között – katonai helyett a polgári felfogás fokozottabb érvényre juttatásával – véleményem szerint nem követték a történelmi tapasztalatokat, nem minden esetben szolgálták az állam és polgárai, valamint a honvédség és katonái érdekeit. Éppen ezért indokoltnak tartom a szabályozási rendszer bemutatását, változásainak nyomon követését mind anyagi, mind eljárásjogi értelemben.

1989

Ezt az évet az alapok lerakása jellemezte. Elsődlegesen az Alkotmány 1989. október 23-án kihirdetett módosítását kell megemlíteni, hisz az 1989. évi XXXI. törvény deklaráta, hogy Magyarország köztársaság, független, demokratikus jogállam. A módosítás mintegy 70-75%-ban új elemeket hozott és megteremtette a változások jogi alapját.

Témám szempontjából említést érdemel, hogy

- a.) a módosított alkotmány alapvető állampolgári jogként rögzítette:

- a bíróság előtt mindenki egyenlő, mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független, pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el,
- a büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga,

b.) az alkotmány alapvető kötelezettségeként rögzítette:

- a haza védelme minden állampolgárnak kötelessége, de az általános kötelezettség körében a fegyveres vagy fegyver nélküli katonai szolgálatot, illetőleg – törvényben meghatározott feltételek szerint – a polgári szolgálatot is elismeri.

A Btk. az évi harmadik módosításáról szóló 1989. október 15-én kihirdetett, de a katonákat érintő rendelkezését tekintve csak 1990. március 1-jével hatályba lépő – 1989. évi XXV. – törvény döntő jelentőségűvé vált a katonai igazságszolgáltatásban. Módosította a katona büntetőjogi fogalmát és szűkítette a bűncselekmény fegyelmi jogkörben való elbírálásának lehetőségét.

A módosítás előtt katonai büntetőeljárás hatálya alá tartoztak:

- a katonák (ideértve még a büntetés-végrehajtás és a munkásőrség tagjait is) által a szolgálati viszonyuk tartama alatt elkövetett valamennyi bűncselekmény,
- a polgári alkalmazottak által a munkaviszonnyal összefüggésben elkövetett bűncselekmények,
- a munkásőrség úgynevezett társadalmi állományú tagjai által szolgálatban, vagy azzal összefüggésben elkövetett bűncselekmények,
- a polgári személyek által elkövethető, a honvédelmi kötelezettségek elleni bűncselekmények és valamennyi olyan bűncselekmény, amely a honvédelem érdekét közvetlenül sértegette, illetve veszélyeztette.

Több terhelt esetében (katonai és civil elkövetők) – ha az eljárás elkülönítése nem volt indokolt – katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozott a civil elkövető is, ide értve a bűnpártolót, az orgazdát és a feljelentési kötelezettség elmulasztóját is. A korábbi szabályozás tehát – összhangban az akkori felfogással és a honvédelmi törvénnyel – a büntetőeljárást is indokolatlanul „militarizálta”.

A törvény alkalmazásában a módosítást követően a katona büntetőjogi fogalmi körébe tartozóvá csak a fegyveres erők (Magyar Néphadsereg, Határőrség) tényleges állományú, a rendőrség hivatásos állományú tagjai váltak, valamint azok, akik nem a fegyveres erőknél teljesíték tartalékos katonai szolgálatukat (Btk. 122. § (1) bekezdés). Nem voltak többé büntetőjogi értelemben katonának tekinthetők a munkásőrség és a büntetés-végrehajtási testület hivatásos állományú tagjai. (Közben egy 1989. október 21-én kihirdetett és még aznap hatályba lépő törvény rendelkezett a munkásőrség jogutód nélküli megszüntetéséről.)

A Btk. módosítása megszüntette, hogy az illetékes parancsnok fegyelmi jogkörben a katoná által elkövetett nem katonai bűncselekményt is jogosult elbírálni. A rendelkezés abból a már korábban említett alkotmányos elvből indult ki, hogy bűncselekményt csak bíróság bírálhat el. Ettől való eltérés lehetőségét – akkor még – csak a katonai bűncselekmények esetében látta elfogadhatónak a jogalkotó.

E szerint tehát „katonával szemben katonai vétség, illetőleg háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő katonai bűntett miatt, büntetés helyett fegyelmi fenytés alkalmazható, ha a büntetés célja ezáltal is elérhető (Btk. 125. §).

Az anyagi jogi rendelkezésekkel egyidejűleg változtak az eljárásjogi szabályok is. A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényt (továbbiakban: Be.) módosító 1989. október 15-én kihirdetett, amúgy 1990. január 1-jén, de a katonai büntetőeljárást érintő részét tekintve 1990. március 1-jén hatályba lépő új rendelkezések – kapcsolódva a már említett változásokhoz – szintén alapjaiban érintették a katonai igazságszolgáltatást, személyi vonatkozásban pedig a katonai ügyészi szervezetet.

Jelentős változást hozott többek között általánosságban az, hogy az őrizet időtartama 72 óra helyett előzetes letartóztatás indítványozása esetén 5 napra emelkedett, az előzetes letartóztatás elrendelésének joga kikerült az ügyész hatásköréből és attól fogva a bíróság döntési körébe tartozik. A nyomozás lefolytatásának alaphatárideje – az addigi 1 hónapról – 2 hónapra nőtt, bővültek a védő jogosítványai (a gyanúsított és a tanú kihallgatásánál jelen lehetett, kérdéseket intézhetett a kihallgatotthoz).

Ami a katonai büntetőeljárást érintő részt illeti, arra a hatáskör szűkítése vált jellemzővé. Katonai büntetőeljárásnak csak akkor van helye, ha a katona (Btk. 122. § (1) bek.) tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt katonai bűncselekményt (Btk. XX. Fejezet) követ el. Az elkövetői körből kimaradtak a már említett katona fogalmi kört szűkítő változásokon túl a fegyveres erők és a fegyveres testületek polgári alkalmazottai (akik által elkövetett bűncselekmények meghatározott körére addig az kiterjedt), valamint a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények terheltjei.

Bűnhalmazat esetén a katonai büntetőeljárás hatálya kiterjedté vált a katona által elkövetett valamennyi bűncselekményre, ha ezek közül valamelyik miatt katonai büntetőeljárásnak van helye és nem indokolt az eljárás elkülönítése. Több terhelt esetén is helye van a katonai büntetőeljárásnak, ha valamelyikük katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozik és az eljárás elkülönítése – tekintettel a tényállás szoros összefüggésére – nem indokolt. Ez a szabály kiterjed a bűnpártolóra, aki lehet polgári személy is (Be. 331. §(1)-(3) bek.).

1990

A már ismertetett jogszabályi változások január 1-jével, illetve március 1-jén hatályba léptek. Ez gyökeres változást hozott a katonai igazságszolgáltatási szervek tevékenységében. Az Országgyűlés alkotmányos elvekre hivatkozva több évszázados hagyománnyal szakított, amikor ezeket a módosításokat elfogadta.

A törvényi szintű változásokat témám szempontjából követték az 1/1980. (HK 4.) HM-BM-IM-MOP együttes utasítást módosító 5/1990. (V. 14.) HM-BM-IM együttes rendeletének (a katonák szabadságvesztésének, előzetes letartóztatásának, és pártfogói felügyeletének egyes kérdéseiről, valamint az ezekkel kapcsolatos parancsnoki feladatokról), és az 1/1979. (VIII. 25.) HM-IM együttes rendeletet módosító 6/1990. (V. 14.) HM-IM rendeletének (a katonák szabadságvesztésének, előzetes letartóztatásának, és pártfogói felügyeletének végrehajtásáról) az előírásai.

Említést érdemel a 11/1990. (II. 18.) BM rendelet, amely az őrizetbe vételnek, illetve az előzetes letartóztatásnak rendőrségi fogdában történő végrehajtásáról, valamint az 1/1990. (BK 10.) ORFK-PM-VPOP együttes utasítás, amely a Vám- és Pénzügyőrség nyomozó szervei által őrizetbe vett, illetve javaslatukra a bíróság által előzetes letartóztatásba helyezett személyek rendőrségi fogdában történő elhelyezéséről rendelkezik.

1991

A hatásköri változásokat nyomon követte a legfőbb ügyész 4/1991. számú utasítása, amely a katonai büntetőeljárásban folytatott nyomozás törvényessége feletti felügyeletről és a büntető ügyek katonai ügyészségi nyomozásáról rendelkezett. Többek között előírta, hogy a katonai ügyész rendszeresen megvizsgálja a fegyelmi jogkörben elbírált bűncselekmények okmányait, valamint az eljárás minden szakaszában megkülönböztetett fegyelmet fordít a katonai sajátosságokra és érdekekre. A katonai ügyész az általa folytatott eljárásról – mint a korábbi évek gyakorlata alapján mindig – tájékoztatja az illetékes parancsnokot az állományába tartozó katonáknak gyanúsítottként történő kihallgatásáról, valamint az érdemi befejezésről a határozat, vagy a vádirat (vádindítvány) egy példányának megküldésével. Megjegyzésként ide kívánkozik, hogy más hatóságok előtt folyamatban lévő ügyekről, befejezésük módjáról a parancsnokok csak ritkán kaptak tájékoztatást.

Az év vége újabb jelentős törvényi változást hozott. Módosították a bíróságokról szóló törvényt (1991. évi LVI. tv.), amelynek értelmében 1992. január 1-jével a katonai bíróságok szervezeti önállósága véget ért és betagozódtak az egységes bírói rendszerbe. Az első fokon eljáró katonai bírák továbbra is megmaradtak hivatásos állományban, akiket a katonai bírói kinevezéssel egyidejűleg a honvédelmi miniszter az igazságügyi szervezetbe vezényelt és akiket az

igazságügy miniszter oszt be az adott megyei (fővárosi) bírósághoz. Megszűnt a Legfelső Bíróságon az addig működő Katonai Kollégium, amely másod fokon bírálta el a fellebbezés folytán elékerült ügyeket, illetve döntött a rendkívüli perorvoslatok kérdésében. Az ítélezést a módosítás folytán ezen a szinten az addig hivatásos állományban volt katonai bírák helyett polgári állományú bírák látják el.

A törvényalkotók e változásokkal gondolták megoldhatónak azt a – máig sem lezárult – szakmai polémiát, hogy ne „különbíróságok” gyakorolják az ítélezést a katonai büntetőeljárában és a civil kontroll ezen a területen is érvényesüljön.

1992

A részleges hatáskörbővítés eredményezte, hogy a katonák által elkövetett katonai bűncselekmények nyomozásán és elbírálásán kívül, most már a szolgálati helyen, vagy azzal összefüggésben elkövetett köztörvényi bűncselekményeknek nemcsak a katonai ügyészi nyomozása, hanem a katonai büntetőeljárás keretein belül biztosított bírósági elbírálásának határideje is lerövidült a polgári bírói ügyintézési időhöz képest.

Ez több oldalról is jelentős eredmény. Jelentős az érintett katonaelkövető oldaláról nézve, mert rövidebb ideig áll büntetőeljárás hatálya alatt, ügyében a „speciális közeget ismerő szakapparátus” jár el, amelynek tagjai a sajátos elkövetési körülményekkel is tisztában vannak. A gyorsaság jó a parancsnok szemszögéből nézve is, mert hamarabb tud szükséges intézkedéseket hozni és dönteni a jogerős határozat birtokában (például személyügyi kérdésekben is). De jó azért is, mert a gyorsan és eredményesen lefolytatott eljárás mint sajátos eszköz, pozitív hatással van a fegyelmi helyzet alakulására, szolgálja a generális prevenciót és így segíti a fegyelem megszilárdítását, azon keresztül pedig a haderő alapvető rendeltetését, a hadrafoghatóságot.

Nem jogszabályi változás ugyan, de témám szempontjából igen lényeges, hogy augusztusban hatályba lépett a katonai fegyelem értékeléséről és a fegyelmi információs rendszerről szóló 30/1992. (HK 14.) MHPK intézkedés, amely címén túlmenően szabályozta a fegyelmi jogkör gyakorlatával kapcsolatos biztosítási feladatokat, is. A Magyar Honvédségben első alkalommal jelenik meg a fegyelmi helyzet személyi számítógép működtetésére alapozott adatfeldolgozásának és elemzésének lehetősége.

1993

Januárban az Igazságügyi Minisztérium Igazságszolgáltatási Hivatala felmérést végzett a büntetőeljárás jogszabályok hatályosulásáról. A felmérés során a katonai terheltek ügyeinek elbírálásában részt vevő civil bírák, s a katonai tanácsok bírái adtak – 150 kérdőív megválaszolásával – képet az ítélezési gyakorlatról. Az értékelők az alábbi következtetéseket vonták le.

a) *A civil bírák működésével kapcsolatban:*

- A katonai büntetőeljárás hatályának változása és ennek során „katonaugyek” átkerülése a civil bíróság hatáskörébe, a korábbi ítélkezési gyakorlatot jelentősen nem változtatta meg, az elkövetői kör specifikuma nem eredményezett speciális joggyakorlatot.
- A katonák által elkövetett bűncselekmények elbírálása során a bírák különösebb tapasztalatokat nem szereztek. Megállapították azonban, hogy a honvédségen belül „laza” a fegyelem, illetve egyes alakulatok egyenesen a bűnözés melegágyaiként szolgálnak. Ugyanakkor a katonák ügyei „jobban kinyomozottak”. A polgári bíróságok ítélkezési gyakorlata a szolgálatmegtagadókkal szemben enyhébb.
- A sorkatonai szolgálat egy éves időtartama kevésnek tűnt az ügyek lezárásához, a bírák többsége egyáltalán nem tudta biztosítani a soronkívüliséget (3 hónapon belüli kitűzést).
- A bírók túlnyomó többsége még felszínes ismeretekkel sem rendelkezett a katonai életviszonyokról. Nagy többségük semmiféle tájékoztatást nem kapott a korábbi katonai büntetőeljárások tapasztalatairól¹⁷.
- A katonai életviszonyokat szabályozó joganyagokkal, szabályzatokkal, utasításokkal a bírák kétharmada nem rendelkezett. Így nem is csoda, hogy egyes esetekben a tárgyaláson a vádlottal magyaráztatták meg egy-egy katonai szabály lényegét.
- Mivel ez az eljárási rend mélyreható negatív következményekkel járt a szakszerűség és az időszerűség tekintetében, a bírók az 1989-es, vagy az ahhoz hasonló hatásköri szabályozást tartották volna jobbnak, illetve támogatták volna a katonai tanácsok hatáskörének bővítését.

b.) A katonai tanácsok bíráinak válaszaiból az alábbi főbb következtetések voltak levonhatók:

- Helyesnek és az alkotmányosság irányába ható lépésnek értékelték a katonai eljárás korábbi – indokolatlanul széles – személyi hatályának szűkítését, de a tárgyi hatáskör szűkítését már nem tartották indokoltnak. Megállapították azt is, hogy ez a lépés az alakulatok fegyelmi helyzetére sem hatott kedvezően, a kapcsolattartás beszűkült, a személyi állomány elbizonytalanodott. A kedvezőtlen hatást az is fokozta, hogy a polgári hatóságok az értesítési kötelezettségüknek sokszor nem tettek eleget, vagy késlekedtek, illetve bizonyos kérdésekben nem is terhelte őket értesítési kötelezettség.
- Támogatták volna, hogy a tárgyi hatáskörük bővüljön, így minden katona által elkövetett minden bűncselekmény elbírálása tartozzon a katonai büntetőeljárás hatálya alá.

Mindezeket alátámasztották a következő érvek is:

¹⁷ „Szakmai körökben azóta is elrettentő példaként említik az egyik városi bíróság bírónőjének ítéletét, amelyben egy sorállományú vádlottra szolgálati viszony megszüntetést szabott ki. Amennyiben az ügy országos nyilvánosságot kapott volna, a sorkatonák egy része – leszerelésük biztos tudatában – azonnal bűncselekményt követett volna el.” (Dr. Nagy László hb. ezredes, a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Katonai Tanácsa elnökének közlése.)

- A katonai tanácsok az egységes bírósági szervezet részei. Felettük is a Legfelsőbb Bíróság gyakorol szakmai felügyeletet és ugyanazon törvények szerint járnak el, mint a többi bíróság.
- A katonák ügyeinek elbírálásához speciális szakértelem, a katonai életviszonyokat szabályozó külön normák ismerete is szükséges.
- A sajátos közegben érvényesülő speciális és a garanciális prevenció, valamint a sorkatonai szolgálat rövid ideje külön fontossá teszik az ügyek mielőbbi lezárását, amelyre a polgári bíróságok képtelenek.
- Az ügyek átfutási ideje lehetetlenné teszi a szolgálatvezénylések pontos tervezését, mind az elkövető, mind a többi katona számára is indokolatlan hátrányokat hordoz.

A felsorolt sommás megállapítások ellenére nem történt olyan változás a katonai büntető-eljárás rendelkezéseiben, amelyek a fenti gondokat megnyugtatóan orvosolták volna.

A katonai szervezetek felvetett problémái sem nyertek megoldást.

- Az értesítési elégtelensége következtében számos esetben az illetéke parancsnok már csak az idézések alapján szereztek tudomást arról, hogy alárendeltjük büntetőeljárás hatálya alatt áll. Emiatt gyakorta megsértették az ilyen katonának a fegyveres szolgálatba vezénylés tilalmára vonatkozó rendelkezéseket.
- Az ügyek elhúzódása, illetve számos esetben az elítélő határozat leszerelés utáni meghozatala a sorállomány körében azt a látszatot keltette, hogy nem is történt felelősségre vonás. Ez pedig az általános visszatartó hatást egyszerűen annullálta. Nem kell különösebben bizonyítani, hogy az általános visszatartó erő legfőbb faktora annak tudata, hogy a büntetés elkerülhetetlen.
- A bűncselekményekkel a katonai szervezet sérelmére okozott esetleges kár megtérítése a leszerelt elkövetővel csaknem kilátástalan volt.

Hogy az akkori magyar törvényhozás és a törvény-előkészítéssel foglalkozó igazságügyi kormányzat mennyire nem volt tekintettel a bírói testület és a katonai vezetés véleményére, arra példa az 1993. május 15-én hatályba léptetett 1993. évi XVII. törvény a büntetőjogszabályok módosításáról. Szóba sem került a hatáskörök újraegyesítése, egyáltalán a katonai büntetőeljárás hatályának kérdései, ellenben olyan módosítások következtek be, amelyek ha lehet még jobban megnehezítették a katonai büntetőjog alkalmazóinak dolgát.

A törvény – az elvek a következetes véghezvitelével és bizonyos strasbourgi intenciók¹⁸ alapján – hatályon kívül helyezte a Btk. 123. § (3) bekezdését, valamint a 125. és 126. §-okat. Ami azt jelentette, hogy megszűnt a katonai bűncselekmények fegyelmi hatáskörben történő elbírálásának lehetősége is. A továbbiakban az alárendeltje által elkövetett minden – még a leg-

¹⁸ Intenció (lat.): szándék, törekvés, célzat.

kisebb súlyú – katonai vétség esetén is feljelentési kötelezettség terhelve és azóta is terheli a parancsnokot.

A rendelkezés kétségen kívül megfelel annak az alkotmányos alapelvnek, amelyről már korábban szóltam, és röviden a „bíróági eljárás jogához való jognak” nevezünk. Az már természetesen egy külön kérdés – és talán megérne egy alkotmánybíróági értelmezést is –, hogy ezt az állampolgári alapjogot így kell-e a közhatalomnak biztosítania? Véleményem szerint felesleges, hogy a hatóság kivételt nem tűrően bíróság elé tereljen – még akkor is, ha az állampolgár nem kívánna élni a fenti alapjogával – olyan ügyeket, amelyeket az igazságosság sérelme nélkül más úton is el lehetne bírálni. Filozófiai megközelítéssel úgy is felvethető a kérdés: jog-e az, amelynek érvényesítésében nincsenek a jog jogosultjának választási szabadsága abban, hogy kívánja-e azt érvényesíteni vagy sem?

Ami a magánjog világában természetes – hogy ti. a jog jogosultja döntheti el: kívánja-e jogát érvényesíteni – az a büntetőjog területén nyilván szóba sem jöhet. Az elkövető nem választhat a tekintetben, hogy cselekményéért felelősségre vonják-e. De vajon választhat-e, hogy a hátrányos jogkövetkezményeket mely fórum alkalmazza vele szemben? Katonai életviszonyok között a kérdés úgy éleződik ki, hogy meghagyható-e egy olyan fegyelmi intézményrendszer, amely a csekély súlyú és kifejezetten az intézmény rendjét sértő deliktumokban eljárhat és aláveti-e magát a terhelt, ennek a sajátos eljárásnak. Sérül-e ezzel a bírósági eljáráshoz való alapjog? Aligha. Mindenesetre a jogalkotó más álláspontra helyezkedett.

A Btk. 127. §-ban addig szabályozott két szabadságvesztés büntetés-végrehajtási forma közül – a fegyelmező zászlóalj megszűnésével – csak a katonai fogda maradt meg. Vagyis – alapesetben – fogdában kell végrehajtani a hivatásos, a továbbszolgáló (ma már a szerződéses) és a sorkatonára kiszabott egy évet meg nem haladó szabadságvesztést, ha az elítélt a szolgálatban megtartható. Ugyanakkor, ha az elítélt szolgálati viszonya a büntetés kitöltése előtt megszűnt, a büntetés illetve a hátralévő részt fogházban kell végrehajtani.

Jelentősen módosult a Btk. XX. Fejezetében szankcionált katonai bűncselekmények körében két cselekmény tényállása. A 345. §-nál az önkényes eltávozás esetében a pönalizált¹⁹ jogtalan távollét időtartama változott meg. Alapesetnél az addigi 24 órás jogtalan távollét ideje 48 órára, a minősített esetben az addigi 6 nap, 9-re emelkedett. Kimaradt viszont a (3) bekezdés, amely lehetővé tette addig annak az elkövetőnek a vétség miatti felelősségre vonását, akinek a jogtalan távolléte ugyan nem haladta meg az alapesethez elegendő időtartamot, de ilyen cselekmény miatt már két érvényben lévő fenyítéssel rendelkezett.

A törvényalkotó e módosításokat azért tartotta indokoltnak, mert álláspontja szerint e bűncselekményt – amely addig 24 órát meghaladó jogtalan távolléttel valósult meg – fegyelmi

¹⁹ Pönalizál a jogrendszerben ritkán használatos. Jelentése jogszabály, valamilyen büntetést megállapít.

eljárás keretében bírálták el. Mivel a törvényjavaslat a katonai bűncselekmények parancsnoki hatáskörben való elbírálását megszüntette, ezért nem látta szükségét annak, hogy ilyen rövid jogtalan távollét miatt bíróság szabjon ki büntetést.

Változott a Btk. 348. § (1) bekezdésében büntetni rendelt kötelességzegés szolgálatban vétségi alakzatának normaszövege is. A törvényalkotó egyértelművé tette, hogy csak az ör-, ügyeleti- vagy készenléti szolgálatok ellátására vonatkozó rendelkezések – elalvás, szeszes ital fogyasztása, rendeltetési hely elhagyás, illetve a szolgálat ellátására vonatkozó rendelkezés más módon való súlyosabb – megszegése minősül bűncselekménynek.

Mindezek következtében a kisebb súlyú katonai vétségeket már nem lehetett fegyelmi eljárás – amelynek gyorsasága mindig segítette a generális prevenciót – keretében elbírálni, hanem végső soron bírói szakba kerültek. Az eredmény: a már leszerelt és tartalékállományba helyezett elkövetővel szemben főleg a parancsnok szemszögéből nézve „súlytalan” szankciókat alkalmaztak (próbára bocsátás, megrovás, felfüggesztett pénzfőbüntetés).

Ellentmondásossá vált a parancsnoki jogalkalmazási gyakorlat is. A nyomozóhatósági jogkör megmaradt, együtt a fegyelemsértés esetén – természetesen – a fegyelmi felelősségre vonáshoz való joggal. A bűncselekmény és a fegyelemsértés elhatárolása, valamint ebből adódóan az elintézés módja nem mindig volt a törvényekkel összhangban. Az anomália magyarázható azzal, hogy a szerteágazó parancsnoki feladatok egy – igen fontos – részét képezi csak e terület és a szükséges teljes körű elméleti, jogi ismereteket, a szakmai tapasztalatokat értelemszerűen nem lehet elvárni a katonai vezetőktől. A Magyar Honvédség ekkor még nem rendelkezett megfelelő számú és a parancsnokot e vonatkozásban segítő jól felkészült szakember gárdával.

A változásokhoz igazodva a legfőbb ügyész kiadta a 9/1993. számú utasítását, amelyben újra szabályozta a katonai büntetőeljárásban folytatott nyomozás feletti felügyeletet és a büntető ügyek katonai ügyészi nyomozását. A törvény végrehajtásaként – túl a fenti szabályokon – rendezni kellett az illetékes parancsnokok nyomozóhatósági jogkörét és feladatait, továbbá módosítani kellett a Fegyveres erők szolgálati szabályzatát is, amely még tárgyalta a bűncselekmények parancsnoki fegyelmi jogkörben történő elbírálását. Erre tekintettel két miniszteri rendelet került rövid időn belül kiadásra, mégpedig az 5/1993. (VII. 2.) HM r. a Szolgálati szabályzat módosításáról és a 6/1993. (VII. 2.) HM. r. a bűncselekmények parancsnoki nyomozásáról.

Meg kell még jegyezni, hogy a HM még máig adós maradt az engedély nélkül távollévő katonák felkutatásával és körözésével kapcsolatos feladatokról szóló új utasítás (rendelet) kiadásával. Ezt még az 1/1978. (HK 1.) HM-BM együttes utasítás szabályozza és annyira elavult, hogy szinte hasznavehetetlen.

Az év végén fogadta el az Országgyűlés a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvényt, ami 1994. január 1-jén lépett hatályba. Ennek rendelkezéseinél figyelembe vette a jogalkotó,

hogy az Európai Emberi Jogi Konvenció az 1993. évi XXXI. törvényben, hazánkban kihirdetésre került.

1994

A kihirdetése napján 1994. október 26-án lépett hatályba a belügyminiszter 23/1994. (X. 26.) BM rendelete, amely az eltűnt személyek felkutatásának és a rendkívüli halálesetek kivizsgálásának rendjéről szól. Ettől kezdve a helyszíntől függetlenül Magyarországon bárhol bekövetkezett rendkívüli haláleset kivizsgálására a rendőrség jogosult, így gyakorlatilag megszűnt a katonai ügyészségek ilyen irányú – az alkotmányossági oldalról vitatható – vizsgálati feladata.

A már az előzőekben említett konvenció 5. (a fogdafenyítést elrendelő határozattal szembeni bírói felülvizsgálathoz való jog), valamint 13. cikkének (amely általános elvként mondja ki jogsérelem esetén a jogorvoslathoz való jogot) igazodva fogadta el az Országgyűlés az 1995. február 15-én hatályba lépő, a fogságfenytés bírósági felülvizsgálatáról szóló 1994. évi XCIII. törvényt. A honvédelmi miniszter ennek megfelelően kiadta a 2/1995 (II. 10.) HM rendeletet, valamint a Magyar Honvédség Parancsnoka a 13/1995. (HK 6.) MHPK intézkedést. A törvény rendelkezése értelmében a területileg illetékes megyei bíróság katonai tanácsa jogosult dönteni érdemben a fogságfenytéssel kapcsolatosan bejelentett panaszokban.

A szintén december 26-án kihirdetett és csak 1995. február 15-én hatályba lépő a Be-t módosító 1994. évi XCII. törvény rendelkezése folytán módosult a Be. 91. § (2) bekezdésében szabályozott őrizet időtartama: ismét 72 óra lett. Ez szintén az európai jogi normákhoz való igazodás jegyében történt.

1995

December 28-án hirdették ki a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvényt, de hatályba csak 90 nap után lépett. Rendelkezései folytán több törvény is módosult.

Fontos kiemelni, hogy – helyes törvényalkotói felismerés folytán több éves „kihagyás” után – ismét a büntetőjogi értelemben vett katona fogalmi kör alá kerültek a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai. Ez természetesen azt is eredményezte, hogy katonai büntetőeljárásnak van helye a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjainak katonai bűncselekménye esetén és a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett más bűncselekmények esetén is (Be. 331. § (1) bekezdés).

1996

Május 14-én fogadta el az Országgyűlés a szeptember 1-jével hatályba lépő, a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvényt. Ugyancsak ebben az évben került elfogadásra és lépett hatályba a hadköteles katonák szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIV. törvény, valamint a katonai és rendvédelmi felsőoktatási in-

tézmények vezetőinek, oktatóinak és hallgatóinak szolgálati viszonyáról szóló XLV. törvény. A „jogállási törvények” jelentős hatást gyakoroltak a honvédség személyi állományára is. Természetesen több már „majdnem megszokott” jogszabály módosításra került. Így történhetett, hogy a fegyellemmel kapcsolatos szabályok mindhárom törvényben önálló fejezetként jelentek meg.

A jogállási törvények javították főként a hivatásos és szerződéses állományú katonák közérzetét, már csak azért is, mert törvényi garanciát láttak benne egzisztenciájukat tekintve. Ugyanakkor az anyagi egzisztenciális elismertséget a lépcsőzetes bevezetés miatt nem érezték, illetve nem érzékelhették.

A fegyelmi eljárás szabályai mindhárom törvényben bonyolultabbá váltak, mint a katonai bűncselekmény vétségi eljárási szabályai.

1997

Érdemi változás nem történt.

1998

Már az 1990-es évek elején nyilvánvalóvá vált, hogy a hatályos büntetőeljárás törvény nem szolgálja kellőképpen az ügyek gyors elbírálását, illetve a védelemhez való jog biztosítását tekintve számos ponton az úgynevezett európai mérce alatt marad. Ezért szükségessé vált átdolgozása, amelynek eredményeként március 10-én az Országgyűlés elfogadta a büntetőeljárásról szóló XIX. törvényt.

A 470. § az eddigieknél tágabban határozza meg a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmények körét:

- a különös eljárás alá utalja a fegyveres erők tényleges állományú tagja által, tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt elkövetett valamennyi bűncselekményt, illetve
- a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagja által, a szolgálati helyen illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmény elbírálását is.

A 478.§ katonai büntetőeljárásban merőben új jogintézményt vezet be: a tanú védelmét, ezt a katonai viszonyok sajátos volta, elsősorban a zárt életviszonyok és a szigorú alá-fölérendeltség teszi szükségessé. A sorkatonai szolgálatát teljesítő tanú megfélemlítését, befolyásolását kiküszöbölendő, kérheti a katonai ügyésztől, hogy az addigi szolgálati helyéről vezényeljék, vagy helyezték át másik alakulathoz. Az áthelyezés gyors lebonyolításának problémája miniszteri szintű szabályozást igényel.

A 483.§ ismét visszahozza a szoros felügyelet alá helyezés jogintézményét, amelynek határidejére és meghosszabbítására az előzetes letartóztatás rendelkezései az irányadóak. E jogintézmény alkalmazása esetén az eljárásban a védő részvétele kötelező.

A törvény felhatalmazta a honvédelmi minisztert, hogy:

- azokat a szakkérdéseket, amelyekben kizárólag katonai igazságügyi szakértő adhat szakvéleményt az igazságügy miniszterrel együttesen és a legfőbb ügyésszel egyetértésben;
- a szoros felügyelet végrehajtásának szabályait az igazságügy miniszterrel együttesen;
- a katonai nyomozóhatóságok hatáskörét és illetékességét, valamint a nyomozásra illetékes parancsnokokat és a parancsnoki nyomozás részletes szabályait a legfőbb ügyésszel egyetértésben, rendeletben szabályozzák.

A felhatalmazás értelmében két rendelet született meg napjainkig a Magyar Honvédség katonai nyomozó hatóságairól és a bűncselekmények parancsnoki nyomozásáról szóló 17/2000. (VII. 19.) HM-IM együttes rendelet, illetve a szoros felügyelet alá helyezés végrehajtásának, valamint a katonával szemben elrendelt lakhelyelhagyási tilalom ellenőrzésének szabályairól szóló 11/2000. (V. 24.) HM-BM-IM-TNM együttes rendelet.

11. A katonák által elkövetett bűncselekmények fegyelmi jogkörben történő elbírálása

A modern katonai büntetőeljárás jog kialakulásának vázlatos áttekintése után szükséges még elidőzni egy történelmileg igen hasznosnak bizonyult, de napjainkra a büntető anyagi és eljárási jogból már száműzött jogintézménynél, a bűncselekmények fegyelmi hatáskörben történő elbírálásánál.

A katonák által elkövetett jogellenes magatartások elbírálásának egyik legérdekesebb sajátossága, hogy velük szemben a törvényi feltételek megléte esetén büntetés, illetve megrovás helyett szolgálati előjárója fegyelmi fenyítést alkalmazhatott. Ez az intézmény az idők során gyakran változott a hadsereg igényei illetve a fokozott törvényességi követelményeknek megfelelően.

Az intézmény jogi megítélése, funkcionálásának hatékonysága gyakran váltott ki vitát az elméleti szakemberek és a gyakorlati jogalkalmazók között.

Véleményem szerint a bűncselekmények parancsnoki fegyelmi jogkörben történő elbírálása mellett szólnak – érték-sorrend nélkül – az alábbiak:

- Fontos társadalmi, honvédelmi, szolgálati érdek fűződik ahhoz, hogy a fegyveres erők és testületek jelentős társadalmi anyagi ráfordítással kiképzést nyert tagjai lehetőleg megmaradjanak a katonai szolgálatban.
- A hadsereg, mint a fegyveres harc megvívására létrehozott centralizált szervezet, a vele szemben támasztott követelmények teljesítéséhez a katonai normák szigorú érvényesítését, a szolgálati rend és fegyelem folyamatos fenntartását igényli, amelyet elsősorban a szolgálati hatalmat gyakorló parancsnok köteles a rendelkezésére álló törvényes eszközökkel biztosítani. Ennek megfelelően a parancsnoki rendelkezési jog részeként a szolgálati előjárók egy bizonyos magasabb szintjén lehetővé kell tenni, hogy akaratának végre-

hajtását a jogellenes cselekmények – ezek között a legsúlyosabbak, a bűncselekmények – elbírálásánál is érvényesítse.

- A katonai szolgálati viszonyok velejárója az egymásba fonódó felelősségi rendszer. A fegyelemsértés felső, illetőleg a bűncselekmények alsó veszélyességi foka gyakran egybeesik, egybeeshet. Különösen a katonai bűncselekmények esetében igen nehéz a fegyelemsértés és a bűncselekmény elhatárolása. Erre elsősorban az adott viszonyokat legjobban ismerő illetékes parancsnok hivatott.
- A Magyar Köztársaság fegyveres erőinek szolgálati szabályzata – majd a tényleges állomány szolgálati jogviszonyáról szóló törvények – által meghatározott fenyítési nemek között voltak és/vagy vannak olyanok, amelyek a bíróságok katonai tanácsai által fő- vagy mellékbüntetésként bűncselekmény elkövetése miatt kiszabhatók. Így a parancsnok által bűncselekmény elkövetése miatt alkalmazott fegyelmi fenyítés a hátrányokozás súlyában nevelő, illetve visszatartó hatásában eléri, sőt adott esetben meghaladja a legenyhébb nemű és mértékű büntetéseket.
- Komoly indok továbbá az eljárás gyorsasága, hogy a bűncselekmény az elkövetést, illetőleg felderítést követő legrövidebb időn belül kerüljön elbírálásra. Ez kedvezően hat az elkövető egyéni nevelésére és az általános megelőzés is hatékonyabban érvényesül.

A rendszerváltás időszakában és azt követően felerősödött az igény azon garanciális elv érvényesítése iránt, hogy bűnösséget csak bíróság állapíthasson meg. Ezt az igényt erősítették nemzetközi egyezményekben vállalt kötelezettségeink is.

Véleményem szerint ez a jogintézmény továbbra is fenntartható, ha:

- alkalmazására (a bűncselekmény elbírálásának parancsnoki hatáskörbe utalására) csak katonai bíróság (vagy ügyészség) jogosult;
- csak katonai vétség lekövetése miatt alkalmazható;
- az eljárás alá vont katona panasza (vagy választása) folytán ügye bíróság elé kerülhet .

A fentiek betartása esetén eleget teszünk annak az alapelvnek, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyeit pártatlan bíróság bírálja el, illetőleg ne vonják el saját bírójától. Mivel a katonai vétség tényállása a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó személyek többletfelelősségét fogalmazza meg, parancsnoki elbírálás esetén sem sérül az állampolgári jogegyenlőség. Az előzőekben pedig igyekeztem rámutatni arra, hogy ennek a jogintézménynek jelentős hagyománya van és idáig is jól működött.

III. A FEGYELEM ÁLTALÁNOS ÉS A KATONAI FEGYELEM SPECIFIKUS ÉRTELMEZÉSE

Ha bolygónkat, országunkat vagy régióinkat, esetleg laktanyánkat az emberek közös házaként értelmezzük, akkor vitathatatlan, hogy az együttélésnek mind az egyének, mind a csoportok vonatkozásában meghatározó követelményei vannak, amelyeket ha megsértünk konfliktusba keveredünk önmagunkkal, illetve társainkkal vagy a funkcionáltató intézménnyel. *A társadalom szervezeti rendjébe illeszkedve* mindannyian valamilyen módon viselkedünk, *minden résztvevő magatartását az illem, az erkölcs és a jog szabályozza*. Tekintettel kell lennünk önmagunk jól felfogott érdekeire, ugyanakkor tiszteletben kell tartanunk másokét is. Ha mindez nem így történne, akkor zűrzavar, káosz uralkodna a Földön, képtelenek lennénk még legalapvetőbb életfunkcióink ellátására is.

1. Az állampolgári fegyelem jelentősége és szerepe a társadalomban, a hadseregben

Az általános állampolgári fegyelem nem egy embernek, egyéni önkénynek, nem is valamiféle „földöntúli” hatalomnak – vagy annak személyes képviselőinek – való alávetettség, engedelmesség, hanem *a közösségi érdek felismerésén, szolgálatának készségén alapuló tudatos, kooperatív magatartás-forma*. A közösségi és a magánérdek érvényesülése, illetve az egyének (csoportok) együttműködési és önérvényesítési szükségleteinek kielégítése normálisan működő szervezetekben szoros összhangban, harmóniában érvényesül. A fegyelem nem egy ember viszonya tehát a másikkal, hanem az egyén és a közösség viszonya, mégpedig úgy, hogy az egyéni érdeke sem sérülhet meg.

A közösségben is vannak természetesen vezetők, parancsnokok, megbízottak, akik azonban nem cselekedhetnek, parancsolhatnak, utasíthatnak egyéni önkényből, hanem csak a közösség képviseletében, annak érdekében, vagy annak megbízásából. A közösség érdekében eljáró vezetőnek a közösség minden tagja engedelmisséggel tartozik. A fegyelem nem merül ki a rendelkezés, utasítás, a parancs teljesítésében, hanem tette, fellépésre késztet minden olyan esetben, amikor a közösség érdeke azt megkívánja, még akkor is, ha arra senki nem ad utasítást. Tehát a fegyelemnek egy belső indítatásból fakadó öntudatos magatartási formának kell lennie.

A fegyelem nem engedelmisség, passzív parancsteljesítés, hanem tartalmában tudatosság, értékelés, elfogadás és tevékenység ötvöződik. Az ember élete a döntések szakadatlan láncolata, a fegyelem ebből a szempontból kezdeményezés, döntés, felelősségvállalás, megvalósítás, aktivitás.

Ahhoz, hogy az egyén – a katona – a fegyelmezettségnek arra a szintjére jusson, amelynek a jellemzői az előzőekben megfogalmazódtak, megfelelő célrendszert kell működtetni, szem

előtt tartva, hogy az egyéni szabadság elválaszthatatlan a közösségi fegyelemtől. Fegyelem nélkül nincs szabadság. A közösségi fegyelem védeltséget nyújt az egyénnek, e nélkül az egyén szabadsága csak fikció. Ugyanakkor a fegyelem önfegyelem és önuralom is, mivel az ember cselekvéseiben nem „abszolút” értelemben szabad, hiszen tetteit külső erők és belső tényezők (ismerete, jelleme, hangulata stb.) determinálják.

Induljunk ki abból a tényből, hogy a szabadság fogalmán a köznapi gondolkodásban valamitől való mentességet értenek. („Nem kell megtennem azt, amit nem akarok!”) Ezt a felfogást erősíti, hogy változó világunk körülményei között jelentős átalakulás ment végbe a társadalmi értékek, normák tekintetében, amely következményeként sok esetben zavar keletkezett a katonák magatartásában, erkölcsi arculatának alakulásában.

Véleményem szerint a fegyelem nem egyszerű korlátozás, hanem a határok megszabása, olyan értelmes határok kijelölése, amelyek között a katona biztonságba érzi magát, amelyeken belül világosan látja a lehetőségeket, amelyekhez belülről fakad az alkalmazkodás igénye.

Összegezve, a fegyelem alatt általában a társadalmi életben a zavartalan együttéléshez, együttműködéshez szükséges, erkölcsi szokásokból kialakult vagy előre megállapított közösségi rendet, illetve az egyes személyeknek ehhez, vagy meghatározott rendszabályokhoz való alkalmazkodását értjük.

Mindebből következik, hogy a *katonai fegyelem* sem csupán az előljáró parancsának passzív teljesítése, hanem egyrészt – az általános állampolgári minőséghez képest kevesebb önérvényesítési lehetőséggel – a *katonák és katonai szervezetek tudatos együttműködése*, másrészt jogi kategóriaként a *hadsereg alá-fölérendeltetési viszonyainak követelményként való tükröződése*. Alapja a katona-egyén öntudatos tevékenysége (kezdeményezés, változatok mérlegelése, döntés, cselekvő végrehajtási aktivitás, illetve felelősségvállalás), valamint a katonai csoportosítás belső szervezetsége és rendje.

2. A katonai fegyelem

A törvényes rend fenntartása, a személyi állomány fegyelmezettsége igen fontos feltétele a Magyar Honvédség hadrafoghatóságnak és készenlétének. Nem új keletű megállapítás ez. Több száz évvel ezelőtt már Zrínyi Miklós is – akit az irodalomtörténet jelentős költőként, a hadtudomány pedig kiváló hadvezérként és katonai teoretikusként ismer el – több munkájában szól a „diszciplínáról” mint a katonaság tevékenységének egyik fontos feltételéről. Leírta, mondta – és csapatait ennek figyelembe vételével – szervezte, illetve regulázta: „Mivel minden dolognak lelke a rend, a hadban is, kiben az egész haza java, sok ezer lélek megmaradása áll, ez legszükségesebb.”²⁰

²⁰ Zrínyi Miklós: Táborigi tracta. Összes Művei, Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1958. 412. old.

A fegyelem külső megnyilvánulása tehát a rend, ezért a katonai fegyelemmel sem látens módon kell foglalkozni, hanem mélyrehatóan, az összefüggések feltárásával, az egyes emberek és a szervezetek hatékony megismerésén keresztül. A katonai fegyelem nem szakítható ki a Magyar Honvédség általános helyzetéből, belső összetevőire, jelentős hatást gyakorolnak mindazok a változások, folyamatok, amelyek jellemzői voltak az elmúlt éveknek.

A honvédség szerves részét képezi a társadalomnak, tagjainak normakövető magatartása állampolgári kötelezettség. Ugyanakkor alaprendeltetéséből, funkcióiból, struktúrájából adódóan sajátos, az általánosnál szigorúbb normákkal rendelkezik. A fegyveres küzdelem, illetve a békeidőszaki felkészülés elképzelhetetlen szigorú rend és szervezettség, valamint a fokozott magatartási követelmények betartása nélkül.

A katonai fegyelemnek többféle meghatározása is létezik. Fogalomköre a történelem során fokozatosan fejlődött, tartalma esetenként napjainkban is vita tárgyát képezi.

A Szolgálati szabályzat szerint a *katonai fegyelem*²¹ „a jogszabályokban és a belső rendelkezésekben meghatározott rend és szervezettség következetes, lelkiismeretes betartása és betartatása minden katona részéről, az előjárók (feljebbvalók) parancsainak maradéktalan végrehajtása. A fegyelem minden katona öntudatos köteletségérzetén, a haza védelméért érzett személyes felelősségen, a katonaközösségek összeforrottságán és magas fokú szervezettségén alapszik. A fegyelem a legnehezebb körülmények közötti helytállás fontos feltétele. A szilárd katonai fegyelem érdekében minden katona rendelje alá egyéni érdekeit a haza, a közösség érdekeinek, érezzen személyes felelősséget annak védelméért, legyen kész önuralommal viselni a katonai szolgálattal járó nehézségeket, megpróbáltatásokat és meghozni minden áldozatot. Ezért minden előjáró (feljebbvaló) személyes helytállásával, állhatatosságával mutasson példát alárendeltjeinek (az alacsonyabb rendfokozatúaknak) az erkölcsi normák betartásában, a katonai életet szabályozó rendelkezések végrehajtásában. Támasszon magas követelményeket alárendeltjeivel szemben és egyben teremtsen meg azok teljesítésének feltételeit.”

A szabályzat által rögzítetteket a katonai fegyelem értékeléséről és a fegyelmi információs rendszer működéséről szóló 30/1992. MHPK intézkedés²² a következőkkel egészíti ki: „*a katonai fegyelem azoknak a kötelezettségeknek a teljesítését jelenti, amelyek a személyi állományt és a katonai szervezeteket terhelik. Az értékelés és a minősítés alapját a katonák és a katonai szervezetek számára meghatározott követelményekhez történő viszonyítás képezi.*”

²¹ A Magyar Köztársaság Fegyveres Erőinek Szolgálati szabályzata Ált/6.

²² A Magyar Honvédség parancsnokának 30/1992. (HK 14.) intézkedése a katonai fegyelem értékeléséről és a fegyelmi információs rendszerről. Az intézkedést módosították az MHPK 27/1993. (HK 10.) és az MHPK, VKF 44/1998. (HK 9.) intézkedések

A fentiekből egyértelműen következik, hogy a fegyelem elemzése igényli a katonai élet és tevékenység minden lényeges területének vizsgálatát. *A fegyelmi helyzet értékelését az alábbi szempontok alapján kell végezni:*

- A személyi állomány fegyelmi helyzetének megítélése az adott katonai szervezet alaprendeltetéséből adódó feladatainak végrehajtása során. Ezzel összefüggésben kell figyelembe venni a kiképzés és a szolgálatellátás szervezettségét, valamint a harcászati mutatók teljesítésének eredményességét is.
- A személyi állomány viszonya a katonai fegyelem követelményeihez, a katonai szolgálat ellátására vonatkozó jogszabályok és belső rendelkezések előírásaihoz. Megkülönböztetett figyelmet kell fordítani az alá- és fölérendeltségi viszonyokra, a szolgálati kötelezettségek teljesítésének színvonalára, valamint az együttélés normáinak betartására.
- A katonák által elkövetett bűncselekmények, szabály- és fegyelemsértések alakulása. A szolgálati viszonytal – közalkalmazottak esetében a munkaviszonnyal (munkavégzéssel) – összefüggő balesetek.

A fegyelmi helyzet értékelésénél figyelembe kell venni:

- a normasértések feltárására irányuló tevékenység színvonalát, a parancsnoki fegyelmi jogkör alkalmazásának törvényességét,
- a fegyelmi információs rendszer működtetésének pontosságát és hatékonyságát;
- a katonai ügyészségek ellenőrzési és vizsgálati tapasztalatait, megállapításait.

A fegyelem értékeléséhez és minősítéséhez szükséges információknak lehetővé kell tenniük a parancsnokok számára az operatív beavatkozást, illetve a döntéshozatal megalapozottságát. Az információknak reálisaknak, pontosaknak kell lenniük, valamint tartalmazniuk kell az állomány pozitív és negatív magatartásának fontosabb megnyilvánulásait.

A Magyar Honvédség életének, eredményes működésének alapvető, elengedhetetlen feltétele a szilárd katonai és szolgálati rend, a szervezeti és egyéni fegyelem. A fegyelem, döntő mértékben a kiképzettség, a hivatásos állomány, kiemelten a parancsnoki beosztásokat betöltők személyes példamutatásának a függvénye. Mindez nem nélkülözheti a szolgálat kiszámíthatóságának, a jogok és köteleességek összhangjának törvényi biztosítékait, a hadsereg helyének, szerepének társadalmi elfogadottságát.

A parancsnokok fegyelmi tevékenységének

- alapja: egyszemélyi felelőssége,
- tartalma: a szilárd személyi és szervezeti fegyelem megteremtése és folyamatos fenntartása,

- célja: a szervezet alaprendeltetésének megvalósítása, illetve a készenlét folyamatos fenn-tartása érdekében a személyi állomány jogkövető, etikus magatartásának pozitív formálá-sa,
- módszerei pedig:
 - példamutatás (személyes és szervezeti);
 - kiképzés, (oktatás, illetve fegyelemre nevelés)
 - feladatszabás, ellenőrzés, értékelés és minősítés;
 - elismerés és felelősségre vonás.

A köznapi szóhasználat gyakran keveri a felelősség és a felelősségre vonás fogalmát, sőt gyakran azonos tartalmúnak is tekinti. Minden nagykorú, egészséges állampolgár felelősséggel tartozik tetteiért (esetenként elmulasztott cselekedeteiért), illetve a társadalom együttélési normá-inak betartásáért. A *felelősség* „*egy társadalmi viszony az egyén és közössége között, amely tar-talmazza az egyén és a közösség érdekeit, elvárásait, normáit, az egyén és a közösség számá-ra.*”²³. A normasértők tevékenysége felelőtlen, felelősség nélküli, míg a normakövetők felelős-séget tanúsítanak, tevékenységüket felelősséggel, felelősség teljesen végzik. A felelősség tehát normatív viszony, amely tartalmát jogosultságok és kötelezettségek alkotják. Az egyének és kö-zösségek egyaránt rendelkeznek felelősséggel, így a normakövetést pozitív felelősségi viszony-nak, míg a normasértés negatív felelősségi viszonynak tekintendő.

Törvényeinkben a parancsnok számára biztosított elismerési, illetve felelősségre vonási lehetőség és kötelezettség nem más, mint beosztottja normakövető-normasértő magatartásának megállapítása és megismertetése a közösséggel. Cesare Beccariának az I. fejezetben idézett meg-állapítása – amely szerint „a bűncselekmények megelőzésére szolgáló eszköz az erény megju-talmazása is” – napjainkban társadalmi igénnyé, közösségi normává vált. Nemcsak a kimagasló normakövetést, hanem az átlagos teljesítményt is elismeri például az előljáró év-végén, az egy-havi illetménnyel, vagy a biztosító társaság a bónusz rendszerrel. Ugyanakkor a normasértést követő felelősségre vonás is fontos társadalmi intézmény, hiszen lehetővé teszi az egyéni és kö-zösségi hibák, bűnök korrekcióját, illetve generális prevencióját.

A szolgálati előljáró *elismerési-felelősségre vonási* lehetősége, illetve kötelezettsége, va-lamint a *katonák és a katonai szervezetek felelőssége* az a két intézményesített eszköz, amely a szolgálati rendet, a fegyelmet biztosító kiképzési és nevelési eszközök sorában kiemelkedő sze-repet tölt be.

Az elismerési, illetve felelősségre vonási lehetőséget és kötelezettséget különböző – az ún. jogállási – törvények deklarálják. Szervezett megismertetésük és alkalmazásuk kilátásba helye-

²³ Vigh József: Társadalmi ellenőrzés és felelősség. *Magyar Jog*, 1990. 5. szám 429. old.

zése számottevő mértékben motiválja a katonák magatartását, így alkalmasak a kiemelkedő, példamutató helyállás követésére, illetve a hadsereg szolgálati rendjére veszélyes és káros viselkedés-módok megelőzésére.

A katonák és katonai szervezetek felelőssége a haza szolgálatának állampolgári kötelezettségből eredeztethető. A katona az Alkotmány, a honvédelemre vonatkozó jogszabályok, a belső rendelkezések és az előjárók parancsai szerint teljesíti szolgálatát. Ezek megismertetése és a végrehajtási feltételek szervezett biztosítása nélkülözhetetlen a fegyelmezett magatartás alakításában.

A felelősség alapjául szolgáló általános kötelezettségek, amelyekre a hatásos fegyelmi nevelés épül a következők szerint csoportosíthatóak:

- a) Hűségi kötelezettség (eskü, fogadalomtétel)
 - a hazához, az állam alkotmányos rendjéhez;
 - a magyar nemzet múltjához, hagyományaihoz.
- b) Szolgálatteljesítési kötelezettség (általános katonai, illetve szakkiképzés)
 - a szolgálati beosztással járó feladatok teljesítése;
 - állandó készenlét;
 - az előjáró parancsai iránti állandó engedelmesség;
 - jelentési kötelezettség;
 - becsületesség és befolyástól mentesség;
 - előjáró támogatásának, illetve védelmének kötelezettsége.
- c) Harci felkészülés kötelezettsége (harcászati, hadműveleti és hadijogi felkészítés)
 - az önfeláldozás esetleges szükségessége;
 - nemzetközi egyezmények betartása;
 - ellenséggel való kollaboráció tilalma, megközelíthetlenség;
 - magatartás fogság-helyzetben.
- d) Éberségi és titoktartási kötelezettség (jogi, informatikai és titokvédelmi felkészítés)
 - állami és szolgálati titkok védelme;
 - nyilvánosság előtti megfontolt szereplés.
- e) A katonai udvariassági szabályok megtartásának kötelezettsége (alaki kiképzés)
 - szolgálati érintkezés etikája;
 - kötelező alakosság.
- f) A fizikai állóképesség fejlesztésének kötelezettsége (testnevelési kiképzés, önfelkészítés)

- g) Az állami (honvédségi) tulajdon védelmének kötelezettsége (logisztikai felkészítés)
 - hatékony agyag- és eszközgazdálkodás;
 - a technikai eszközök hadrafoghatóságának biztosítása;
 - ésszerű takarékoság.
- h) Parancsnoki példamutatás kötelezettsége (vezetői felkészítés)
 - osztatlan egyszemélyi felelősség mindazért, amit tett, és amit elmulasztott megtenni;
 - a szervezett katonai rend megteremtése és fenntartása;
 - követelménytámasztás és a végrehajtás feltételei biztosításának összhangja;
 - alárendeltek képzése, járandóságai biztosítása;
 - bajtársiasság, az akarati és jellembeli tulajdonságok fejlesztése;
 - katonához méltó viselkedés békében és háborúban, illetve szolgálatban és magánéletben egyaránt.

A katonákat szolgálati jogviszonyuk alapján terhelő kötelezettségeikre történő alapos felkészítés (oktatás és nevelés) lehetővé teszi az elismerési és felelősségre vonási rendszer hatékony működését, a normasértések megelőzését, egyben a szilárd katonai fegyelem fenntartását, a szervezet alaprendeltetésének megvalósítását.

3. A normasértések fogalma, osztályozása²⁴

Napjainkban, mind a társadalomban, mind a honvédségen belül a felelősségre vonásnak egész hálózata, rendszere épült ki, amely különböző szankciók kilátásba helyezésével és alkalmazásával igyekszik biztosítani a normasértések megelőzését, a normasértő személyek elmarasztalását.

A társadalmi együttélés rengeteg normatív szabályozást tesz szükségessé, amelyek közül a legfontosabbak a

- gazdasági,
- politikai, valamint az
- erkölcsi normák és mindezek tételes, taxatív felsorolását szabályozó
- jogi normák.

Minden cselekvés valamilyen érdek, vágy, óhaj, szükséglet kielégítésére irányul. Aki cselekedetei során betartja a fenti normákat, az pozitív felelősségi viszonyából adódóan általában elismerésben részesül. A dicséretre, erkölcsi és anyagi elismerésre szükség van az embernek, hogy tudásának és energiájának legjavát adja saját, valamint közössége érdekeinek biztosítására.

²⁴ Honfi Attila: A normasértések fogalma, osztályozása (Fegyelmi kézikönyv VI. fejezet. MH SZKKNY Budapest, 2001. 97-220. old.)

A normakövetés tanult viselkedési forma, ösztönzéssel, tiltással, egyéni érdekeltséggel kialakított felelősségteljes magatartás. A társadalmi együttélés ezt a pozitív viselkedési formát igényli, ezt kell keresni és minden rendelkezésre álló eszközzel, módszerrel segíteni a Magyar Honvédségen belül is.

A normakövető magatartás előtérbe állítása nem jelentheti, nem is jelenti a felelősségre vonás aláértékelését, illetve mellőzését. Fontosságát igazolja, hogy megfelelő eszköze a honvédség szervezeti keretei erősítésének, a kiképzési követelmények teljesítésének, a katonák egyéniségében, pszichikumában rejlő hibák korrigálásának.

A közösségi együttélésre vonatkozó veszély súlyosságát, illetve nagyságrendjét figyelembe véve, a szokásos osztályozás szerint a normasértések lehetnek:

- bűncselekmények,
- szabálysértések,
- fegyelemsértések.

A Büntető törvénykönyv (Btk.) szerint *bűncselekmény* az a szándékos vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli. Megvalósításának tehát kettős feltétele van:

- egyrészt az elkövetett normasértésnek veszélyesnek kell lennie a társadalomra,
- másrészt valamilyen törvényben tételes szankciót kell kilátásba helyeznie.

A Btk. megjelöli azt is, hogy a társadalomra az a tevékenység veszélyes, amely a Magyar Köztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti, illetve veszélyezteti.

A *szabálysértés* közösségre irányuló veszélyessége enyhébb súlyú, nem feltétlenül törvényben, hanem más rendelkezésben (pl.: kormány vagy miniszteri rendelet) kerül tételes meghatározásra. Olyan magatartást jelöl, amely a társadalomra csekély fokban veszélyes, de akadályozza az államigazgatási szervek munkáját, sérti a közösségi együttélés szabályait.²⁵

A *fegyelemsértés* a negatív felelősségi viszony legenyhébb, ugyanakkor legtöbbször előforduló típusa. Mint már ismerjük, általános megközelítésben a fegyelem a társadalmi és állami életben, különösen testületekben, intézményekben. stb. a zavartalan együttéléshez, együttműködéshez szükséges erkölcsi szokásokból kialakult vagy törvényekben, jogszabályokban megállapított rend, illetve az egyes személyeknek ehhez való alkalmazkodása. Megsértése különböző következményeket, súlyosabb esetben büntetést von maga után.

A Magyar Honvédség olyan alkotmányos intézmény, ahol érvényesül a szükségszerű, de egyben arányos jogkorlátozás doktrínája. A katonai életviszonyokkal együtt járó, törvények által

²⁵ 1968. évi I. törvény a szabálysértésekről

megfogalmazott kötöttségek egyik legjellemzőbb eleme a fegyelmi jog az arra jogosult szolgálati előljárók általi gyakorlása. Ennek éppúgy vannak garanciális jellegű alkotmányos és emberi jogi vonzatai, mint ahogy a honvédség társadalmi elfogadottságát is közvetlenül befolyásolja a fegyelmi joggyakorlat törvényessége és hatékonysága.

4. A parancsnok (szolgálati előljáró) fegyelmi jogköre

Az érvényben lévő jogszabályok alapján a parancsnoki fegyelmi jogkör magában foglalja a fegyelmi eljárás lefolytatásának és a fenyítés kiszabásának jogát. Mindezeket túlmenően – véleményem szerint – a fegyelmi jogosítványok gyakorlása még a következőket is jelenti:

- a bűncselekmények, a szabály- és fegyelemsértések (összességében a normasértések) felderítését;
- a fegyelmi ügyek kivizsgálását és az elkövetők vétkességének megállapítását;
- az alárendelt parancsnokok fegyelmi ügyekben hozott döntéseinek felülvizsgálatát, valamint azok fegyelmi joggyakorlatának rendszeres ellenőrzését és folyamatos irányítását;
- a normasértések megelőzése érdekében végzendő tevékenység feladatainak meghatározását, a végrehajtás, illetve a végrehajtás irányítását és ellenőrzését.

4. 1. A fegyelmi jogkör gyakorlásának anomáliái

Ha a katonai rendet, fegyelmet, mint rendszert tekintjük, akkor abból nem szakíthatjuk ki a bűncselekmények felderítésével, vizsgálatával kapcsolatos teendőket, hiszen azok konkrétan és nap, mint nap hatnak a katonai szervezet személyi állományának morális állapotára, valamint meghatározó szerepet töltenek be a fegyelmi helyzet alakulásában. Vagyis egy adott alakulat bűnügyi helyzete fontos mutatója annak, hogy alaprendeltetésből fakadó feladatait miként és milyen hatásfokkal képes végrehajtani.

A történeti visszapillantás során igyekeztem érzékeltetni, hogy a törvényi változások milyen hatással voltak a honvédség parancsnoki állományának joggyakorlatára és a teljes személyi állomány a fegyelmi helyzetére. Itt kell ismételtlen megemlítenem, hogy az 1993. május 15-én hatályba lépett és a katonai büntetőeljárást alapjaiban megváltoztató rendelkezés hatására a Szolgálati szabályzat is módosításra került. Mindennek következtében a fegyelmi jogkört kimondottan csak a fegyelemsértések elbírálására korlátozták és nem vették figyelembe, hogy más, illetve ugyanaz a jogszabály a parancsnok feladataul szabja a bűncselekmények felderítését és a nyomozóhatósági jogkörben eljárási cselekmények végrehajtását is.

A gyakorlat természetesen a fenti megállapításomat egyértelműen igazolja, hiszen a Magyar Honvédségben – legalábbis tapasztalataim alapján – nincs olyan parancsnok, aki a bűnügyi helyzettel ne foglalkozna, illetve annak prevenciós feladatait ne venné komolyan. Ezt bizonyítja talán az is, hogy nem volt és elképzelhetetlen olyan fegyelmi értékelés vagy fegyelmi értekezlet,

amely az adott témával – mint potenciális befolyásoló tényezővel – ne foglalkozna. Természetesen nem biztos, hogy ez elegendő és megnyugtató lehet egy ilyenre szabályozott és „merev” hierarchikusan felépülő rendszerben. A jogalkotónak mindezt figyelembe kell vennie és az új Szolgálati szabályzatban erre külön ki kell térnie, különösen, hogy a bűncselekmények 2003. július 1-től már ismételten elbírálhatók – megfelelő törvényességi garanciák mellett – parancsnoki fegyelmi jogkörben.

4. 2. A fegyelmi joggyakorlat irányításának feladatai

A fegyelmi joggyakorlat irányítása terén a parancsnok alapvető feladata – a megfelelő feltételek biztosítása mellett – annak elérése, hogy az alárendeltek a vonatkozó rendelkezéseket egységesen értelmezzék, illetőleg egységesen alkalmazzák. Ezért is szükséges, hogy az előjáró parancsnokok iránymutatásokkal, állásfoglalásokkal és intézkedésekkel befolyásolják, illetve folyamatosan segítsék a parancsnoki fegyelmi jogkör gyakorlásának törvényes és szakszerű végrehajtását.

Az irányítás folyamatában törekedni kell a fenytések hatékonyságának biztosítására, ugyanakkor a fegyelmi felelősségre vonások szigorának igazodnia kell a katonai élet változó körülményeihez, valamint érvényre kell juttatnia a szolgálati rend védelmét.

A fegyelemsértések, szabálysértések és bűncselekmények megelőzése érdekében összefüggéseiben kell vizsgálni a jogsértő magatartások közvetlen és közvetett okait, az azokat előidéző feltételeket, körülményeket, illetve indítékokat. A normasértő ügyek általánosításra alkalmas tapasztalatait és következtetéseit hasznosítani kell a parancsnoki tevékenység során, a hasonló esetek bekövetkezésének megelőzése érdekében.

Minden szintű előjáró köteles az alárendelt parancsnokok fegyelmi joggyakorlatát ellenőrizni (ellenőriztetni), elemezni, értékelni és minősíteni. A beszámoltatások során, valamint a katonai szervezetek átalárendelése, a parancsnoki teendők átadás-átvétele alkalmával, továbbá fegyelmi értekezleten és az előjáró rendelkezésétől függően átfogóan is értékelni kell a katonai szervezetek parancsnokainak fegyelmi joggyakorlatát.

4. 3. A fegyelmi joggyakorlat ellenőrzése

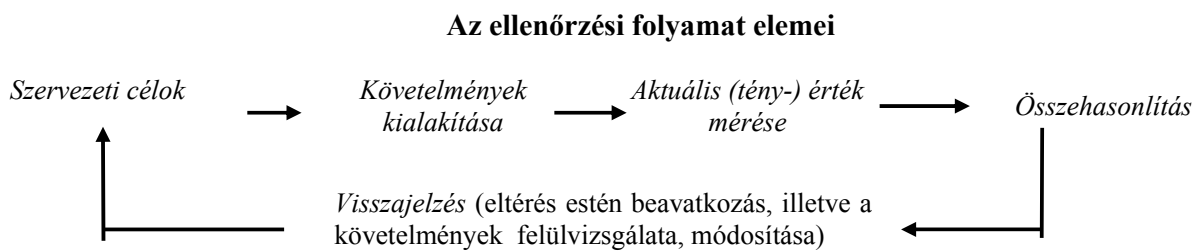
A vezetők kitűzött céljaik elérése érdekében megszervezik beosztottjaik munkáját, alakítják a szervezetet, ám mindezek önmagukban még nem biztosítják, hogy az irányított részegységek valóban az elképzeléseknek megfelelő módon fognak-e működni és az elért eredmények megfelelnek-e az elvárásoknak. A célok és a tényleges működés, illetve az elért eredmények közötti különbséget csökkentő egyik legfontosabb vezetői tevékenység (funkció) az ellenőrzés.

4.3.1. Az ellenőrzés lényege

Az ellenőrzés a szervezeti célok elérését segítő, visszajelzéseken alapuló folyamat, amelynek során a vezetők

- az ellenőrzött szervezet egyes jellemzőire előzetesen követelményeket állapítanak meg;
- amelyek aktuális értékeit az ellenőrzési folyamat során mérik;
- a követelményekben meghatározott és a ténylegesen jellemzők eltérése esetén pedig beavatkoznak.

Ezek az ellenőrzés definíciójának általános elemei, amelyek a vezetés minden területén megfigyelhetőek. A folyamat egyes elemeit és azok kapcsolatát foglalja össze a következő ábra:

Látható tehát, hogy egy szabályozási körről van szó, amelynek gyökerei egészen a rendszerelméletig nyúlnak vissza. Ilyen értelemben fogalmazhatunk úgy is, hogy az ellenőrzés egy szabályozó jellegű irányítási funkció. Ezért lenne szükség arra, hogy a honvédségen belül is egy gondolkodásmódbeli változás következzen be és ne csak egy kiragadott elemet, az aktuális érték mérését értsék az ellenőrzés alatt, amelynek csak egy retorziós visszacsatolását alkalmazzák az esetek többségében.

A követelmények az általános szervezeti céloknak az ellenőrzött szervezet szintjére lebontott, mérhető és értékelhető jellemzőire vonatkoznak. Így az ellenőrzött szervezet tevékenységének inputját, a szervezet tevékenységének folyamatát és a tevékenység outputját egyaránt tekinthetjük az ellenőrzés tárgyának. A követelmények sokféleképpen fogalmazódhatnak meg. Numerikusan lehetnek abszolút és relatív mutatók, de kialakíthatóak nem számszerűsíthető, bizonyos lényeges eljárások menetét előíró, szabályozó követelmények is. Felvetődhet a kérdés, hogy milyen jellemzőkre vonatkozzanak, hiszen elvileg egy szervezet minden működési jellemzőjére kialakítható valamilyen követelmény. A követelmények létrehozása és mérése azonban rendkívül erőforrás-igényes feladat, illetve sok előírás nagymértékben korlátozhatja a szervezet tagjainak önállóságát, kreativitását, megnövelheti a vezetők feladatait és esetleg túlbonyolítja a működési szisztémát. Ezért csak azokra a jellemzőkre érdemes követelményeket kialakítani, amelyek valóban kapcsolatba hozhatók a célok megvalósulásával és alakulásuk alapvetően meghatározó a szervezet teljesítménye szempontjából.

Mérésre a követelményeknek való megfelelés vizsgálatához van szükség. Bár logikailag a mérés a követelmények kialakítása után következik, mégis sokszor a mérhetőség és a mérés kihatása döntő kritérium valamely követelmény kialakításában.

Az *összehasonlítás* a követelmények és az adott jellemzők tényleges értékeinek összevetését, továbbá a különbségek elemzését jelenti. A legfontosabb feladat ilyenkor az esetleges eltérések megállapításán túl azok lehetséges okainak feltárása.

Beavatkozásra abban az esetben kerülhet sor, ha a követelmények és a tényleges értékek eltérése meghalad egy kritikus szintet és ismert, hogy melyek a kijelölt követelményektől való eltérés okai, vagyis milyen területeken van szükség beavatkozásra. Lehetséges, hogy a beavatkozás a követelmény, vagy a mérési eljárás megváltoztatását jelenti. Erre például abban az esetben kerülhet sor, ha nyilvánvalóvá válik, hogy a kitűzött követelmény nincs kapcsolatban a szervezet általános céljaival, vagy azokkal nem egyeztethető össze.

A definíciót követően felmerülhet a kérdés, hogy miért is kezelem kiemelt vezetési funkcióként az ellenőrzést a stratégiaalkotás, a tervezés, a szervezés, a szervezetalakítás és a közvetlen irányítás mellett. A válasz többféle szempontból is strukturálható.

Ha egy szervezetben megszűnik az ellenőrzés, a részfolyamatok „elszabadulhatnak”, eltérhetnek az előre kijelölt céloktól, az erőforrásokat nem a meghatározott módon és célokra használják, azaz romlik a szervezet működésének hatékonysága. Ebből a szempontból az ellenőrzés állandósítja a szervezet, illetve tagjai működését, a munka eredményét, valamint stabil és előrelátható környezetet teremt, amelyben a feladatokra koncentrálnak képesek a résztvevők tevékenykedni. Az értékelés szempontjainak megfogalmazása erősíti a vezetőknek a szervezet működésének „kézben tartottságára” vonatkozó érzését, míg a szervezet más tagjai számára kijelöli a munkavégzés kereteit. A vezetők az ellenőrzés segítségével gyakorolják az erőforrások feletti rendelkezést a szervezet többi tagjával szemben, valamint az ellenőrzés segítségével korlátozzák az alsóbb szintű vezetők döntési jogosítványait.

Mint minden vezetői tevékenységnek, így az ellenőrzésnek is fontos kritériuma a hatás-, illetve hatékonyság-vizsgálat. A hatékony ellenőrzéssel szembeni elvárások a következők lehetnek:

- *Viszonylagos pontosság.* Ha tényleges teljesítmény mérésekor az ellenőrzési rendszer pontatlan adatokat szolgáltat, előfordulhat, hogy ezek alapján a vezetők nem kellő időben és módon avatkoznak be, vagy olyankor cselekszenek, amikor felesleges. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a teljes pontosságra való törekvés nem mehet a gyorsaság rovására. Van egy határ, ahol a vezetőnek már nincs lehetősége a döntések halogatására azért, mert az adatok még tartalmaznak bizonytalanságot. Voltaképpen a vezető egész élete arról

szól, hogy többé-kevésbé bizonytalan szituációkban a kockázat felvállalásával kell döntéseket hoznia.

- *Aktualitás.* Olyan friss adatokkal kell operálnia, amelyek alapján szükség esetén még lehetséges a hatékony beavatkozás.
- *Gazdaságosság.* Minden ellenőrzési rendszer működtetése pénzbe kerül, éppen ezért a vezetőknek törekedniük kell arra, hogy csak a szükséges mértékű ellenőrzést alkalmazzák.
- *Rugalmasság.* A rendszernek illeszkednie kell lennie az esetlegesen változó környezeti és szervezeti feltételekhez.
- *Érthetőség.* A használt kategóriáknak, elvárásoknak érthetőnek kell lenniük azok számára, akiket az ellenőrzés érint.
- *Elérhető célok megfogalmazása.* A kialakított követelményeknek reálisnak kell lenniük, különben megszűnik motiváló erejük és a vezetők számára igen nehézé válik a betartatásuk.
- *Törekvés a lényegi dimenziókra.* A költségek és az időigény miatt csak azokat a jellemzőket kell ellenőrizni, amelyek kritikusak a szervezet sikeres működése szempontjából.
- *Hangsúly az eltéréseken.* A vezetők számára általában a követelményektől való eltéréseken és az eltérés okai van a hangsúly, így egy hatékony ellenőrzési rendszernek is az eltérésekre kell hangsúlyt fektetnie.
- *Többszemponthuság.* Ha egy szervezeti egység teljesítményét csak egy értékkészlet alapján értékelik, akkor az adott egység vezetői mindent meg fognak tenni azért, hogy jó képet mutassanak magukról. A követelmények több területre történő megfogalmazása tehát feltétlenül szükséges.
- *Javaslat a beavatkozásra.* Egy hatékony ellenőrzési rendszer nemcsak az eltérésekre figyelmeztet, hanem javaslatokat is tesz a hibák kiküszöbölésére.
Az ellenőrzést különböző tényezők befolyásolják, amelyek közül legfontosabb:
 - *A szervezet mérete és tevékenységének összetettsége.* Kis szervezetekben a vezetőknek általában nagyobb esélyük van a teljes működés átlátására és befolyásolására, így kevésbé támaszkodnak formális követelményekre, szabályokra. Nagyobb, bonyolultabb szervezetekben ugyanakkor a méret és a tevékenységek összetettsége miatt szükség van a követelmények és pontos kritériumok kialakítására.
 - *A szervezeti hierarchia szintje.* Egy vezető az irányítása alatt lévő szervezet(ek) teljesítménye szempontjából kritikus jellemzőket ellenőrzi. Éppen ezért a felsőbb szinten lévő vezetők a működés átfogó értékeléséhez általában több szempontot is figyelembe vevő,

összetett követelményeket alakítanak ki, míg az alsóbb szinteken lévők kevesebb, egyszerűbb követelményeket használnak.

- *Az adott szervezet, illetve tevékenységének fontossága.* A szervezet eredményessége szempontjából kritikus részegységek vagy tevékenységek ellenőrzése általában kifinomultabb, részletesebb a kevésbé fontosakhoz képest.

Összességében tehát az ellenőrzés nem más, mint az elvégzett munka, a kifejtett tevékenység felülvizsgálata az előírt feladatok teljesítésének szempontjából. A társadalomban a vezetés egyik fő módszere. *Feladata:* a kiadott rendelkezések helyességének és végrehajtásának figyelemmel kísérése, a jelentkező hibák felfedése, a mulasztásokért felelős személyek megállapítása, az alsóbb szervek munkatapasztalatainak általánosítása, a központi célkitűzések érvényesítésének biztosítása. Az ellenőrzés az állami élet minden területén, elsősorban a vezetők kötelessége.

Az ellenőrzés tartalmában és formájában a vezetési szinttől függően változhat. Az ellenőrzés és az értékelés szoros összefüggésben van egymással. A mások által történő ellenőrzés és értékelés ugyanúgy, mint az önellenőrzés és önértékelés nagyon lényeges motívumai cselekedeteinkben. Mindezek akkor érik el a céljukat, ha egyre értékesebb cselekedetekre, jobb teljesítményekre ösztönöznek, fejlesztik a felelősségtudatot, az ellenőrző és önértékelő képességet.

Meghatározó feltételek:

- mindenek előtt igazságosnak, tárgyilagosnak kell lennie, mentesnek minden elfogultságtól, egyoldalúságtól, előítélettől;
- jóindulatúnak, segítő szándékúnak kell lennie. Ha az ellenőrzés eleve arra irányul, hogy kizárólag a hibákat kutassa, megalázzon, ledorongoljon, az letör mindenkit és csökkenti a munkakedvet;
- az ellenőrzés ne váljék a cselekvés céljává; ne azért végezzünk el valamit, mert elismerésben részesülünk vagy, mert félünk a rendreutasítástól, hanem értékessége miatt. Ha az ellenőrzés válik a cselekvés céljává a teljesítményt lerontó gátlások léphetnek fel.

4.3.2. A parancsnoki fegyelmi joggyakorlat ellenőrzésének feladatai

A katonai vezetés rendszerében a parancsnokok az *ellenőrzés funkciójának* gyakorlása útján tájékozódnak arról, hogy az alárendeltek a kitűzött célokat milyen mértékben érték el, illetve a kapott feladatokat hogyan hajtották végre. A parancsnok ellenőrzéssel győződik meg a tervezett tevékenység és a végrehajtott tevékenység közötti különbségekről, a különbözőségek okairól és ennek alapján határozza meg azokat a teendőket, amelyek a végcél teljesítése érdekében elengedhetetlenek. Az ellenőrzéssel feltárható a tevékenység végrehajtásának menete, a szervezetben mutatkozó hibák, megállapíthatók a felelősök és meghatározhatók a szervezet további feladatai.

A katonai vezetés folyamatában tehát az ellenőrzési funkció gyakorlása a vezetés szabályozó munkájának felel meg.

Az ellenőrzés ösztönző hatással van az alárendelt tevékenységére. Az alárendelt az ellenőrzés, illetve az azt követő értékelés alapján ismeri meg tevékenységének értékét. Az ellenőrzés így az alárendeltet egyrészt tájékoztatja, hogy a feladatot hogyan hajtotta végre, vétett-e hibát vagy sem, másrészt – ha hibát vétett – milyen a hiba nagysága. A rendszeres ellenőrzés lehetővé teszi, hogy az alárendelt figyelmét jobban koncentrálja a kapott feladat végrehajtására. A túlzott ellenőrzés viszont az alárendelt elbizonytalanodásához, önállóságának elvesztéséhez vezethet, feleslegesen terheli a végrehajtót, elvonva figyelmét a feladat végrehajtásáról.

A parancsnok tehát mindig találja meg az ellenőrzés optimális mértékét. Mivel a vezetési funkciók gyakorlása során a legfontosabb feladat a célkitűzés, vagyis a szervezet jövőbeni tevékenységének elképzelése, a parancsnok munkájának nagyobb részét erre fordítsa. Az ellenőrzésre csak kevesebb ideje marad, ezért mindig a legkritikusabb helyeket nézze meg személyesen. Az alárendelt végrehajtási tevékenységének általános ellenőrzését bízza a törzsre és a szakapparátusokra.

A szolgálati szabályzat a fegyelmi jogkör gyakorlásának feladatai között határozza meg az alárendelt parancsnokok fegyelmi ügyekben hozott döntéseinek felülvizsgálatát, valamint azok fegyelmi joggyakorlatának ellenőrzését és irányítását, illetőleg a fegyelemsértések megelőzését. Ezt egészíti ki a katonai fegyelem értékeléséről és a fegyelmi információs rendszerről szóló 30/1992. (HK 14.) MHPK intézkedés, mely minden parancsnoknak feladatul szabja, hogy a fegyelmi helyzetet a meghatározott szempontok alapján értékelje. Az értékelés alapvető feltétele a folyamatos elemző tevékenység végzése, melynek elengedhetetlenül szerves része az ellenőrzés.

4.3.3. A parancsnoki fegyelmi joggyakorlat néhány problémája

A különböző szintű előjárók (illetékes parancsnokok) jogkörét, feladatait szabályozó rendelkezések egyértelműek és áttekinthetőek, ennek ellenére a vezető szervek szak-, illetve a katonai ügyészségek törvényességi ellenőrzései időről-időre tárnak fel normasértéseket, alaki hibákat, hiányosságokat.

A leggyakrabban előforduló problémák:

- az illetékes parancsnok fegyelemsértésként bírál el katonai bűncselekményt;
- a nyomozóhatósági jogkörrel rendelkező parancsnok az előírt értesítési, tájékoztatási kötelezettségének nem tesz eleget (sértett, védő, katonai ügyész felé... stb.);
- nyomozóhatósági jogkörrel nem rendelkező parancsnok katonai bűncselekmény elkövetése miatt fegyelmi fenyítést alkalmaz;

- a megelőző, nevelő, ellenőrző parancsnoki tevékenység hiányosságaira utal, hogy egyes katonák hosszabb időn át vagy rendszeresen követhetnek el bűncselekményeket, amelyeket nem a parancsnok deríti fel, hanem egyéb úton jut a tudomására.

Magának a rendszernek a létjogosultságát kérdőjelezi meg a társadalmi nyomozótisztek alkalmazásának problémája. A gond már a kiválasztásnál felmerül: olyan tisztet (tiszteket) kell találni, akiknek munkaköri feladatai hagynak időt az esetenkénti bokros teendővel járó nyomozati tevékenység ellátására. Ez lényeges, de nem egyedül álló követelmény, mert a kiválasztott általában idegenkedik a többletmunkától és attól, hogy még meg kell felelnie a parancsnok előzetes elvárásainak, vele szemben támasztott igényeinek, valamint bírnia kell bizalmát. Ha ezek után még fennmaradna valaki a rostán, már fel sem merülhet, hogy alkalmas-e a feladatok ellátására.

A hosszú hónapokat igénybe vevő kiválasztási folyamat végén általában olyan fiatalabb korosztályú tisztek kerülnek megbízásra, akiknek semmilyen szakirányú végzettségük, tapasztalatuk nincs. Alapvető probléma az is, hogy a főiskolai képzésben a hallgatók nem jutnak elegendő jogi ismerethez, ezért egy kezdő nyomozótiszt számos olyan anyagi és eljárásjogi kérdéssel kerül szembe, amelynek hibátlan megválaszolása számára jelentős fejtörést, többletmunkát okoz. Itt kell megjegyezni, ha a parancsnok maga nyomoz, akkor sem sokat változik a kép, figyelemmel arra, hogy szaktudása ugyancsak hiányos. Ezt csekély mértékben ellensúlyozza az esetleges többéves „nyomozótiszti gyakorlata”, amely sokszor rossz beidegződéseken alapszik.

Sarkalatos probléma, hogy a nyomozótisztek anyagi és eljárásjogi felkészítését szolgáló, a honvédségen belüli szakmai összevonások nem fordítanak kellő súlyt az elméleti továbbképzésre. Az évenkénti néhány napos kurzusok még a szintre hozásra sem elegendők, pedig az alkalmazandó jogszabályok és metodika naprakész ismerete a nyomozások eredményessége szempontjából rendkívül lényeges lenne. A képzés hiányossága az is, hogy nincs gyakorlati oktatás (pl.: helyszíni szemlék lefolytatási technikáinak ismertetése, nyomrögzítési módszerek bemutatása és begyakorlása stb.), hiányzik a személykiválasztó, felkészítő és vizsgáztatási rend, valamint a valódi követelményrendszer.

További problémaként jeleníthető meg az a „beosztáshalmozás” is, amikor gyakran előforduló példaként a nyomozótisztet szakfeladata és nyomozási munkája mellett még a fegyelmi és káreljárások lefolytatásával is megbízzák. „Természetesen” finansziális elismertségük ezzel nem arányos, s a fokozottabb igénybevétel – valamint az évente többször is módosuló állománytábla – csak a fluktuációt erősíti. A fiatal korosztályú nyomozótisztek esetében pedig mire „kiképzetté” válnak, jártasságot szereznek, eljön a továbbtanulás és az esetlegesen más beosztásba lépés ideje. Így kezdődik újra előlről a folyamat.

A nyomozási alapismeretek hiányosságai miatt gyakoriak az olyan hibák, mint a nem törvényszövegszerű tényállási elemeket tartalmazó gyanúsítások, a hiányosan, szabálytalanul lefolytatott helyszíni szemlék, a Be. garanciális szabályainak figyelmen kívül hagyása vagy téves értékelés, a bizonyítékok nem teljes körű begyűjtése, a nyomozási iratok tartalmi hiányosságai és néha a határidő megsértése. Mindezek mellett a csapatoknál nem áll rendelkezésre kellő számú hatályos joganyag, szakirodalom (tankönyv, kommentár) sem.

A helyzet javítását szolgálná, ha a tisztképzésben és továbbképzésben nagyobb teret kapnának a jogi ismeretek, továbbá ha a nyomozótisztek kiválasztása célirányos volna és abban az egyéni képességeket is figyelembe vennék. A tevékenység hatékonyságát növelné, ha támogatnák, hogy minél több nyomozótiszt vegyen részt posztgraduális képzésben, ha kriminalisztikai alaptanfolyamokat szerveznének és anyagi érdekeltséggel is erősített vizsgarendszert vezetnének be. További előrelépést jelentene a „profilisztítás”, amelyet követően csak a szakbeosztást és nyomozótiszt munkát kellene ellátniuk. Minőségi változást okozna az alakulatonkénti 2-3-4 társadalmi nyomozótiszt helyett olyan – az igazgatási főtisztek mellett, a jogi és igazgatási szervezetek állományában rendszeresített – beosztás, amelyben az oda kinevezett tiszt függetlenül, csak a büntetőeljárások területére tartozó tevékenységet végezné.

A büntetőeljárás törvényessége ellen hat az illetékes parancsnok még mindig számos esetben fellehető, gondolkodásmódban megcsontosodott felfogása, tudathasadásos állapota, amelyben két egymással látszólag szemben álló igénynek kell megfelelnie. Egyrészt, mint hatóság köteles a hivatali hatáskörében tudomására jutott bűncselekményt feljelenteni²⁶, másrészt az alakulatnál történt bűncselekményt a 30/1992. (HK 14.) MHPK intézkedés 13-15. pontja alapján azonnali tényközlő jelentéssel a Honvéd Vezérkarig jelenteni. Még napjainkban is sok előljáró a rossz beidegződések és szokások alapján a felterjesztett jelentések száma és súlya alapján ítéli meg az alakulatnál kialakult rend és fegyelem minőségét, valamint erre alapozva messzemenő következtetéseket von le a parancsnok rátermettségéről, alkalmasságáról. Magyarán: a bűnfelderítő munkáját jól végezve minél több bűncselekményt tár fel és jelent a parancsnok, annál rosszabb lehet vezetői megítélése, a konklúzió: minél jobban elhanyagolja jelentési kötelezettségét, annál nagyobb megbecsülésnek fog örüdeni ezen a területen.

Összegezve: az optimális tehát az volna, ha a nyomozási hatáskört teljes egészében kivennék a parancsnok kezéből, ezzel párhuzamosan megszüntetve a társadalmi nyomozótiszt intézményrendszert.

Az új büntetőeljárás törvény (1998. évi XIX. tv.) jelentősen kiterjeszti a katonai büntetőeljárás hatályát. A katonai nyomozóhatóság jogkörébe tartozik a fegyveres erők tényleges állo-

²⁶ 122. § (2) bek.

mányú tagja által elkövetett bármely bűncselekmény²⁷, tehát 2003. július 1-jétől a személyi és anyagi feltételeket is az új feladatokhoz kell igazítani.

Meggondolandó egy – a szervezeti hierarchiát követő, de a Honvéd Vezérkar főnök közvetlen irányítása alatt álló – *katonai rendőrség felállítása* (a NATO tagok példája alapján) a következők szerint:

- egyik ága a katonai rendészeti és biztosítási feladatokat látná el, míg
- a másik a katonák által elkövetett bűncselekményeket nyomozná, vizsgálná, területi ki-
rendeltségi szinten, a katonai ügyészségek törvényességi felügyelete alatt,
- a katonai ügyészségek a kiemelt súlyú bűncselekményekben nyomoznának, illetve a vád-
hatósági feladatokat látnák el.

²⁷ 470. § (1) bek. b) pont

IV. A MAGYAR HONVÉDSÉG FEGYELMI HELYZETÉNEK JELLEMZŐI AZ 1991 – 1999. KÖZÖTT BEKÖVETKEZETT BŰNCSELEKMÉNYEK TÜKRÉBEN

A katonai szervezetek fegyelmi állapotának egyik markáns összetevője a személyi állomány bűnügyi helyzete, amelyről a katonai fegyelem értékeléséről és a fegyelmi információs rendszerről szóló 30/1992. (HK 14.) MHPK intézkedés szabályozásának köszönhetően 1991. óta állnak rendelkezésre személyi számítógépen nyilvántartott adatok. Ezzel egyidejűleg lett kialakítva az a fegyelmi nyilvántartó rendszer, amely azóta is működik a HM HVK fegyelmi elemzéssel foglalkozó osztályán. *Mindezekből következően kutatási témám bázisaként az 1991. évet választottam*²⁸.

1. A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1991-ben

A Magyar Honvédség bűnügyi helyzetének 1991. évi adatai összességében azt mutatják, hogy a katonák által elkövetett bűncselekmények száma kisebb mértékben nőtt, mint a társadalomban általában. Ezen belül az egyes részterületeken egyaránt találhatók kedvező és kedvezőtlen jelenségek. Például 20%-al csökkent a hivatásos, ugyanakkor 11%-al nőtt a sorállományú bűnelkövetők aránya.

Ebben az évben 1336 bűncselekményt regisztráltak a fegyelmi információs rendszerben 1645 elkövetővel, 222 esetben a tettes ismeretlen maradt. Az elkövető ismertté vált 1114 esetben, összesen 1432 személlyel.

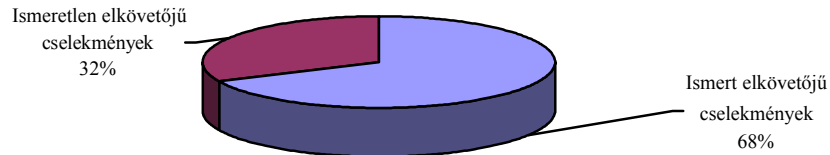
Magyarországon 1991-ben 440370 bűncselekmény vált ismertté, melynek az 1000 lakosra jutó gyakorisága 44,03 volt, míg az ismertté vált 122835 bűnelkövető gyakorisági száma 122,8. A honvédségben az 1000 főre jutó gyakoriság 15,60 a bűncselekmények, míg 16,32 az ismertté vált katonaelkövetők vonatkozásában.

²⁸ A IV. fejezetben közreadott – külön nem jelzett – adatok forrása a Központi Statisztikai Hivatal és a HVK fegyelmi osztály, illetve a kutatás során az ezekre alapozott számításaim.

1.1. Köztörvényi bűncselekmények

1991-ben 694 köztörvényi bűncselekmény megvalósítására derült fény, amelyek közül 221-nek ismeretlen maradt a tettese. Az ismert tettesek által elkövetett 473 bűncselekményt 593 katonára, 13 közalkalmazottra és 13 polgári személy követte el.

Köztörvényi bűncselekmények az elkövetők ismeretében

A köztörvényi bűncselekményt elkövető katonák összetétele a következőképpen alakult:

Hivatásos	97	16,3 %
Továbbszolgáló	6	1,0 %
Sorkatona	487	82,2 %
Hallgató	3	0,5 %
Összesen	593	100 %

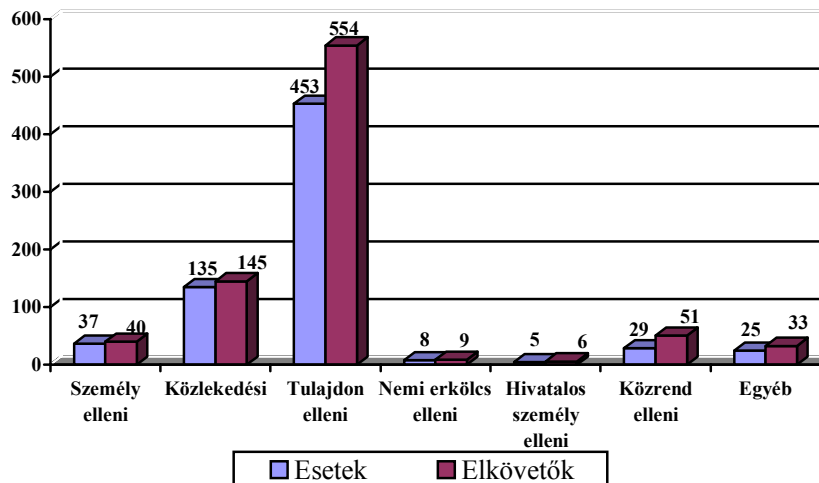
Az állandó állomány vonatkozásában a leggyakoribb a közlekedési (51 fő) és a tulajdon elleni (41 fő) bűncselekmények elkövetése. A sorállománynál is ez a két bűncselekmény típus dominál, de számszaki adatait tekintve fordított sorrendben, hiszen a tulajdon ellenit 289 fő, míg a közlekedésit 84 fő valósította meg.

Az esetek meghatározó többsége (65,3 %) tulajdon elleni bűncselekmény volt. Az azonnali tényközlő jelentések alapján regisztrált 554 esetből 325 honvédségi vagyon ellen irányult és ezek 60%-ának (195 eset) ismeretlen maradt a tettese. Az elvégzett számítások szerint az ismert tettesű vagyon elleni bűncselekmények vonatkozásában 1 esetre 1,9 elkövető jut, vagyis a 244 vagyon elleni bűncselekményt 129 személy valósította meg. Mindezek következtében a Magyar Honvédségnek 22,6 millió forint (1990-ben 30 millió) kárt okoztak szándékosan, amelyből csak 7,8 millió forint térült meg az eljárás során.

A honvédség lehetőségei – elsősorban személyi feltételei – nem tették lehetővé az anyagok, eszközök (elsősorban a laktanyán kívüli objektumok, lőterek, gyakorlóterek) teljes biztonságú őrzését, de emellett a károkozásban szerepet játszott természetesen a laza és felületes ellenőrzés, így az esetek 60%-ának ismeretlen maradt a tettese.

A 135 közlekedési bűncselekmény 57,7%-a jármű ittas vezetésével (78 eset) valósult meg, illetve 34,07%-a magángépjárművel (46 eset) és 8,1%-a szolgálati gépjárművel (11 eset) okozott baleset volt. A közlekedési bűncselekményeket elkövető katonák (137 fő) 68,6%-a szeszes ital befolyásoltsága alatt volt.

**A köztörvényi bűncselekmények és az elkövetők száma,
a Btk. szerinti főcsoportonként**

Az ismertté vált köztörvényi bűncselekményeket vizsgálva megállapítható, hogy a legfőbb veszélyt a vagyon elleniek jelentik, ezt követően pedig a közlekedési bűncselekmények. Az összes köztörvényi bűncselekmények 5,3%-a személy elleni (37 eset), 1,1%-a nemi erkölcs elleni, 0,7%-a hivatalos személy elleni, 4,2%-a közrend elleni és 3,6%-a egyéb bűncselekmény volt.

Az összlétszámot figyelembe véve a köztörvényi bűncselekmények 1000 főre jutó gyakorisága 8,1 volt, ebből az ismert elkövetővel 5,5, míg az ismeretlen tetteses 2,6. A köztörvényi bűncselekményt megvalósító katonák 1000 főre számított gyakorisága 6,9.

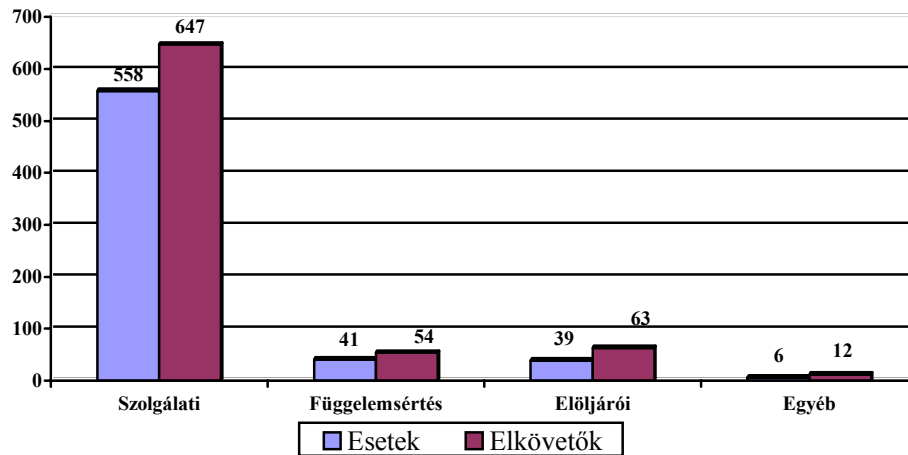
1.2. Katonai bűncselekmények

Bázisév esetében nem „szokás” a megelőző időszakhoz viszonyítani, mégis úgy gondolom, hogy ez a témakör kivételt enged, mert csak így lehet a későbbi folyamatokat is kellőképpen érzékeltetni. Megállapítható, hogy ebben az évben jelentős átrendeződés volt tapasztalható a katonai bűncselekmények alakulásában. Közel felére csökkent a kibúvások jellegű (szökés, önkényes eltávozás, szolgálati feladat ellátása alóli kibúvás) bűncselekmények, ugyanakkor kétszeresére nőtt a szolgálat ellátásával kapcsolatosan elkövetett bűncselekmények száma, amelyek jelentős veszélyforrások a katonai rendnek. Számos esetben történt meg, hogy a laktanyától távollévő őrség személyi állománya a szolgálati helyét elhagyta, szeszes italt vásárolt, illetve annak fogyasztásával alkalmatlanná tette magát a feladat ellátására.

1991-ben 642 katonai bűncselekményről tettek jelentést a katonai szervezetek parancsnokai (vezetői), amelyet 807 katona (ebből 1 főnek a kilétét nem sikerült megállapítani) követett el. *Az elkövetők megoszlása a következő volt:*

Hivatásos	32	3,96 %
Továbbszolgáló	–	–
Sorkatona	773	95,9 %
Hallgató	1	0,12 %
Ismeretlen	1	0,12 %
Összesen	807	100 %

A katonai bűncselekmények és az elkövetők száma, a Btk. szerinti főcsoportonként

A katonai bűncselekmények 95,9%-át elkövető sorkatonák bűnügyi helyzetének alakulása főbb mutatóiban alig változott. Ennek oka az, hogy a bevonulók jellemzői, illetve a Magyar Honvédség anyagi lehetőségeinek szűkülése és a létszámcsökkenés mellett a feladatok megmaradtak, így alapvetően nem változtak, sőt romlottak azok a körülmények, amelyek között az állomány szolgálatát teljesítette.

Ki kell azonban hangsúlyozni, hogy az elkövetők meghatározó többségénél saját felelőtlenségük volt a kiváltó ok, emellett mégis megállapítható néhány általános jellemző:

- rossz idegállapot, beilleszkedési zavarok, rendezetlen vagy feszítő családi, szociális háttér, kimerítő igénybevétel;
- a bűncselekmények 20%-át szeszes ital hatása alatt, vagy annak megszerzéséért követték el;
- az elkövetők mintegy fele beosztását vagy szolgálatát is felhasználta a bűnelkövetéskor;
- az objektív körülményekhez tartozik, hogy helyenként tapasztalható volt a gyenge parancsnoki követelménytámasztás, a felületes ellenőrzés és a tisztési állomány egy részének alkalmatlansága is.

Mindezeket kellőképpen illusztrálja az ország politikai és katonai vezetőiben sokkoló hatást kiváltó az ún. *törökbálinti zendülés*. A fegyver- és lőszerátvitelre kijelölt objektumban az őrségek kiállításához megfelelő volt a létszám, de nem maradt tartalék, amely lehetővé tette volna, hogy a sorállomány szabályszerűen megkapja a járandó szabadságot. Április 7-én az eltávozásról visszatérő sorkatonák már reggel hét üveg pálinkát vittek be, amelyből többen ittak. A délelőtti őrségfelkészítés sikertelen volt, mert az őrnaplóba nem írták be a szolgálatba lépők nevét. A délutáni sorakozón húszan megtagadták a fegyver felvételét, és ellenszegültek akkor is, amikor maga az alakulat parancsnoka szólította fel őket erre.

A helyzetfelismerés nem, csak a viszonyok tényleges rendezése maradt el. „Az utóbbi időben meglehetősen sok fegyelmi vétséget (sic!) követtek el a katonák. Minek tulajdonítható ez?” – firtatta egy újságíró. Für Lajos honvédelmi miniszter válasza: „A dolognak két oldala van. Egyrészt csak látszólag szaporodtak meg ennyire, tudni illik eddig ezek nem kerültek nyilvánosságra, nem írtak erről az újságok. Most, amikor mindenről tudomása van az országnak, úgy tűnik sok a fegyelmezetlenség. Valójában azonban nem sokkal több, mint korábban volt.

Amivel mégis több, az annak tulajdonítható, hogy egy diktatórikus rendszerből demokráciába való átmenet korszakában értelemszerűen fellazulnak azok a fegyelmező – vagy ha úgy tetszik elnyomó – tényezők, amelyek korábban jól működtek. A helyükbe lépő demokratikus intézmények pedig még nem elég hatékonyan funkcionálnak. Ezért némileg lazult a fegyelem, de ez az átmeneti korszakkal magyarázható.”²⁹

Dr. Székely György ezredes, a Budapesti Katonai Ügyészség vezetője a nyomozás befejezésekor kifejtette a konkrét okokat, illetve vázolta a kiút lehetőségét: „Ez a bűnügy is annak az ellentmondásnak a következménye, amely a honvédség csökkenő létszáma és változatlan feladatai között feszül. A törvényhozásnak mielőbb meg kell határoznia a hadsereg helyét, státusát. Az engedetlenség nem tűrhető el, ám a gondok megoldásának nem a büntetőjog az alapvető eszköze.”³⁰

Az 1991-ben összesen elkövetett 642 katonai bűncselekmény 86,91%-a szolgálati, 6,42%-a függelemsértés, 6,07%-a elöljárói, míg 0,6%-a egyéb (be nem azonosított) bűncselekmény volt.

Az 558 szolgálati bűncselekményen belül igen jelentős az önkényes eltávozások száma (405 eset), amit 433 katona követett el, még akkor is ha ez az előző évhez képest (686 eset) jelentős csökkenést jelentett. Megfigyelhető, hogy itt is jelentkezik a csoportos elkövetés jele, hiszen egy esetre 1,7 fő elkövető jut. A számadatok azért is ítélnélhetően magasnak, mert

²⁹ *Nógrád* 1991. június 3. 2. old.

³⁰ *Esti Hírlap* 1991. június 4. 7. old.

1991-ben már a hazajutás, a laktanyaelhagyás lehetőségének intézményes növelése és a parancsnokok ez irányú érzékenységének javulásának jelei is megmutatkoztak.

A különféle szolgálatok ellátása során 134 kötelességszegést valósított meg 220 fő. A szolgálatban elkövetett kötelességszegések talán a legveszélyesebbnek mondható cselekmények a szolgálati rendet illetően. Külön súlyosbítja a helyzetet, hogy az ilyen jellegű esetek 65%-a őrszolgálat során következett be (150 elkövetővel), ami a csoportos elkövetést megjelenését támasztja alá (1,73 fő/eset). A kötelességszegések elkövetőinek 95,9%-a volt sorkatona (211 fő) és az is megállapítható, hogy 34,5%-uk (77 fő) esetében az alkoholfogyasztás is közrejátszott a cselekmény megvalósításában. Mindezek mellett leggyakrabban a felelőtlen, gyerekes magatartás, a következmények belátásának hiánya volt az ok, de jelentkezett az alacsonyfokú tűrőképesség és esetenként az idegi-fizikai fáradtság is.

Az év során bekövetkezett 41 függelemsértést 54 sorkatona követte el. Belső megoszlását tekintve a függelemsértések 12,2%-a a parancs iránti engedetlenség, és 65,85%-a az előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak 21,95% szolgálati tekintély megsértése volt. Amíg a két utóbbinál eseti és egyszemélyes az elkövetés, addig az 5 parancsiránti engedetlenséget 17-en követték el. A sértettek meghatározó többsége a belsőszolgálatot vagy rendészeti szolgálatot ellátó sorkatona volt. A függelemsértéseknél is elmondható, hogy a szeszes ital fogyasztása következtében felszabaduló indulatok domináló szerepet töltöttek be előidéző okként (az elkövetők 1/3-a volt ittas).

Az előjárói bűncselekmények ellentmondásosan alakultak. A 39 bűnesetnek 63 elkövetője volt, akik 84,1%-a sorkatona. Belső arányait vizsgálva az előjárói bűncselekmények 71,8%-a alárendelt megsértésével és 28,2%-a előjárói hatalommal való visszaéléssel valósult meg. Az 53 sorelkövetőből 32-en voltak a tisztések. Az alárendelt-sértések 18 esetben voltak összefüggésbe hozhatók a szolgálati tevékenységgel. A laktanyai szabadidő alatt 1, őrségben 2 esetben, 8 alkalommal pedig egyéb 24 órás szolgálat ellátása során történtek. Ha tekintetbe vesszük az elkövetők körét és az előfordulások jellegzetes helyszínét, megállapítható, hogy a sorkatonák közötti emberi kapcsolatok és együttélés szabályai tűnnek lazának. Az esetek durvaságban, az áldozatok emberi méltóságának megsértésében jelentkezett.

A katonai bűncselekménynek vonatkozásában a magas számok mögött a szigorodó ellenőrzések, ugyanakkor a szolgálati szabályzat következetes betartása, a katonai fegyelem szilárdításának feladatairól szóló 38/1991. MHPK parancsban meghatározottak végrehajtása is megtekinthető.

A honvédség létszámának tükrében az 1000 főre jutó katonai bűncselekmények gyakorisága 7,5 volt, az elkövetőké pedig 9,4.

1. 3. A bűncselekményért felelősségre vontak helyzete

1991-ben 941 katonaszemélyt vontak jogerősen felelősségre különféle bűncselekmények elkövetésért: 665 esetben az illetékes megyei bíróságok katonai tanácsai, 83 esetben a polgári bíróságok, 172 esetben parancsnoki hatáskörben. Ügyészi szakban 21 eset zárult.

Köztörvényi bűncselekmény elkövetéséért 182 főt (16 ht. tisztet, 8 ht. zászlóst, 21 ht. tiszthelyettest, 1 tsz. tiszthelyettest, 136 sorkatonát) vontak felelősségre, míg katonai bűncselekményért 759 főt (12 ht. tisztet, 1 ht. zászlóst, 14 ht. tiszthelyettest, 1 tsz. tiszthelyettest, 730 sorkatonát és 1 hallgatót). A köztörvényiek közül 75 vétség és 107 büntett, a katonaiak esetében 365 vétség, 394 büntett volt.

A 941 jogerős felelősségre vonás 57, 6%-ban a személyi szabadság korlátozására irányult (fogság 72, katonai fogház 138, 1 év alatti felfüggesztett szabadságvesztés 301, 1-2 év közötti felfüggesztett szabadságvesztés 29, 2 esetben pedig 2 év feletti letöltendő szabadságvesztés büntetés lett kiszabva). Az ítéletek 10%-ában szabtak pénzbüntetést, míg intézkedés alkalmazására került sor az esetek 32,7%-ban.

2. A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1992-ben

Az 1992. évben 1218 bűncselekményt regisztráltak a fegyelmi információs rendszerben, 1520 elkövetővel. Az elkövető ismeretlen maradt 222 esetben, így a 996 ismert elkövetőjű esetet 1298 személy valósította meg. Mind a bekövetkezett bűncselekmények számában (8,8%-os), mind az elkövetők számában (7,6%-os) csökkenés jelentkezett az előző évhez képest. Viszont nem változott az ismeretlen tettesű esetek száma, ami a felderítési mutatók romlását jelenti.

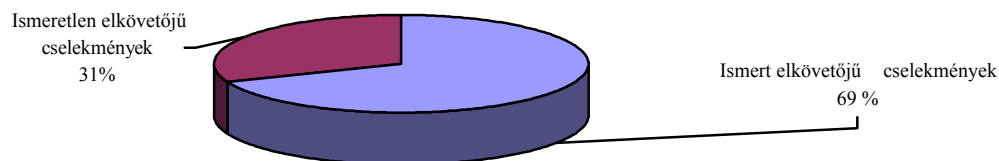
Az azonnali tényközlő jelentések szerint 1992-ben 8%-al csökkent a katona elkövetők száma (1397-ről, 1286-ra), ami elsősorban a katonai bűncselekmények 9%-os, és a katonai bűncselekményt elkövetők 23%-os csökkenésével (807-ről, 621-re) magyarázható. A köztörvényi bűncselekmények száma viszont 2,6%-os emelkedést mutat.

A Magyarországon 1992. évben 447215 bűncselekmény vált ismertté, amelyek 1000 lakosra jutó gyakorisága 44,7 volt, míg az ismertté vált 132644 bűnelkövető gyakorisági száma 132,6. Látható, hogy ez emelkedést jelent az előző évhez képest. A honvédségben az 1000 főre jutó gyakoriság 15,1 a bűncselekmények, míg 15,7 az ismertté vált katonaelkövetők vonatkozásában, ez csökkenést jelent az előző évhez viszonyítva.

2. 1. Köztörvényi bűncselekmények

1992-ben 712 köztörvényi bűncselekmény elkövetésére derült fény, amelyek közül 220-nak ismeretlen maradt a tettese ez az előző évvel szinte megegyező (221). Az ismert tettesek által elkövetett 492 bűncselekményt 665 katonára, 7 közalkalmazottra és 7 polgári személyre követte el.

Köztörvényi bűncselekmények az elkövetők ismeretében

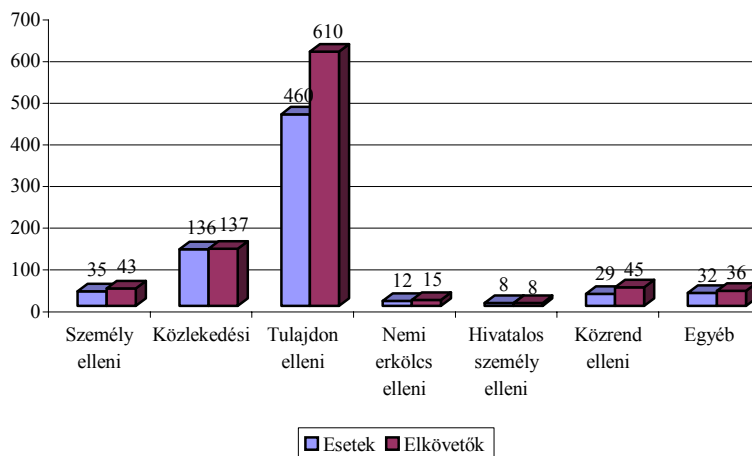

A köztörvényi bűncselekményt elkövető katonák összetétele a következőképpen alakult:

Hivatásos	109	16,4 %
Továbbszolgáló	6	0,9 %
Sorkatona	547	82,2 %
Hallgató	3	0,5 %
Összesen	665	100,0 %

Az állandó állomány vonatkozásában a leggyakoribb a közlekedési (48 fő) és a tulajdon elleni (59 fő) bűncselekmények elkövetése. A közlekedésiek esetében számottevő változás nem történt, viszont a tulajdon elleni 30,5%-os emelkedést jelent. A sorállomány vonatkozásában is ez a két bűncselekményfajta a domináns, a tulajdon ellenit 334 fő, míg a közlekedésit az előző évvel megegyezően 84 fő valósította meg.

A köztörvényi bűncselekmények és az elkövetők száma, a Btk. szerinti főcsoportonként

Továbbra is igen magas (460) a tulajdon elleni bűncselekmények száma, ami a köztörvényi bűncselekmények 64,6%-át teszik ki. A regisztrált esetek közül 334 irányult a honvédségi tulajdon sérelmére és ezek 55,4%-nak (185 eset) maradt ismeretlen a tettese, az előző évhez viszonyítva megállapítható, hogy a cselekménye száma nőtt, de a felderítési hatékonyság ezen a területen némi javulást mutat. A cselekménye „cél tárgyai” a ruházati anyagok, az üzemanyag és az elhelyezési anyagok voltak. Mindezek minősítik az őrzés-védelem és az anyagmegóvás színvonalát is.

A bűncselekmények következtében a Magyar Honvédségnek 31,42 millió forint kára keletkezett, ami az 1991-es évhez képest közel 10 milliós emelkedést mutat.

Esetszámra – és belső arányaira is tekintettel - szinte megegyezők a bekövetkezett 136 közlekedési bűncselekmények az előző évével (135), viszont az elkövetők száma minimálisan, de csökkent. A vagyon elleni bűncselekmények száma mind eseteit, mind elkövetőit tekintve emelkedést mutat. Ugyanez mondható el szinte az összes köztörvényi bűncselekményre az 1992. évet illetően.

Az ismertté vált köztörvényi bűncselekményeket vizsgálva ebben az évben is megállapítható, hogy a legfőbb veszélyt a vagyon elleniek jelentik, ezt követően pedig a közlekedési bűncselekmények. Az összes köztörvényi bűncselekmények 4,9%-a személy elleni (35 eset), 1,7%-a nemi erkölcs elleni (12eset), 1,1%-a hivatalos személy elleni (8 eset), 4,1%-a közrend elleni (29 eset) és 4,5%-a egyéb (32 eset) bűncselekmény volt.

A honvédség létszámát figyelembe véve köztörvényi bűncselekmények 1000 főre jutó gyakorisága 8,8 volt (ez 0,7-es emelkedés), ebből az ismert elkövetőjű 6,1 (0,6-es emelkedés), míg az ismeretlen tetteses által elkövetetteké 2,7 (0,12-es emelkedés). A köztörvényi bűncselekményt megvalósító katonák 1000 főre számított gyakorisága 8,2, ami 1,3 pontos növekedést jelent.

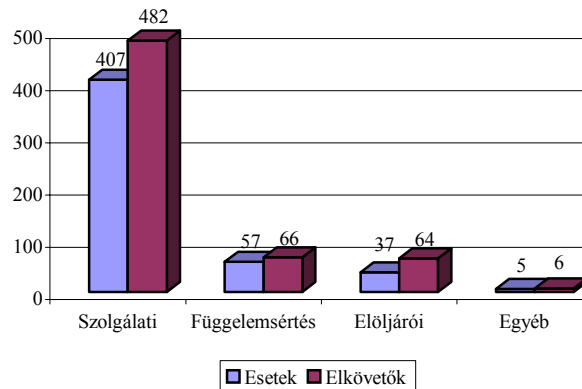
2. 2. Katonai bűncselekmények

1992. évben 506 katonai bűncselekményről tettek jelentést a katonai szervezetek parancsnokai (vezetői), melyet 623 katona (ebből 2 főnek a kilétét nem sikerült megállapítani) követett el. Az elkövetők megoszlása a következő volt:

Hivatásos	41	6,6 %
Továbbszolgáló	1	0,2 %
Sorkatona	578	92,8 %
Ismeretlen	2	0,4 %
Összesen	623	100 %

Az előző évhez képest mind az ismertté vált esetek vonatkozásában (9,4%-os csökkenés), mind az elkövetők vonatkozásában (4,1%-os csökkenés) *kisebb mértékű javulás* állapítható meg.

**A katonai bűncselekmények és az elkövetők száma,
a Btk. szerinti főcsoportonként**

A bekövetkezett 506 katonai bűncselekmény 80,43%-a (6,48%-os csökkenés 1991-hez képest) szolgálati bűncselekmény, 11,26%-a (4,84%-os növekedés) a függelmsértés, 7,31%-a (1,24%-os növekedés) elöljárói, míg 0,98%-a (0,38%-os növekedés) egyéb bűncselekmény volt.

A 407 szolgálati bűncselekményen belül még mindig jelentős az önkényes eltávazások száma 289 eset, amit 304 katona követett el. Ugyanakkor megállapítható, hogy immár második éve jelentős csökkenés jelentkezik ezen a téren. Az előző évhez képest az együttes elkövetésben javulás mutatkozik. Tendenciáját tekintve igen pozitív volt, hogy az elöljárói tevékenység következetessége, az emberi egyéni gondok felismerése, valamint az alegységek összekovácsoltságának erősödése, a beláthatóbb laktanya elhagyás lehetőségének eredményeként 28%-al csökkentek (410-ről, 297-re) a szökések és önkényes eltávazások. Ennek ellenére 1992-ben a bekövetkezett katonai bűncselekmények 58,7%-át ezek teszik ki.

Pozitívumként értékelhető, hogy a különféle szolgálatok során elkövetett kötelességzegések száma (102) is 24%-os csökkenést mutattak az előző évhez viszonyítva. Ez a szolgálatok szigorúbb felkészítésével és a rendszeresebb, következetesebb ellenőrzések végrehajtásával magyarázható. Ennek ellenére a bekövetkezett katonai bűncselekmények 20,1%-át ezek teszik ki. Az őrszolgálatok felkészítésének és a szigorodó ellenőrzéseknek is köszönhető, hogy csökkent az őrszolgálatok során megvalósított bűncselekmények száma (45), amivel együttesen az elkövetők száma (67) is csökkent. A csoportos elkövetés továbbra is kimutatható – bár némi javulás tapasztalható –, a 102 bűncselekményt 148 katona valósította meg (1,45 fő/eset). A kötelességzegések elkövetőinek 89,7%-a sorkatona (133 fő) volt. 54 elkövetőnél az alkohol játszott szerepet a cselekmény megvalósításában.

A pozitív összében belül nyugtalanító jelenséggé vált, hogy esetszámában és elkövetőiben is romlott a kép függelmsértések területén. Az év során bekövetkezett 57 függelmsértést 66 fő (3 tiszt, 1 zászlós, 2 tiszthelyettes és 61 sorkatona) valósította meg. Belső meg-

oszlását tekintve a függelemsértések 8,8%-a a parancs iránti engedetlenség, 71,9%-a az előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak 19,3% szolgálati tekintély megsértése volt. Igen jelentős az emelkedés az előjáró elleni erőszak bűncselekmények vonatkozásában (27-ről, 41-re).

Külön ki kell emelnem, hogy ez évben már a hivatásos állomány is megjelenik, mint függelemsértést elkövető személy. Leszögezhető az is, hogy a szeszes ital fogyasztása vezetett az elkövetők 50,9%-ánál a bűncselekmény megvalósításához. Az esetek 35,5%-ukban laktanyai szabadidőben következtek be, viszont 43%-uk volt a szolgálati tevékenységgel közvetlenül összefüggésbe hozható.

Az előjárói bűncselekmények az előző évhez viszonyítva szinte semmi változást nem mutatnak. A 37 bünesetnek 64 elkövetője volt, akik 85,9%-a sorkatona. Belső arányait vizsgálva az előjárói bűncselekmények 81%-a alárendelt megsértésével és 29%-a előjárói hatalommal való visszaéléssel valósult meg. Az 55 sorelkövetőből 25-en voltak a tisztsek.

Habár az alárendelt megsértése bűncselekmények esetszáma lényegében nem változott, viszont 27%-al nőtt az elkövetők száma (40-ről, 55-re). Ezen bűncselekménytípust (zömükben) a laktanyai szabadidőben követték el, ami bizonyosága volt annak, hogy nincs megfelelően kiválasztott és alkalmas tisztési állomány, amely a hivatásos katonák távollétében is fenn tudja tartani a katonai rendet. Természetesen a laktanyai szabadidőben bekövetkezett – többnyire sorkatona által, sorkatona sérelmére – elkövetett bűncselekmények bekövetkezéséhez hozzájárult még mindig az egységügyeleti szolgálatok ez irányú ellenőrzési tevékenységének színvonala is.

A katonai bűncselekményt elkövetők 16,6%-ánál az ittasság is szerepet játszott.

2. 3. A bűncselekményért felelősségre vontak helyzete

A bűncselekmények felderítése és a bűnelkövetők időbeni feljelentése, az igazságügyi szervek felgyorsult ítélelhozatala, valamint a pontosabb információszolgáltatás eredményeként – az előző évről áthúzódó ügyeket is figyelembe véve – 1992-ben 1241 katonaszemélyt vontak jogerősen felelősségre (933 esetben az illetékes megyei bíróságok katonai tanácsai, 73 esetben polgári bíróságok, míg 183 esetben parancsnoki fegyelmi hatáskörben, míg 52 eset ügyészi szakban zárult).

Köztörvényi bűncselekmény elkövetéséért 575 főt vontak felelősségre, míg katonai bűncselekményért 666 főt. A köztörvényiek közül 333 vétség és 242 büntett volt. A katonaiak esetében 373 vétség, 293 büntett volt.

Köztörvényi bűncselekményért 29 ht. tisztet, 6 ht. zászlóst, 60 ht. tiszthelyettest, 2 tsz. tiszthelyettest, 474 sorkatonát és 4 katonai főiskolai hallgatót vontak felelősségre. A katonai bűncselekmények elkövetéséért 18 ht. tisztet, 6 ht. zászlóst, 15 ht. tiszthelyettest, 3 tsz. tiszthelyettest, 622 sorkatonát és 2 tartalékos hallgatót.

Az 1241 jogerős felelősségre vonás 34,7%-ban a személyi szabadság korlátozására irányult (fogság 62, katonai fogház 51, 1 év alatti felfüggesztett szabadságvesztés 284, 1-2 év közötti felfüggesztett szabadságvesztés 23, 10 esetben 2 év feletti letöltendő szabadságvesztés büntetés lett kiszabva). Az ítéletek 17,6%-ban alkalmaztak pénzbüntetést, míg intézkedés alkalmazására került sor az esetek 47,7%-ban.

Az előző évhez viszonyítva 24,2%-al több katonaszemélyt vontak felelősségre bűncselekmény elkövetéséért. Jelentősen emelkedett mind a hivatásos (46%-al), mind a sorállományú (21%-al) katonák vonatkozásában a felelősségre vontak száma.

3. A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1993-ban

Az 1993. évben 1299 bűncselekményt regisztráltak a fegyelmi információs rendszerben 1782 elkövetővel. 192 esetben az elkövető ismeretlen maradt így a 1107 ismert elkövetőjű esetet 1590 személy valósította meg. Mind a bekövetkezett bűncselekmények számában (6,65%-os), mind az elkövetők számában (17,24%-os) növekedés jelentkezett az előző évhez képest. Viszont csökkent az ismeretlen tettesű esetek száma (13,5%-al), ami a felderítési mutatók javulását jelenti.

Az azonnali tényközlő jelentések szerint 1993-ban 21,85%-al nőtt a katona elkövetők száma (1286-ról, 1567-re), ami elsősorban a katonai bűncselekmények 23,1%-os, és a katonai bűncselekményt elkövetők 39%-os emelkedésével (621-ről, 864-re) magyarázható. A köztörvényi bűncselekmények száma viszont 5%-os csökkenést mutat, ugyanakkor a katonaelkövetők száma ezen belül 5,7%-os emelkedést jelentett.

A Magyarországon 1993. évben 400935 bűncselekmény vált ismertté, melynek az 1000 lakosra jutó gyakorisága 40,09 volt, míg az ismertté vált 122621 bűnelkövető gyakorisági száma 122,6, látható, hogy ez csökkenést jelent az előző évhez képest. A honvédségben az 1000 főre jutó gyakoriság 17,31 a bűncselekmények, míg 20,88 az ismertté vált katonaelkövetők vonatkozásában, ez növekedést jelent az előző évhez viszonyítva.

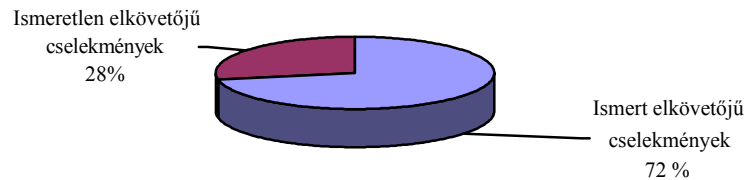
A bűnügyi helyzetet 1993-ban az alábbi főbb tényezők befolyásolták:

- nem változott kedvezően a honvédség tevékenységét meghatározó hivatásos állomány egzisztenciális helyzete, élet- és szolgálati körülménye;
- alulszabályozottság és ugyanakkor növekvő elvárások a költségvetési hiány pótlására;
- a szigorodó, a törvényi előírásoknak megfelelő ellenőrzések hatékonysága növekedésének hatására több bűncselekmény került felderítésre;
- tovább romlott a sorozott állomány egészségügyi, mentális és szociális helyzete, amely megmutatkozott az erőszakos, durva bűncselekmények számának emelkedésében, a katonák egymás közti kapcsolataiban;

- a büntetőjogszabályok módosulása befolyásolta a parancsnokok fegyelmi joggyakorlatát, 1993. május 15-ei hatállyal megszűnt a vétségi alakzatú katonai bűncselekmények parancsnoki elbírálásának lehetősége.

3. 1. Köztörvényi bűncselekmények

Köztörvényi bűncselekmények az elkövetők ismeretében

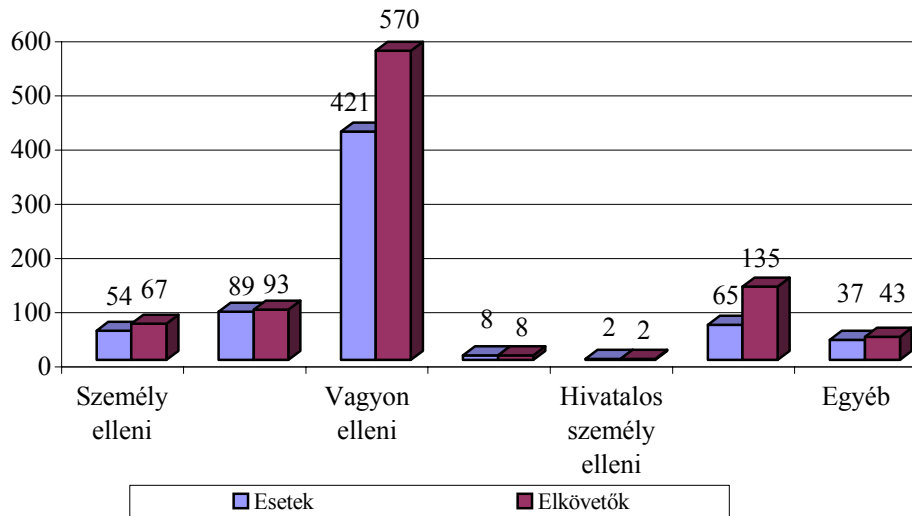
1993-ban 676 köztörvényi bűncselekmény elkövetésére derült fény, amelyek közül 191-nek ismeretlen maradt a tettese ez az előző évihez (220) képest ez csökkenést jelent. Az ismert tettesek által elkövetett 726 bűncselekményt 703 katona, 11 közalkalmazott és 12 polgári személy követte el.

A köztörvényi bűncselekményt elkövető katonák összetétele:

Hivatásos	102	14,5 %
Továbbszolgáló	10	1,4 %
Sorkatona	577	82,1 %
Hallgató	1	0,1 %
Tartalékos	13	1,9 %
Összesen	703	100,0 %

Ebben az évben már igen nyugtalanító, hogy nem csökkent a hivatásos elkövetőjű honvédségi tulajdon sérelmére bekövetkezett esetek száma, amelyeken belül kimutatható a szolgálati hatalom, a beosztás felhasználása is. Megjelentek a bünszövetségben elkövetett cselekményeknél is a hivatásos katonák, akik esetenként a törvényeket nem ismerve engedik felhasználni „szakmai tudásukat”. Nem záródott le az ún. „olaj-ügy”, amely erkölcsi és anyagi értelemben is hatalmas károkat okozott a Magyar Honvédségnek.

Növekedett az anyagi visszaéléseket jelző lakossági bejelentések száma is, ezek vizsgálata komoly plusz megterhelést okozott az érintett állomány részére.

A személy elleni bűncselekmények terén tapasztalható romló helyzetet első sorban a testi sértések megszorodott eset- és elkövető száma okozta. Az előző évhez hasonlóan 30%-al több testi sértés és a katona-elkövetők terén 40%-os emelkedés mutatható ki. A tettesek 42,4%-a ittas volt.

A közlekedési bűncselekmények száma mintegy 34%-al csökkent, de a hivatásos állomány vonatkozásában ez csak 25,5%. E bűncselekmény-kategórián belül jelentősen csökkent az ittas vezetések száma (77-ről, 47-re).

A köztörvényi bűncselekmények közül – bár az előző évhez viszonyítva pozitív irányú elmozdulás érzékelhető – még mindig dominálón magas a vagyon elleni bűncselekmények száma és aránya (421 – 62,2%). A regisztrált esetek közül 291 irányult a honvédségi tulajdon sérelmére és ezek 50,5%-nak (147 eset) maradt ismeretlen a tettese, az előző évhez viszonyítva megállapítható, hogy a cselekmények száma összességében csökkent, és ezzel egy időben tovább javult a felderítési hatékonyság is ezen a területen. A cselekmények „cél tárgyait” tekintve nem történt változás az előző évekhez képest (a ruházati anyagok, az üzemanyag és az elhelyezési anyagok).

A bűncselekmények következtében a Magyar Honvédségnek közel 36,4 millió forint kára keletkezett, ami az 1992-es évhez képest közel 5 milliós emelkedést mutat.

A közrend elleni bűncselekményeket szembeötlő 2,2-szeres növekedés (29-ről, 65-re) jellemezte az esetek, míg 3-szoros az elkövetők vonatkozásában. 1993-ban szinte új jelenségként

kellett tapasztalni a 36 okirat-hamisítást, amit 13 hivatásos és 75 sorkatona 4 tartalékos, és 1 közalkalmazott követett el.

Az ismertté vált köztörvényi bűncselekményeket vizsgálva ebben az évben is megállapítható, hogy a legfőbb veszélyt a vagyon elleniek jelentik, ezt követően pedig – a már megállapított javulás ellenére – a közlekedési bűncselekmények. Újszerű veszélyforrásként kell kezelni az okirat-hamisításokat is. Az összes köztörvényi bűncselekmények 6,8%-a személy elleni (54 eset), 1,0%-a nemi erkölcs elleni (8 eset), 0,3%-a hivatalos személy elleni (2 eset), 9,6%-a közrend elleni (65 eset) és 5,4%-a egyéb (37 eset) bűncselekmény volt.

A honvédség létszámát figyelembe véve köztörvényi bűncselekmények 1000 főre jutó gyakorisága 9,01 volt (ez 0,21-es emelkedés), ebből az ismert elkövetőjű 6,46 (0,38-as emelkedés), míg az ismeretlen tetteses által elkövetetteké 2,55 (0,17-es csökkenés). A köztörvényi bűncselekményt megvalósító katonák 1000 főre számított gyakorisága 9,37, ami 1,15 növekedést jelent.

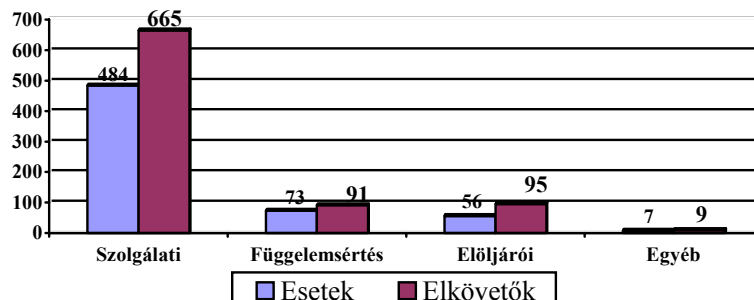
3. 2. Katonai bűncselekmények

1993. évben 623 katonai bűncselekményről tettek jelentést a parancsnokok, ezeket 864 katona (ebből 1 főnek a kilétét nem sikerült megállapítani) követte el. Megoszlásuk:

Hivatásos	75	8,6 %
Továbbszolgálo	11	1,3 %
Sorkatona	744	86,2 %
Hallgató	2	0,2 %
Tartalékos	31	3,6 %
Ismeretlen	1	0,1 %
Összesen	864	100 %

A katonai bűncselekmények száma 23%-al, míg az elkövetők száma 39%-al nőtt 1993-ban. 3,5-ször több tiszt, kétszerannyi zászlós, 1,2-szer több tiszthelyettes és 28,7%-al több sorkatona követett el katonai bűncselekményt. A továbbszolgálók esetében a bűnelkövetők szám 1-ről, 11-re emelkedett.

A katonai bűncselekmények és az elkövetők száma, a Btk. szerinti főcsoportonként

A bekövetkezett 623 katonai bűncselekmény 77,7%-a szolgálati, 12,2%-a függelemsértés, 9%-a előjárói, míg 1,1%-a egyéb bűncselekmény volt.

A 484 szolgálati bűncselekményen belül még mindig jelentős az önkényes eltávozások száma 198 eset, amit 206 katona követett el. Ugyanakkor megállapítható, hogy immár harmadik éve jelentős csökkenés jelentkezik ezen a téren. Számottevően csökkent (297-ről, 213-ra) a szökések és önkényes eltávozások. Az 1993-ban bekövetkezett katonai bűncselekmények 34,2%-át ezek teszik ki (ugyanaz 1992-ben 58,7%-ot jelentett).

A javaslat alapvetően a Btk. 345. § (1) bekezdés módosításának tudható be, mivel az önkényes eltávozás megvalósításának garanciális idejét 24 órától 48 órára emelte. Ugyanakkor veszélyes jelenséggé ítélt meg, hogy a szökések száma növekedett és ezen belül is 3 alkalommal 5 fő hagyta el a szolgálati helyét fegyverrel és a csoportos elkövetéses esetben mind társaik megfélemlítésére, mind előljárójuk és az intézkedő rendőrök ellen használták is fegyverüket.

A büntető törvények korábban a jogtörténeti elemzésben jelzett módosulásai miatt – beleértve, hogy fokozódott a parancsnoki állomány fenyegetettsége is – jelentősen, több mint kétszeresére nőtt a kötelességzegés szolgálatban cselekményfajta száma (102-ről, 229-re). A bekövetkezett katonai bűncselekmények 36,7%-át jelentik ezek az esetek, ami arányait tekintve 16,6%-os emelkedést jelent az előző évhez viszonyítva. A 229 bűncselekményt 372 fő követte el, ami megtorpanást jelent a csoportos elkövetésben kimutatott, előző évi adatokhoz hasonlítva. Az egy esetre jutó elkövetők száma 1,62.

Már az előző évnél is megállapítottam, hogy a függelemsértések terén nyugtalanító jelenségek voltak fellelhetők, 1993-ban ezen a területen tovább romlott a helyzet. Az év során bekövetkezett 73 függelemsértést 91 fő (2 tiszt, 1 zászlós, 5 tiszthelyettes és 79 sorkatona) valósította meg. Belső megoszlását tekintve a függelemsértések 13,7%-a a parancs iránti engedetlenség, 68,5%-a az előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak 17,8% szolgálati tekintély megsértése volt. Továbbra is emelkedett az előjáró elleni erőszakos cselekmények száma (41-ről, 50-re).

Megállapítható az is, hogy a szeszes ital fogyasztása vezetett az elkövetők 36,3%-ánál a bűncselekmény megvalósításához. Az esetek 31,5%-ában laktanyai szabadidőben következtek be, míg 52%-uk volt a szolgálati tevékenységgel közvetlenül összefüggésbe hozható. Mind a fegyveres szökések, mind az emberi kapcsolatokat sértő, a függelmi viszonyokkal összefüggő bűncselekmények bekövetkezése is alátámasztja, hogy helyenként komoly hiányosságok voltak az őrzés-védelem, a különböző ügyeleti szolgálatok felkészítése, ellenőrzése és a szolgálat ellátása területén.

3. 3. A bűncselekményért felelősségre vontak helyzete

1993-ban 1280 katonaszemély találtak bűnösnek és vontak jogerősen felelősségre különféle bűncselekmények elkövetésért: 1157 esetben az illetékes megyei bíróságok katonai tanácsai, 51 esetben a polgári bíróságok. A törvényi változások miatt csak 59 esetben bírálták el az ügyet parancsnoki fegyelmi hatáskörben, amely az előző évhez képest 68%-os visszaesés. Ügyészi szakban 21 eset zárult.

Köztörvényi bűncselekmény elkövetéséért 577 főt (25 ht. tisztet, 7 ht. zászlóst, 38 ht. tiszthelyettest, 5 tsz. tiszthelyettest, 499 sorkatonát) vontak felelősségre, míg katonai bűncselekményért 703 főt (27 ht. tisztet, 6 ht. zászlóst, 23 ht. tiszthelyettest, 7 tsz. tiszthelyettest, 638 sorkatonát és 2 hallgatót). A köztörvényiek közül 295 vétség és 282 büntett, a katonaiak esetében 419 vétség, 284 büntett volt.

Az 1280 jogerős felelősségre vonás 40,0%-ban a személyi szabadság korlátozására irányult (fogság 382, katonai fogház 208, 1 év alatti felfüggesztett szabadságvesztés 244, 1-2 év közötti felfüggesztett szabadságvesztés 11, míg ugyancsak 11 esetben 2 év feletti letöltendő szabadságvesztés büntetés lett kiszabva). Az ítéletek 14,8%-a pénzbüntetés, egyéb intézkedés alkalmazására került sor az esetek 39,7%-ban.

4. A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1994-ben

A honvédség kriminalitási mutatói ebben az évben mind az azonnali tényközlő jelentések, mind a jogerősen lezárt ügyek alapján jelentős romlást mutattak: 26,3%-kal nőtt a katonai és 15,5%-kal a katonák által elkövetett köztörvényi bűncselekmények száma. Emelkedett a katonaelkövetők száma is, a katonai bűncselekmények esetében 45%-kal, míg a köztörvényiekénél 12%-kal.

A büntetőjogszabályok 1993. májusi változásai már az évben előre jelezték a növekedést, ez az ütem csak ezzel nem magyarázható. A romló szociális-, egzisztenciális helyzet, a munkanélküliség bevonuló fiatalok egyre növekvő aránya, az általános értékrend-változás, értékvesztés, a honvédségi vagyon egyre erősebb célponttá válása mellett a következetesebb ellenőrzési tevékenység is hozzájárult ahhoz, hogy több bűneset lett felderítve.

4. 1. Köztörvényi bűncselekmények

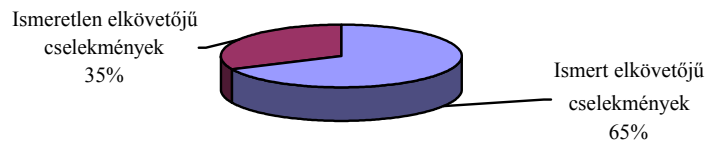
798 köztörvényi bűncselekmény derült ki ebben az évben, amelyek közül 277-nek ismeretlen maradt a tettese. Az 1993. évihez (191) képest ez igen erős (145%-os) gyarapodást jelent. Az ismert tettesek által elkövetett 819 bűncselekményt 778 katona, 11 közalkalmazott és 30 polgári személy követte el.

A köztörvényi bűncselekményt elkövető katonák összetétele:

Hivatásos	98	12,7 %
Továbbszolgáló	20	2,6 %
Sorkatona	642	83,3 %
Hallgató	11	1,4 %
Összesen	771	100,0 %

A köztörvényi bűncselekmények vizsgálatánál megállapítható, hogy jelentős a növekedés a személy elleni, a közrend elleni és a tulajdon elleni bűncselekményeknél.

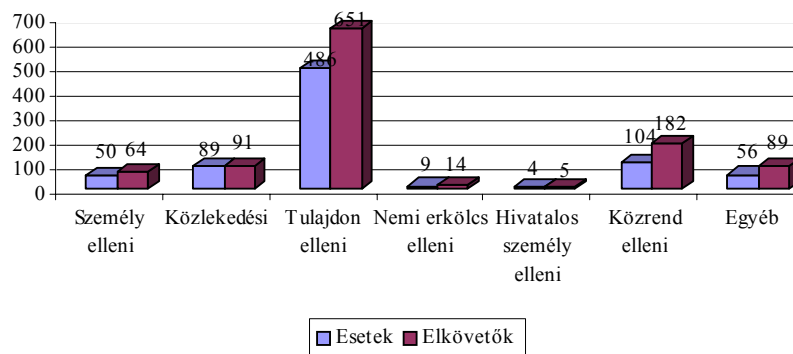
Köztörvényi bűncselekmények az elkövetők ismeretében

A regisztrált 486 tulajdon elleni bűncselekményből 330 irányult a honvédségi tulajdon ellen és ezek 62,7%-ának (207 eset) ismeretlen maradt a tettese. Az is megállapítható, hogy az előző évekhez hasonlóan növekszik a csoportosan elkövetett esetek szám, valamint az ,hogy a szolgálatok is részt vesznek a cselekmények megvalósításában. A honvédségi tulajdon sérelmére ismert tettes által elkövetett 123 cselekményt 222 katona, 11 közalkalmazott, 16 polgári személy követte el. Így az egy esetre jutó bűnelkövetők száma 2,02 fő volt.

Csak ezeknek a bűncselekményeknek a következtében a Magyar Honvédségnek 32,6 millió forint kára keletkezett.

A köztörvényi bűncselekmények és az elkövetők száma, a Btk. szerinti főcsoportonként

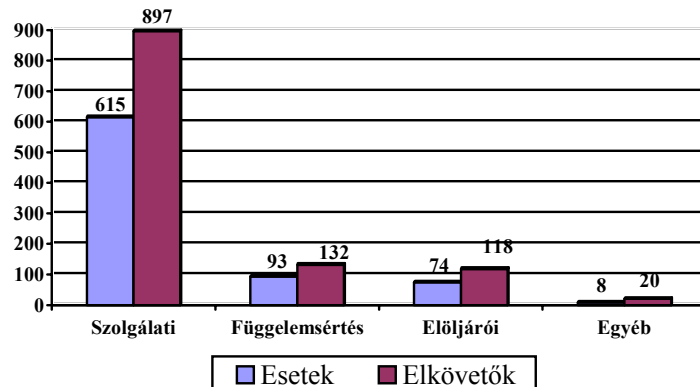

4. 2. Katonai bűncselekmények

1994-ben 790 (az előző év 127 %-a) katonai bűncselekményről érkezett jelentés a MH fegyelmi információs rendszerében, amelyet 1167 (135 %) katona követett el. Megoszlásuk:

Hivatásos	103	8,7 %
Továbbszolgálo	36	3,1 %
Sorkatona	1023	87,7 %
Hallgató	3	0,3 %
Tartalékos	1	0,1 %
Ismeretlen	1	0,1 %
Összesen	1167	100 %

A katonai bűncselekmények és az elkövetők száma, a Btk. szerinti főcsoportonként

A katonai bűncselekmények esetszámának növekedése elsősorban a kötelességszegés szolgálatban cselekményfajta – az előző évi képezt – közel 33%-os emelkedése miatt következett be. A 336 bűncselekményt 549 katona valósította meg, ez az összes katonai bűncselekmények (790) 42,6%-át, míg az összes elkövetők (1167) 47%-át jelentették. Itt igen lényeges megjegyezni, hogy a kötelességszegést elkövetők 25,7%-a (141 fő) szeszes ital fogyasztásával valósított meg a bűncselekményt. Belső tartalmát tekintve a 336 bűncselekmény 37,7%-a (127 eset) őrszolgálat, míg 62,3 %-a (209 eset) egyéb 24 órás ügyeleti vagy készenléti szolgálat ellátása során következett be.

Ugyancsak növekedés mutatható ki a szolgálati visszaélések (ötszörösére), a szökések (kétszeresére), a parancs iránti engedetlenségek (kétszeresére), az alárendelt megsértése (1,3-szorosára) bűncselekmények vonatkozásában is. Az év során kirívóan súlyos – a közvéleményt is megbotránkoztató – fegyveres szökés is történt, amelynek következtében egy sorkatona Budapest belterületén a fegyverét is használta és egy polgári személynek súlyos, 8 napon túl gyógyuló sérülést okozott. Ezek a kirívó ütemű növekedést mutató bűncselekmények, de csak néhánynál lehetett csökkenést tapasztalni. Ilyen az önkényes eltávozások száma, amely esetszámában 206-ról 139-re, míg elkövető számában 198-ról 131-re csökkent.

4. 3. A bűncselekményért felelősségre vontak helyzete

1994-ben 1600 katonaszemélyt vontak jogerősen felelősségre bűncselekmények elkövetéséért (1536 esetben az illetékes megyei bíróságok katonai tanácsai, 40 esetben polgári bíróságok hatáskörében, míg 24 eset ügyészi szakban zárult). Köztörvényi bűncselekmény elkövetéséért 597 főt vontak felelősségre, míg katonai bűncselekményért 1003 főt.

Az 1003 katonai bűncselekményből 1294 büntett, 709 vétség volt, elkövetésükért 37 ht. tisztet, 8 ht. zászlóst, 52 ht. tiszthelyettest, 1 tsz. tisztet, 19 tsz. tiszthelyettest, 7 tsz. tisztest, 874 sorkatonát és 6 tartalékos hallgatót vontak felelősségre.

A köztörvényiek közül 392 vétség és 205 büntett volt. Összesen 14 ht. tisztet, 9 ht. zászlóst, 31 ht. tiszthelyettest, 1 tsz. tisztet, 12 tsz. tiszthelyettest, 2 tsz. tisztest, 523 sorkatonát és 4 hallgatót vontak felelősségre.

5. A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1995. évben

A magyar társadalomban jelentkező új bűnözési szokások és módszerek nem álltak meg a laktanyák kapui előtt, hanem sok tekintetben a katonai eszközök, de maga a katona is a bűnözés célpontjává vált.

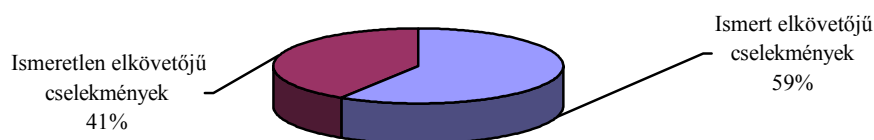
A magyar társadalomban észlelt bűnözési növekedés és annak kedvezőtlen struktúrája egyre károsabban fejtette ki hatását a honvédség állománya körében is. Elsősorban a bűncselekmények elkövetését lehetővé tevő alkalmak csökkentésére, a technikai védő berendezések és szervezeti formák tökéletesítésére, az ellenőrzések szigorának fokozására, az őrségek, valamint a szolgálatok még eredményesebb működésére lett volna szükség.

Ma már egyértelmű, hogy a honvédség létszámcsökkentésének és átszervezésének, az alakulatok felszámolásának és átcsoportosításának ténye is objektíve "szülte" a különböző - egyébként is gyakori - vagyoni jellegű bűncselekményeket.

5. 1. Köztörvényi bűncselekmények

1995-ben 722 köztörvényi bűncselekmény lett regisztrálva, amelyek közül 296-nak ismeretlen maradt a tettese. Az ismert tettesek által elkövetett 426 bűncselekményt 735 katona, 23 közalkalmazott és 41 polgári személy követte el.

Köztörvényi bűncselekmények az elkövetők ismeretében

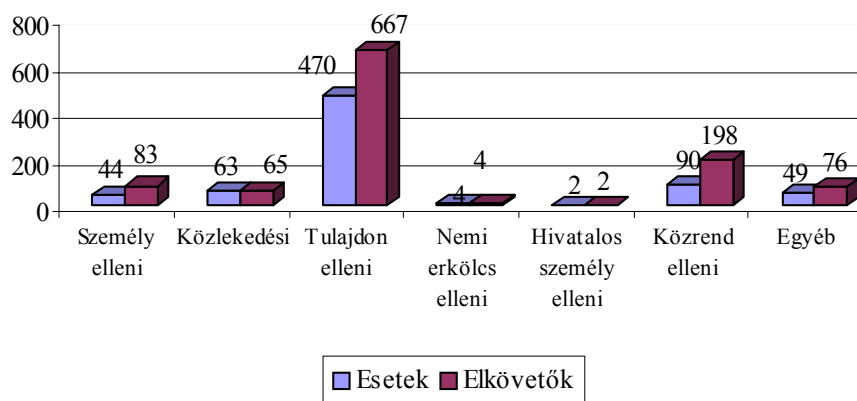

A köztörvényi bűncselekmény elkövetők összetételének vizsgálata – az előző évhez viszonyítva – 1995-ben azt mutatja, hogy mintegy 10%-kal csökkent a sorállományúak, ugyanakkor közel 40 %-kal nőtt a hivatásos, illetve szerződéses állományú tettesek száma.

Az elkövetők megoszlása állománykategória szerint:

Hivatásos	142	19,3 %
Továbbszolgáltató	20	2,7 %
Sorkatona	551	75,0 %
Hallgató	17	2,3 %
Tartalékos	5	0,7 %
Összesen	735	100,0 %

A köztörvényi bűncselekmények és az elkövetők száma, a Btk. szerinti főcsoportonként

A köztörvényi bűncselekmények belső tartalmát vizsgálva megállapítható, hogy közel azonos mértékű az előző évihez a garázdaság, az okirat-hamisítás és a testi sértések, csökkent a nemi erkölcs elleni, az ittas gépjárművezetés, a szolgálati vagy magángépjárművel való baleset okozása, ugyanakkor növekedett a tulajdon ellen (ezen belül 10%-kal a honvédségi tulajdon sérelmére) elkövetett bűncselekmények száma.

Az Azonnali tényközlő jelentések alapján regisztrált 470 tulajdon elleni bűncselekményből 308 honvédségi tulajdon ellen irányult és ezek 65,6%-ának (202 eset) ismeretlen maradt a tettese. Az is kimutatható, hogy az előző évekhez hasonlóan növekedett a csoportosan, bünszövetségben elkövetett esetek száma. Az elvégzett számítások szerint az ismert tettesű vagyon elle-

ni bűncselekmények vonatkozásában 1 esetre 2,3 elkövető jutott. Számos esetben – társtettesként – a szolgálatok is résztvevői voltak a bűncselekményeknek.

Mindezek kapcsán a Magyar Honvédségnek több mint 50 millió forint kára keletkezett, amelyet tetézt az egyéb károkból és hiányokból keletkezett több mint 190 millió forint. Ismételt kiemelkedő nagyságrendet képviselt a ruházati anyagoknál keletkezett 72,67 millió forintos kár.

Az állandó állomány vonatkozásában a leggyakoribb a tulajdon sérelmére elkövetett bűncselekmény (66 fő, ebből 53-an honvédségi tulajdon ellen) és az okirat-hamisítás (45 fő). A sorállománynál is a legjellemzőbbek a tulajdon elleniek (307 fő), valamint a testi sértések (82 fő), a garázdaság (37 fő) és az okirat-hamisítás (59 fő).

5. 2. Katonai bűncselekmények

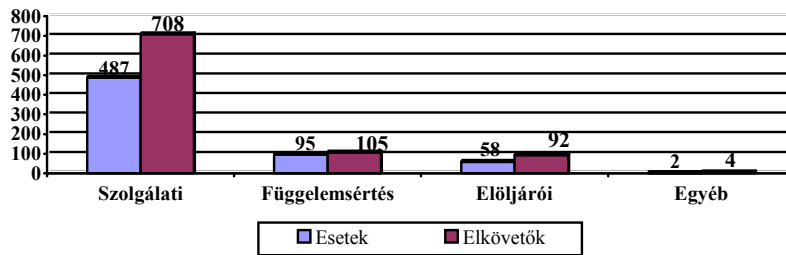
1995-ben a katonai szervezetek 639 katonai bűncselekményt jelentettek, 906 elkövetővel, ami számszakilag közel 20%-os csökkenésre enged következtetni. Viszont itt is egyértelműen kimutatható a csoportos elkövetési jelleg erősödése (1 esetre 1,47 elkövető jut), ami elsősorban a szolgálatban kötelességszegés és a szolgálati visszaélés bűncselekményfajtáknál jellemző.

A csökkenés szinte minden katonai bűncselekményfajtánál kimutatható, ezen belül is már tendencia az egyre kevesebb önkényes eltávozás, az alárendelt megsértése, valamint a szolgálati feladat ellátása alóli kibúvás. Az előző év adataihoz viszonyítva, közel azonosan kis számban követtek el elöljárói bűncselekményeket. Pozitívnak ítélné meg – a csökkenő létszámmal együtt –, hogy nem növekedett a szolgálatban kötelességszegés cselekményfajta száma sem.

Továbbra sem volt megnyugtató az emberi viszonyok megsértésével összefüggő esetek bekövetkezése, mivel a 41 alárendelt megsértése és a 46 szolgálati visszaélés kivizsgálásai során bizonyítást nyert, hogy azok bekövetkezéséhez többször is hozzájárult az egyes katonai szervezetek belső életének szervezetlensége. A katonai bűncselekményt elkövetők megoszlása állománykategória szerint:

Hivatásos	99	10,9 %
Továbbszolgáló	18	2,0 %
Sorkatona	782	86,3 %
Hallgató	4	0,5 %
Tartalékos	1	0,1 %
Ismeretlen	2	0,2 %
Összesen	906	100 %

**A katonai bűncselekmények és az elkövetők száma,
a Btk. szerinti főcsoportonként**

Mind az állandó, mind a sorállomány által a leggyakoribb a szolgálatban kötelességszegés volt, amely számos esetben egyéb bűncselekményekkel is párosult. Az elkövetők 32,7%-a (296 fő) valósított meg kötelességszegést.

Az 1995-ben regisztrált 1691 katonaelkövető esetében 19,7%-nál (334 fő) volt bizonyítva, hogy cselekedetüket szeszese ital befolyásoltsága alatt követték el.

5. 3. A bűncselekményért felelősségre vontak helyzete

1995-ben – a beérkezett I. sz. adatlapok és a megyei bíróságok katonai tanácsai tájékoztató adatainak tanúsága szerint – az áthúzódó eljárásokat is figyelembe véve köztörvényi bűncselekményért jogerősen elítéltek 663 katonaszemélyt, közülük 62 tiszt, 6 zászlós, 61 tiszthelyettes, 10 hallgató, 524 sorállományú volt, katonai bűncselekményért 1143 katonát, közülük 55 tiszt, 10 zászlós, 79 tiszthelyettes, 4 hallgató, 995 sorállományú.

6. A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1996-ban

A magyarországi bűnözés terjedése, a megélhetési bűnözés felerősödése, a fiatalok bűnözők számának növekedése, a haderőreform végrehajtásával együtt járó anyagmozgások jelentősen befolyásolták a honvédség 1996. évi bűnügyi helyzetét, így hatással voltak a fegyelmi helyzetre is. Az új bűnözési szokásoknak, módszereknek a megelőzési, megóvási munka nem tudott gátat vetni, továbbra is kurrens cikkeknek számítottak a hadsereg javai, eszközei és nem egy esetben maga a katona vált a bűnöző célpontjává, még emberéletet is követelve.

1996-ban – az Azonnali tényközlő jelentések, a bírósági statisztikai lapok, a törvényességi és egyéb ellenőrzések alapján – 968 köztörvényi bűncselekményt, 712 katonaelkövetővel és 736 katonai bűncselekményt, 1085 elkövetővel regisztrálhatott a fegyelmi információs rendszer. A bűnügyi mutatók tárgyévi alakulása szerint nem sikerült javulást elérni sem a katonaelkövetők, sem az MH sérelmére elkövetett bűncselekmények számának visszaszorításában.

6. 1. Köztörvényi bűncselekmények

A köztörvényi bűncselekmények esetszáma 13,5%-os növekedést mutat, azzal együtt, hogy a halmazati cselekmények esetén csak a vezető bűncselekmény került be a statisztikába, illetve, ha valaki katonai bűncselekmény elkövetése során követett el köztörvényt is, csak a katonai jelenik meg a táblázatban. A katonaelkövetők száma kismértékben csökkent, amely könnyen félrevezető lehet, mivel 472 köztörvényi bűncselekménynek (az összes 48,7 %-a) ismeretlen maradt a tettese.

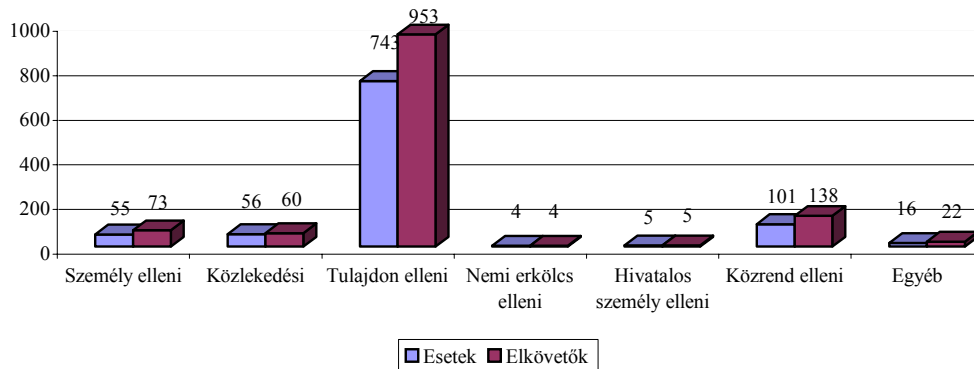

Az ismert katonák által elkövetett cselekmények állománykategóriánkénti összetétele a következőképpen alakult:

Hivatásos	128	17,7 %
Továbbszolgáló	38	5,3 %
Sorkatona	552	76,1 %
Hallgató	3	0,4 %
Tartalékos	4	0,5 %
Összesen	725	100,0 %

A kivizsgálások során 12 közalkalmazott és 45 polgári személy vált ismertté. Az összes elkövető 15 %-a volt ittas cselekménye elkövetésekor.

A köztörvényi bűncselekmények és az elkövetők száma, a Btk. szerinti főcsoportonként

A 980 köztörvényi bűncselekmény belső vizsgálata az alábbiakat mutatja: a bűncselekmények 76,3 %-a vagyon elleni (504 eset a honvédségi tulajdon sérelmére), 9,6 % közrend elleni, 5,9 % közlekedési, 5,8 % személy elleni. Az előző évihez közel azonos a nemi erkölcs, a hi-

vatalos személy elleni, a visszaélés fegyverrel, lőszerrel, míg csökkent a közlekedési bűncselekmények – mind a szolgálati gépjárművel, mind az ittas állapotban elkövetett esetek – száma.

Kismértékben csökkent, de továbbra is magas a testi sértések (47) és az okirat-hamisítások (57) száma, az utóbbinál a 78 elkövetőből 10 tiszt, 3 zászlós és 4 hivatásos tisztlyettes. Igen elgondolkodtató, hogy a testi sértés bűncselekmények mögött kimutatható a sorkatonák agresszív magatartása, az egymás iránti tolerancia hiánya. Gyakori volt a lefejelés, orrcsonttörés, de előfordultak késelések is a laktanyákban.

1996-ban is folytatódott a honvédségi tulajdon sérelmére elkövetett bűncselekményeknél tapasztalható veszélyes tendencia. Az 504 ilyen cselekményből 468 a lopás, 28 a sikkasztás és 9 a hűtlen kezelés, amelyekkel több mint 120 millió Ft kárt okoztak a Magyar Honvédségnek. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a repülő-eseményeket nem számítva további 111 milliós kár keletkezett a gondatlan, felelőtlen anyagkezelés következtében. Ebből kiemelkedő nagyságrendet képviselt a ruházati, elhelyezési, valamint az üzemanyag, az élelmezés mennyisége, de jelentős volt a kiképzési és kulturális anyagok hiánya is. A károk közel fele tanúsítványon leírásra került. Továbbra is figyelmet érdemel, hogy gyakran a hiányok feltárását nem követték fegyelmi eljárások, a parancsnokok egy részénél eltúlzott álhumánus mentalitás volt tapasztalható. Rendszeresen előfordult, hogy az illetékesek nem vizsgálták a közvetett felelősök fegyelmi és kártérítési felelősségét sem

Azzal együtt, hogy a díszlokációs változások mellett helyenként az őrzés-védelem feltételei nem is biztosíthatták a vagyonmegóvást, mégis az ellenőrzések elmaradása – vagy felszínessége –, a szolgálatellátás alacsony színvonala is hozzájárult a lő- és gyakorlóterek, objektumok lepusztításához, nagy értékű szerszámkészletek ellopásához, az MZ eszközök kifosztásához. Harckocsikat szállítottak el lőtérrel, több tonna anyagot "őrzött" laktanyákból, géppuskákat szereltek le harckocsikról, "kelendő árúk lettek" a transzporterek, illetve más szolgálati gépjárművek. További veszélyes tendencia kezdett kibontakozni, ugyanis növekedett a katonatársak egymás sérelmére elkövetett tulajdon elleni bűncselekményeinek a száma. A törvényi előírásoknak a katonai szervezetek többségénél nem tudtak eleget tenni, nem vették át tételesen a civil ruházatot, a katonák szekrényei nem tették lehetővé a biztonságos tárolást.

6. 2. Katonai bűncselekmények

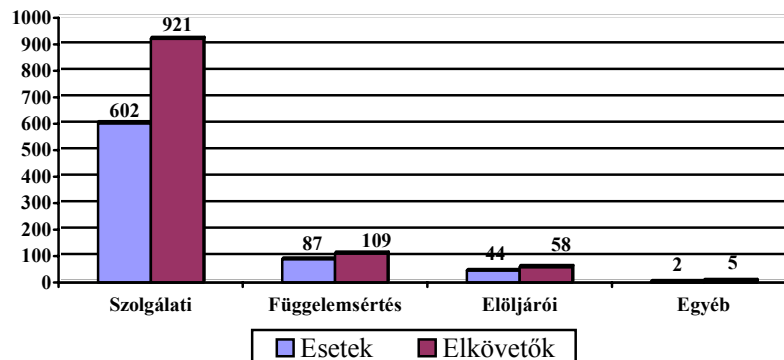
1996-ban a katonai szervezetek az előző évi 639-cel szemben 735 katonai bűncselekményt jelentettek (115%). A 906 elkövető 1093-ra emelkedett, ami számszakilag ismét 20%-os növekmény és megközelíti a kirívóan magas 1994-es év adatát, jelezve helyenként és időnként a szervezeti fegyelem, a szolgálati rend erőteljes lazulását. A csoportos elkövetési jelleg erősödése viszont megállt (1 esetre 1,21 elkövető jutott), de továbbra is elsősorban a szolgálatban kötelességzegés és a szolgálati visszaélés bűncselekményfajtáknál volt jellemző.

Az elkövetők megoszlása:

Hivatásos	82	7,4 %
Továbbszolgáló	7	0,7 %
Sorkatona	992	90,7 %
Hallgató	5	0,5 %
Tartalékos	4	0,4 %
Ismeretlen	3	0,3 %
Összesen	1093	100 %

A cselekményfajták belső vizsgálatából kitűnik, hogy a növekedés elsősorban a szolgálati bűncselekmények, – önkényes eltávozás, kötelességszegés szolgálatban – területén következett be (+24%), 488-ról 605-re változott az eset- és 713-ról, 918-ra az elkövetők száma. Továbbra is jellemző volt ezen a területen is a csoportos elkövetés, illetve, hogy összekapcsolódtak a cselekmények, amikor az alegység szolgálat mulasztásáért felelőssé vált a felkészítő parancsnok, illetve az előjáró szolgálat is.

A katonai bűncselekmények és az elkövetők száma, a Btk. szerinti főcsoportonként

Az előző évhez viszonyítva 25%-kal nőtt mind az őrszolgálatban, mind az egyéb szolgálatban elkövetett kötelességszegések száma. Tapasztalható volt, hogy szolgálatot adók nem érzik át feladatuk jelentőségét, gyakran sematikus, értelem-nélküli a felkészítés, nem következetes, hanem személytől függő feljűk a követelménytámasztás.

A szolgálatellátás színvonala kihatott a vagyonmegóvásra, a napirend szerinti élet betartására és nagymértékben meghatározta a katonák egymás közti kapcsolatainak minőségét. Ha alszik az őrség, ellopják az anyagokat, sőt magának az őrnök a fegyverét is. Ha a belsőszolgálat figyelmetlen, felfeshíthetik egymás szekrényét. Nem tűnik fel, hogy eltűnt valaki, hogy megaláznak katonákat emberi méltóságukban. A szolgálatok néha tippadók, sőt ők maguk is részt vettek bűncselekmények elkövetésében.

A tárgyévben 40%-kal nőtt a szolgálati feladat ellátása alóli kibúvások száma, a 69 elkövetőből 9 fő hivatásos. A katona tudja, hogy szolgálatba kell lépnie, ennek ellenére távolmaradásával, ittasságával, fáradtságával vagy egyéb módon kivonja magát a feladat ellátása alól. Az

előjáró szervek és parancsnokok erőfeszítései ellenére 20%-kal nőtt a szolgálati visszaélések száma (53 eset 115 elkövetővel), amelyből 109 fő sorkatona. A felelőtlen magatartással súlyos károkat okoztak mind az alegységen belül, mind pedig a honvédség közvélemény általi megítélésében.

A függelemsértéssel büncselekmények és az elkövetők száma azonos volt az előző évvel, amelyen belül 19%-kal nőtt az előjáró és szolgálati közeg elleni erőszak cselekményfajta száma. A 87 elkövetőből 31 fő volt ittas cselekménye elkövetésekor.

27%-kal csökkent az előjárói büncselekmények és 40%-kal (93-ról 58-ra) az elkövetők száma. A csökkenés alapvető oka, hogy 42 helyett 30 esetben fordult elő 410 elkövetővel az alárendelt megsértése, amelyből 8 fő volt hivatásos állományú.

6. 3. A büncselekményért felelősségre vontak helyzete

1996-ban – az előző évről áthúzódó eljárásokkal együtt – az igazságügyi szervek jogerősen elítéltek 1628 katonát (178 fős csökkenés 1995. évhez képest), akiknek megoszlása: 210 hivatásos (87 tiszt, 17 zls., 106 tts.), 30 szerződéses, valamint 1385 sorállományú és 3 hallgató. Csökkent az elítélt tisztek és a sorkatonák, de nőtt a tiszthelyettesek száma.

Katonai büncselekményért az illetékes bíróságok katonai tanácsai 989 főt vontak felelősségre, 17 fő ügye ügyészi szakban zárult.

622 főt ítélték el köztörvényi büncselekményért, ebből 231 főt a honvédségi tulajdon sérelmére elkövetett normasértésért. Kis mértékben csökkent a személy elleni és jelentősebben a közlekedési büncselekmény elkövetéséért felelősségre vontak száma. Sajnálatosan magas a törvény által testi sértésért (40 fő), az okirat-hamisításért (122 fő, közülük 55 hivatásos!), a fegyverrel, lőszerrel való visszaélésért (28 fő) elmarasztaltak száma.

7. A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1997-ben

A állománykategóriák belső arányainak változása – a hivatásos és a szerződésesek javára – önmagában nem jelentett lényegi változást a bűnügyi mutatók egészében.

Az országos statisztikai adatok azt mutatják, hogy Magyarországon az emberi méltóságra és a személyiség tiszteletben tartására alapozott emberkép nem vált társadalmi értékévé. A fiatalok devianciája hasonló a korábbi évekéhez, továbbra is az erőszakos, a durva, sőt brutális elkövetési mód jellemző, és gyakori a csoportos, a sorozat elkövetés. Természetesen mindez a katonai élet rendezettsége, ellenőrzöttsége, valamint a sorozások hatékonyságának növekedése miatt nem jelentkezik közvetlen módon, mégis a bünelkövetés lehetőségének csökkentése központi feladatként fogalmazódott meg 1997-ben.

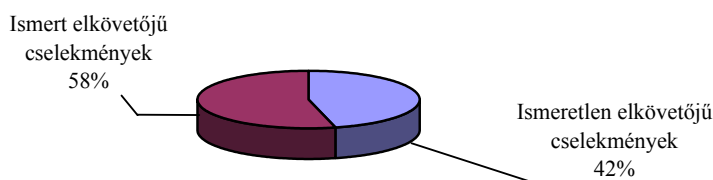
A vezetés korszerűsítése, a jogi és igazgatási szolgálat kiépülése, a kiképző központok felállítása érezhetően pozitív irányú változásokat hoztak létre. A demokrácia kiteljesedése, a

szolgálati törvények követelményei betartásának szándéka – köztük a véleménynyilvánítás szabadsága – ugyanakkor néhol szabadosságot eredményezett, vagy éppen előjárói ellenállásba ütközött, amely könnyen aláásta a függelmi viszonyokat.

A befolyásoló tényezők között kell említeni, hogy a hivatásos állomány körében meglévő bizonytalanság, egzisztenciális problémák kedvezőtlenül hatottak a fegyelemkezelő munkára is. Felszámolni, átadni, de már az új beosztásban is dolgozni követelmény egyeseknél túlterhelést és figyelem elterelést eredményezett, másoknál pedig lehetőséget teremtett a visszaélésre.

Tény, hogy mindezek együttes hatására az 1997-es évben a honvédség kriminalitási adatai további kedvezőtlen elmozdulást mutatnak az előző évhez képest. A létszámcsökkenés ellenére – az Azonnali tényközlő jelentések, a bírósági statisztikai lapok alapján és a Katonai Főügyészség megállapításai, elemzései szerint is nőtt a bűnelkövető katonák és bűnesetek száma. A fegyelmi információs rendszer 705 katonai bűncselekményt 1091 elkövetővel és 1013 köztörvényi bűncselekményt 1289 elkövetővel regisztrált, ez utóbbiból rendkívül magas számú, 548 volt ismeretlen.

Köztörvényi bűncselekmények az elkövetők ismeretében

A Katonai Főügyészség elemzett adatai szerint – amelyben egy elkövető terhére több esetet is regisztrálnak jogosan a büntetőeljárásban – 1997-ben a nyomozás során ismert volt, illetve azzá vált 1808 bűnelkövető katona személye, ebből sorállományú 86,7%. A nyomozati szak befejezésekor a sorállományú elkövetők 25,5%-ának már megszűnt a szolgálati viszonya. Az I. fokú bírósági határozat kihirdetésekor 42,7% már tartalékos állományban volt, 16,4%-ának már volt bírósági ügye, 39,7%-uk volt munkanélküli, 41,2%-uk csak 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezett.

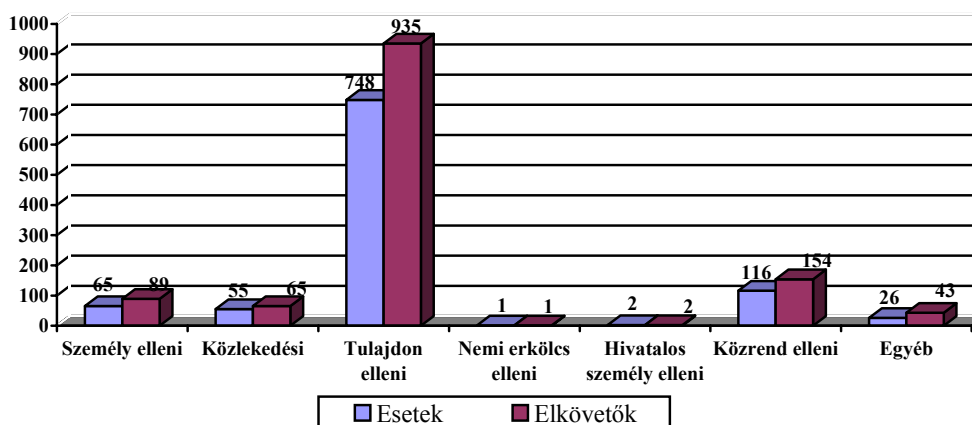
Az eredményességi mutató az utóbbi három év legalacsonyabb értékét mutatja, 32,8%, amely meghatározóan csak a köztörvényi bűncselekményeknél jelentkezik, hiszen mindösszesen hat katonai bűncselekmény tettese maradt ismeretlen. Amennyiben a 478 ismeretlen elkövetőjű bűncselekményt 1 fővel (sorkatonával) vesszük számba, a sorkatona bűnelkövetők száma jelentősen, mintegy 500 fővel növekszik.

7. 1. Köztörvényi bűncselekmények

Az ismertté vált és katonák által elkövetett cselekmények állománykategóriánkénti összetétele:

Hivatásos	105	15,7 %
Továbbszolgálo	24	3,6 %
Sorkatona	528	79,2 %
Hallgató	2	0,3 %
Tartalékos	8	1,2 %
Összesen	667	100,0 %

A köztörvényi bűncselekmények és az elkövetők száma, a Btk. szerinti főcsoportonként

A köztörvényi bűncselekmények esetszáma 3,6%-al nőtt. Az 1013 esemény belső vizsgálata szerint 55-ről 65-ra nőtt a személy elleni cselekményfajták száma, első sorban a testi sértések magasabb száma miatt. Az 53 testi sértést 74 személy, köztük 69 katona (2 ht. tts., 1 szerz. ts, 66 sorkatona) követte el, közülük 30 fő volt ittas. Mind gyakrabban fordult elő a túlfeszítettség, a katonatárs testi épségének semmibe vétele. Továbbra is rendszeresek voltak a lefejelések okozta orrcsonttörések, bordarepedések, szúrt sebek. Az esetek zöme a laktanyán belül következett be, általában más társak jelenlétében. Előfordult a csoportos elkövetési forma is. *Az esetszám a jelzettnél magasabb, mivel ha szolgálati vagy elöljárói bűncselekmény is megvalósul, annak nyilvántartása a katonai bűncselekményeknél történik.*

Az előző évihez hasonlóan alakult (54) a közlekedési bűncselekmények száma, amelyen belül csökkent a szolgálati és a magángépjárművel való balesetokozás, de 20-ról 26-ra nőtt az ittas vezetések száma. Ez utóbbinál a 26 katonaelkövetőből 16 fő hivatásos és 1 fő szerződéses állományú.

743-ról 748-ra növekedett a vagyon elleni, amelyen belül 14%-al csökkent a honvédségi tulajdon sérelmére elkövetett bűncselekmények esetszáma, mintegy 180 millió forint kárt okozva. Ennek megoszlása: 403 lopás, 26 sikkasztás, 6 hűtlen kezelés. Kiugró értéket képviseltek a

ruházat (66,5 MFt), a repülőanyag (46,6 MFt), az elhelyezés (5,95 MFt), a páncélos és gépjármű (9,7 MFt) területeken jelentkező károk, illetve hiányok. Mindebből kártérítésként kiszabott, kötelezvényen vállalt és egyéb módon rendezve 50,2 MFt. Sajátosan alakult a felelőség személyi oldala és kárrendezés módja: 466 tiszt, 907 zászlós és tiszthelyettes, 13900 szerződéses tiszt, sor- és hallgató, valamint 654 közalkalmazottat térített meg a kártérítési összeget.

Igen elgondolkodtató, hogy 195-ről 276-ra nőtt az egyéb – főként egyéni – tulajdon sérelmére elkövetett lopások száma. Ez már azért is veszélyes, mert többségükben a katonák egymás felszerelési és személyes tárgyait lopták el, amely nem magyarázható csak azzal, hogy nem megoldott a biztonságos tárolás feltételrendszere. Tapasztalatok bizonyítják, hogy katonák több alkalommal azért hagyták el szolgálati helyüket, hogy ellenőrizzék szekrényük sértetlenségét.

Az elkövetők személyi összetétele nehezen vizsgálható, mivel a honvédség tulajdon elleni bűncselekmények mintegy 70%-ának ismeretlen az elkövetője. Gyakori volt az ismert tettesű eseteknél a társas elkövetés és a rendbeliség. A hivatásos elkövetőknél az esetek többségében nem bűnözői beállítódásról van szó, hanem arról, hogy a szolgálati körülmények között, a szolgálati helyen gyakran lehetőség kínálkozik vagyon elleni bűncselekmény elkövetésére.

21%-kal nőtt a katonák által elkövetett közrend elleni bűncselekmények száma (101-ről 116-ra). Az előző évihez közel azonosan magas (53) az okirat hamisítás eset- és elkövető száma (17 ht. és szerződéses), de ami különösen veszélyes, hogy 19-ről 33-ra nőtt a visszaélés fegyverrel, lőszerrel, robbanóanyaggal cselekményfajta száma. Büntetőeljárás emiatt 29 katona (8 hivatásos, 1 szerződéses, 20 sorállományú) és 1 közalkalmazott ellen indult, 6 esetben maradt ismeretlen az elkövető. A bűncselekmények tárgya 25 esetben fegyver, 43 esetben lőszer, 10 esetben robbanóanyag vagy -szer volt.

7. 2. Katonai bűncselekmények

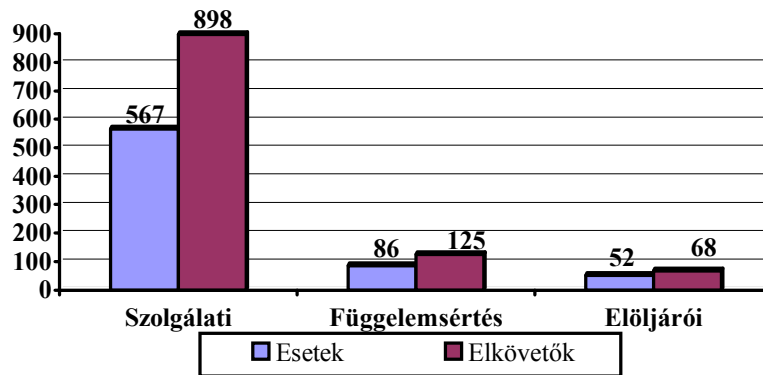
MH fegyelmi információs adatok szerint csekély mértékben, 735-ről 705-re csökkentek, messze elmaradva a létszámváltozás arányától. Ismertté 1084 katona elkövető vált (közülük 168 volt ittás).

A katonai bűncselekményt elkövetők megoszlása állománykategória szerint:

Hivatásos	92	8,4 %
Továbbszolgáló	28	2,6 %
Sorkatona	962	88,2 %
Hallgató	2	0,2 %
Tartalékos	-	- %
Ismeretlen	7	0,6 %
Összesen	1091	100 %

A magas számok mögött egyaránt megtalálható a rendkívüli módon szigorodó előjárói követelménytámasztás, ellenőrzés, valamint egyes szolgálatok – különösen a vagyónvédelmi – leértékelősége.

A katonai bűncselekmények és az elkövetők száma, a Btk. szerinti főcsoportonként

Szolgálati bűncselekmény volt 80,4%, függelmsértés 12,2% és előjárói 7,4%. Csökkent a szökések, teljesen azonos (105) az önkényes eltávozások száma. Az előző év figyelmeztető jelzései megalapozódtak: nőtt a katonai szolgálat alóli kibúvás (5-ről 12-re) és a szolgálati feladat ellátása alóli kibúvás (58-ról 70-re) cselekményfajták száma. Ez utóbbit 4 tiszt, 1 zászlós, 6 ht. tiszthelyettes, 1 szerződéses tts., 2.sz. tiszt, és 70 sorállományú követte el, közülük 28-as voltak ittasak. 373-ról 325-re csökkent a kötelességszegés cselekményfajták száma, de ezt 559 katona követte el (köztük 19 hivatásos, 13 szerződéses állományú). A megfigyelt elkövetési magatartások közül – több esetén is csak egyet jelezve – a szolgálati hely elhagyások, vagy távolmaradások 56%-os arányt, a szolgálatban elalvások 15%-os arányt, az italfogyasztások 22%-os arányt képviseltek.

A szolgálati visszaélésekre különös figyelmet fordított a hivatásos állomány, ennek ellenére nem sikerült felszámolni ezt az üldözendő cselekményt. A sértettek továbbra az újoncok és az „elesettebb” katonák, az elkövetők pedig az „öreg” katonák, akik tiltott módon vagy eszközökkel, tettelesen vagy szóban, kitalált vagy a kiképzésben jogosan alkalmazott módszerekkel, de kiképzésen kívüli időben molesztálták a sértetteket. Az elkövetők 35%-ánál játszott szerepet

az ital. Nem volt elfogadható hivatkozási alap, természetesen a feladatok ellátásához nem kifogástalan sértetti hozzáállás.

A függelemsértéses bűncselekmények száma megegyezik az előző évvel, de több katona (125 fő) követte el a 86 eseményt. 18-ról 31-re (!) nőtt a parancs iránti engedetlenség, eset- és 20-ról 50-re az ezt elkövetők száma (köztük 2 hivatásos tiszt és 6 tiszthelyettes). 57 katona követte el a 43 szolgálati közeg és előljáró elleni erőszakos cselekményt. Csökkent a szolgálati személyek tisztelete, az ittasság nem jelenthez mentő körülményt.

44-ről 52-re nőtt az előljárói bűncselekmények eset- és 58-ról 68-ra az elkövetők száma. Minden ismert elkövető esetében megindult a büntetőeljárás, amelyen belül magas a hivatásos állományúak száma (25 fő). Például 9 tiszt követett el alárendelt megsértését, 3 tiszt előljárói hatalommal való visszaélést és 5 tiszt ellen indult eljárás intézkedés vagy ellenőrzés elmulasztása miatt.

7. 3. A bűncselekményért felelősségre vontak helyzete

1997-ben 572 katonát (40 tisztet, 8 zászlóst, 54 tiszthelyettest, 19 szerződéses, 449 sorállományút és 2 hallgatót) ítélték el jogerősen köztörvényi bűncselekmény elkövetéséért az illetékes igazságügyi szervek, 365 főt vétségi, 207 főt büntetési alakzatért marasztaltak el. A köztörvényi bűncselekmények 7,5%-a katonáival volt halmazatban, 12,8%-uk szolgálattal függött össze, 70%-ukat katonai helyszínen követték el.

Az áthúzódo ügyekkel együtt 1097 főt vontak jogerősen felelősségre az igazságügyi szervek katonai bűncselekmény elkövetéséért, 35%-ukat büntetési alakzatért. A felelősségre vontak közül 77 fő rendelkezett kettő vagy több fenytéssel és 173 fő volt korábban egyszer, illetve 44 fő többször is büntetve.

A köztörvényi és katonai bűncselekmények elkövetői elleni ítélezési gyakorlatnál igen pozitívnak bizonyult a katonai ügyészségek gyors, szakszerű munkája, ugyanakkor az is tény, hogy a bírósági ítéleteknek csekély volt a visszatartó hatása. Például a köztörvényi bűncselekményekért felelősségre vontak 45%-a kapott pénzbüntetést és csak két esetben szabtak ki szolgálati viszony megszüntetését fő büntetésként. A katonai bűncselekményeknél reálisabb az arány: 20% a pénzbüntetés, 25% a katonai fogház. Mellékbüntetésként 85 fő kapott lefokozást (köztük 9 hivatásos és 9 szerződéses) és 17 ht. és 1 szerződéses rendfokozatban visszavetést, illetve várakozási idő meghosszabbítást. Az összes határozott tartamú szabadságvesztést kapott katonánál 35%-os a felfüggesztés aránya, ez az elmarasztaltak 14%-a.

Önálló intézkedésben részesült a felelősségre vontak 35%-a, belső tartalmában 66% a próbára bocsátás és 34% a megrovás.

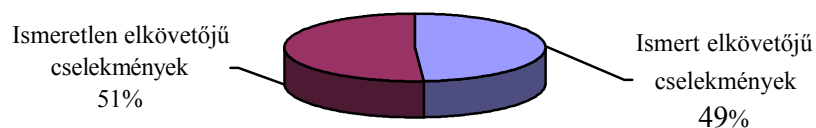
8. A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1998-ban

Az 1998-as évben a honvédség kriminalitási adatai kedvező elmozdulást mutattak az előző évhez képest. Az Azonnali tényközlő jelentések, a bírósági statisztikai lapok és az ellenőrzések tapasztalatai alapján, valamint a Katonai Főügyészség megállapításai, elemzései szerint a létszámváltozásnál jelentősebben csökkent – összességében mintegy 70%-ra – a bűnelkövető katonák és a honvédséget érintő bűnesetek száma.

8. 1. Köztörvényi bűncselekmények

A MH fegyelmi információs adatbázisa 1998-ban 703 köztörvényi bűncselekményt (az előző év 70%-a) 923 (72%) elkövetővel (ebből 493 katona, 362 ismeretlen, 68 polgári személy) regisztrált.

Köztörvényi bűncselekmények az elkövetők ismeretében

Az ismertté vált és katonák által elkövetett cselekmények állománykategóriánkénti összetétele:

Hivatásos	95	19,3 %
Továbbszolgáló	59	12,0 %
Sorkatona	337	68,3 %
Hallgató	2	0,4 %
Összesen	493	100,0 %

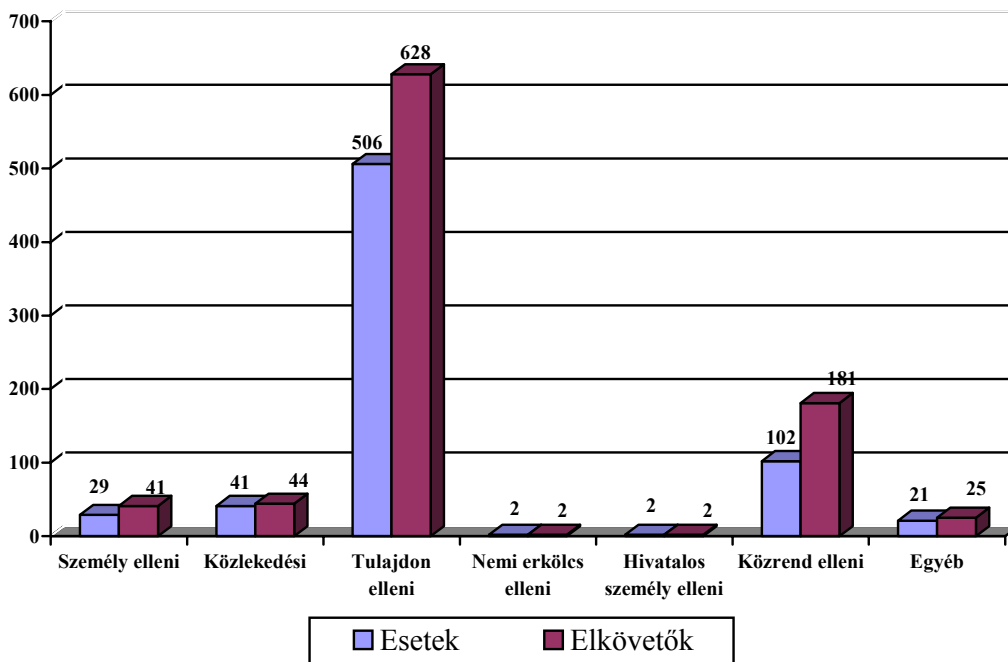
Az esetek belső vizsgálata azt mutatja, hogy 65-ről 29-re csökkent a személy elleni cselekményfajták száma, amely leglátványosabban a testi sértéseknél és a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetéseknél jelentkezik. Testi sértést 34 személy, köztük 32 katona (1 ti., 3 tts., 1 szerz. ts, 27 sorkatona) követte el, közülük 5 fő volt ittas. Továbbra is rendszeresek a lefejelések okozta orrcsonttörések, bordarepedések. Az esetek zöme a laktanyán belül következett be, általában más társak jelenlétében.

Az előző évihez képest csökkent a közlekedési bűncselekmények száma is, amelyen belül a szolgálati és a magángépjárművel való balesetokozások lényegesen nem változtak, viszont az ittas vezetés 26-ról 14-re csökkent. Ez utóbbinál a 14 katonaelkövetőből 12 fő hivatásos és 2 fő

szerződéses állományú. Az év során nem került regisztrálásra sorállományú elkövető ittas járművezetésért.

A bűncselekmények meghatározó többsége (72%) továbbra is tulajdon elleni volt, ezek száma 748-ról 506-ra csökkent, de így is mintegy 60 millió forint kárt okozva. Továbbra is kiugró értéket képviseltek a ruházati, az elhelyezési, a páncélos és gépjármű technikai agyagokban, eszközökben okozott károk, illetve hiányok. Az egyéb tulajdon sérelmére elkövetett lopások száma 276-ról 191-re csökkent. Belső arányait tekintve még mindig magas az ismeretlen tettes által elkövetett esetek száma 122 (az összes lopás 61%-a). A csökkenő tendencia ellenére még mindig igen veszélyesnek kell megítélni, mert többségükben a katonák egymás felszerelési és

A köztörvényi bűncselekmények és az elkövetők száma, a Btk. szerinti főcsoportonként

személyes tárgyait lopták el, amely nem magyarázható csak azzal, hogy nem megoldott a biztonságos tárolás feltételrendszere.

Az elkövetők személyi összetétele nehezen vizsgálható, mivel a honvédségi tulajdon elleni bűncselekmények mintegy 70%-ának ismeretlen az elkövetője. A fennmaradó 95 esetnek 123 katonaszemély (28 ht., 19 szerz., 76 sor.), 3 közalkalmazott és 57 polgári személy volt az elkövetője. A számadatokból is látszik, hogy az ismert tettesű eseteknél jellemző a csoportos elkövetés (1,95 fő/eset).

Esetarányban 17%-kal csökkent a katonák által elkövetett közrend elleni bűncselekmények száma (116-ról 102-re), ugyanakkor emelkedett a katonaelkövetők száma, 130-ról 148-ra. Az előző évihez képest csökkent (40) az okirat hamisítás eset és elkövető száma (11 ht., 9 szerz.,

26 sor., 2 hallg.). Az 1998-as évben 16 esetben derítették fel visszaélést fegyverrel, lőszerrel, robbanóanyaggal. 20 katonára (1 hivatásos, 7 szerződéses, 12 sorállományú) ellen indult emiatt büntetőeljárás, 3 esetben maradt ismeretlen az elkövető.

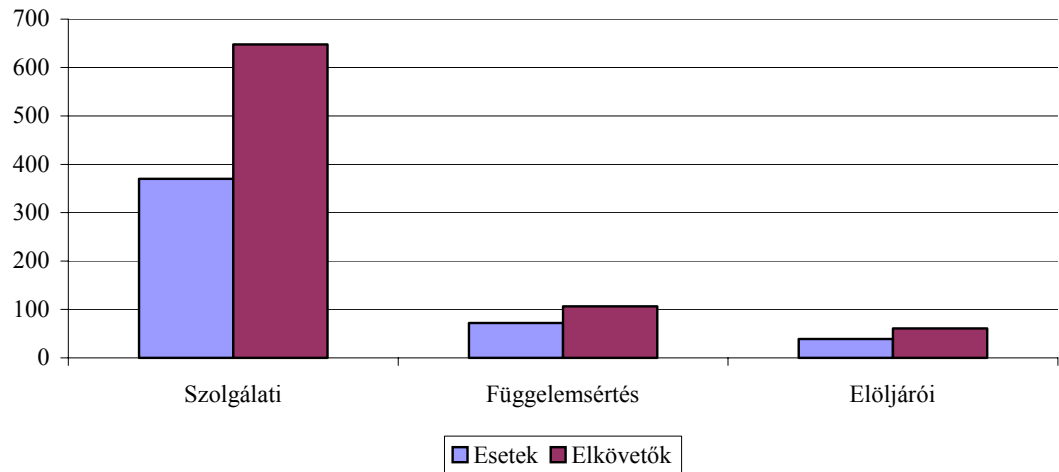
8. 2. Katonai bűncselekmények

A MH fegyelmi információs adatbázisa 1998-ban 481 katonai bűncselekményt (az előző év 68%-a) 815 (75%) katonaelkövetővel regisztrált, közülük 74 volt ittas.

A jelentős csökkenésben szerepet játszik a létszám változása, valamint a rendkívüli módon szigorodó előjárói követelménytámasztás és ellenőrzés.

A katonai bűncselekmények belső tartalmának vizsgálatából megállapítható, hogy a cselekmények 77,6%-a szolgálati, 14,7%-a függelemsértés és 7,7%-a előjárói kategóriába tartozik.

**A katonai bűncselekmények és az elkövetők száma,
a Btk. szerinti főcsoportonként**

A szolgálati bűncselekmények száma 33%-kal, 370-re csökkent, amelyeket 648 katonára követtek el (közülük ittas állapotban volt 62 fő). Az eseti csökkenés ellenére viszont emelkedett az egy bűnesetre eső elkövetők aránya (1997: 1,57 fő/eset; 1998: 1,66 fő/eset).

A szolgálati bűncselekmények száma és százalékos megoszlása

- szökés	3	0,79%
- önkényes eltávozás	82	21,64%
- kibúvás katonai szolgálat alól	8	2,12%
- kötelességszegés őrszolgálatban	72	18,99%
- kötelességszegés egyéb szolgálatban	120	31,67%
- kibúvás szolgálati feladat ellátása alól	56	14,77%
- szolgálati visszaélés	38	10,02%

Azonosak a szökések és a szolgálati visszaélések számadatai az előző évhez viszonyítva. Csökkentek az önkényes eltávozások (22%-kal), a kibúvásos bűncselekmények (20%-kal), a

szolgálatban kötelességszegések (40%-kal) száma. Megállapítható, hogy a szolgálatot adók nem érezték át feladatuk jelentőségét, gyakran sematikus, értelem-nélküli volt a felkészítés, nem következetes, hanem személytől függött a követelménytámasztás.

A függelemsértések száma közel 26%-os csökkenést mutat az előző évi adatokhoz viszonyítva, ugyanakkor az egy esetre jutó elkövetők száma emelkedett, a 72 bűncselekményt 106 katonára (23 hivatásos, 3 szerződéses, 80 sorállományú) követte el. Aggasztó tényként kell értékelni, hogy az előző évhez viszonyítva több mint kétszeresére emelkedett a hivatásos állományú elkövetők száma (11-ről 23-ra).

A függelemsértések száma és százalékos megoszlása

- parancs iránti engedetlenség	21	(29,17 %)
- előljáró, szolgálati közeg elleni erőszak	37	(51,38 %)
- szolgálati tekintély megsértése	14	(19,45 %)

Az előző év adataihoz viszonyítva csökkent a parancs iránti engedetlenség (30%-kal), az előljáró, vagy szolgálati közeg elleni erőszak (14%-kal), emelkedett viszont a szolgálati tekintély megsértése (14%-kal).

Az előljárói bűncselekmények száma 23%-os csökkenést mutat az előző év adataihoz viszonyítva. A 37 bűncselekményt 46 katonára (9 hivatásos, 5 szerződéses, 26 sorállományú) követte el.

Az előljárói bűncselekmények száma és százalékos megoszlása

- alárendelt megsértése	30	(81,08 %)
- előljárói hatalommal visszaélés	5	(13,50 %)
- előljárói intézkedés elmulasztása	1	(2,71 %)
- ellenőrzés elmulasztása	1	(2,71 %)

8. 3. A bűncselekményért felelősségre vontak helyzete

1998-ban 461 katonát (17 tisztet, 10 zászlóst, 42 tiszthelyettest, 36 szerződéses, 349 sorállományút és 7 hallgatót) ítélték el jogerősen köztörvényi bűncselekmény elkövetéséért az illetékes igazságügyi szervek, 272 főt vétségi, 189 főt büntetési alakzatért. 429 főt katonai tanácsok, 26 főt polgári bíróságok, míg 12 főt ügyészségek marasztaltak el. A felelősségre vontak 45,8%-a pénzbüntetést, 5%-a katonai fogházban letöltendő szabadságvesztést, 23,4%-a felfüggesztett szabadságvesztést, 15%-a lefokozást, 24,5%-a próbára bocsátást vagy megrovást kapott főbüntetesként.

Katonai bűncselekmény elkövetéséért – az áthúzódó ügyekkel együtt – 855 főt vontak jogerősen felelősségre az igazságügyi szervek, 22,5%-ukat büntetési alakzatért. A felelősségre vontak közül 78 fő rendelkezett kettő vagy több fenyítéssel, és 173 fő volt korábban egyszer,

illetve 44 fő többször is büntetve. Az ítélkezési arány realisabb: 31,2% a pénzbüntetés, 27,6% a katonai fogház, 13,5% a felfüggesztett szabadságvesztés, 1,75% a lefokozás, 25,8% a próbára bocsátás vagy megrovás.

9. A Magyar Honvédség bűnügyi helyzete 1999-ben

A parancsnokok azonnali tényközlő jelentéseinek összegzése alapján megállapítható, hogy a honvédség katonai szervezeteinek összesített kriminalitási adatai az előző évhez viszonyítva lényegében változatlanok, illetve némileg romlottak. Pozitív jelenség, hogy a bűncselekmények száma kis mértékben, az elkövető katonáké pedig létszamarányosan csökkent, ugyanakkor negatív, hogy az alkoholos befolyásoltság aránya növekedett, az összes anyagi kár indexe pedig jóval magasabb a fogyasztási cikkek inflációs rátájánál.

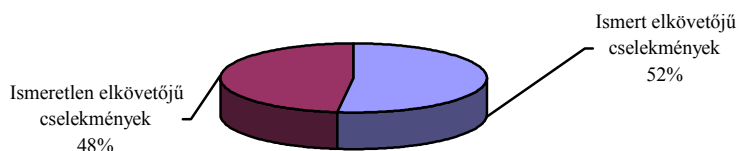
A bűncselekmények közel háromnegyedét 1999-ben is a sorkatonák követték el, akiknek magatartása hasonló a fiatal felnőttek civil korosztályának szokásaihoz. Cselekményeikre továbbra is a meggondolatlanság, illetve az erőszakos – esetenként brutális és gyakran csoportos – elkövetési mód a jellemző.

Az átszervezések következtében a hivatásos állomány körében érzékelhetően megjelent a létbizonytalanság, a jövőtől való félelem. Mindezek következtében az egzisztenciális gondok kedvezőtlenül hatottak a megelőző munkára is. Felszámolni, átadni, de már az új beosztásban is dolgozni, illetve a megszűnő szolgálati viszony következtében fellépő létbizonytalanság az érintett állomány egy részénél túlterhelést és a figyelem elterelését eredményezte, másoknál pedig lehetőséget teremtett a visszaélésre.

9. 1. Köztörvényi bűncselekmények

A MH fegyelmi információs adatbázisa 1999-ben 653 köztörvényi bűncselekményt (az előző év 93%-a) 864 (94%) elkövetővel (ebből 488 katona, 316 ismeretlen, 60 polgári személy) regisztrált. Pozitív tényként az is megállapítható, hogy a jogi-igazgatási és fegyelmi szakszolgálatok, valamint a más szervek szakembereinek hatékony munkája következtében az előző arányoknál erőteljesebben, 13%-kal csökkent az ismeretlen tettesű események száma.

Köztörvényi bűncselekmények az elkövetők ismeretében

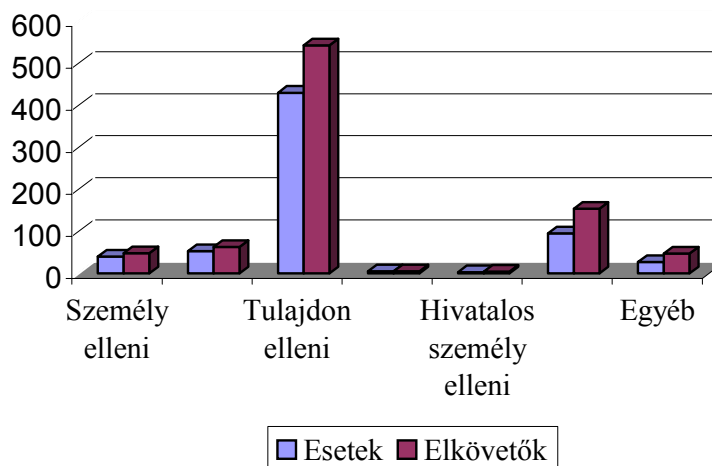

A nyomozó hatóságok tevékenységét ugyanakkor nehezítette, hogy a honvédségen belül is megjelentek a sorozat-cselekmények, a "fehérgalléros" bűnözés, a színesfémekre specializált, "maffia-szerű" bűnözői kör, akik felbujtóit, tulajdonképpen igazi elkövetőit nagyon nehéz kézre keríteni, mert a háttérből mozgatják az "állományukat".

A köztörvényi bűncselekmény elkövetők összetételének vizsgálata – az előző évhez viszonyítva – azt mutatja, hogy mintegy 7 %-kal csökkent a sorállományúak, ugyanakkor közel 13 %-kal nőtt a hivatásos, illetve szerződéses állományú tettesek száma. Az elkövetők megoszlása állománykategória szerint:

Hivatásos	114	23,4 %
Továbbszolgáló	60	12,3 %
Sorkatona	314	64,3 %
Összesen	488	100,0 %

A köztörvényi bűncselekmények és az elkövetők száma, a Btk. szerinti főcsoportonként

A személy elleni bűncselekmények közül kirívóan súlyos a testi sértés, amely száma 35%-kal nőtt. A fegyelmi információs rendszer 1999-ben összesen 31 esetben regisztrált illet 39 elkövetővel, míg 1998-ban 23 eset és 34 elkövető volt. A bűncselekmények több, mint 10%-ában katonák az italtól "felhevült" állapotban próbáltak érvényt szerezni álláspontjuknak, amelynek során a verekedők nem ritkán okoztak az egymásnak 8 napon túl gyógyuló sérüléseket. Az illetékes parancsnokok 53 (1988-ban 41) közlekedési bűncselekményt jelentettek 61 elkövetővel, akik közül 28-an (46%) ittasak voltak.

Összehasonlítva 1988 hasonló adataival megállapítható, hogy 15%-kal csökkent a vagyon elleni bűncselekmények száma, mivel 1999-ben 430 esetet 543 fő követett el. Részarányát tekintve vezet a lopás (222 eset). Ebben az évben kezdődött az a tendencia, hogy igen kelendőkké váltak a honvédség tulajdonát képező számítógépek, híradástechnikai, ezen belül is a stúdió eszközök. A Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú tagjai nem ritkán azzal okoztak tetemes károkat, hogy egyszerűen eltulajdonították a rendelkezésükre bocsátott számítógépet vagy alkatrészeit. Azért, hogy ne legyen feltűnő az eszköz hiánya, több esetben otthagyták a számítógép dobozát a raktárban mondván; az elszámoláskor úgysem nézik, hogy mi van benne. Más esetben az otthoni komputerre cserélték a nagyobb teljesítményű, „kincstári” számítógépet.

Az alakulatoknál megindult felszámolási eljárások során nem egy esetben derült ki, hogy a ruházati raktár alkalmazottai, hitbizományként kezelve a rájuk bízott ruházati anyagokat – szintén a "darab-darab elvet" alkalmazva – eladták vagy elcserélték azok egy részét. Az események vizsgálatakor derült ki, hogy az anyagkezelők az elszámolási okmányok elképesztően hanyag vezetése, a gondozásukra bízott anyagok gondatlan kezelése miatt egyszerűen nem is tudtak számot adni az őket rovancsoló bizottságnak: hová is került a honvédségi tulajdon. Több milliós értékek tűntek el úgy, hogy egyesek felelőtlenül gazdálkodtak a rájuk bízott javakkal, nem tartották be a tárolásra, kiadásra vonatkozó szabályokat, s a raktárból elismervény, aláírás nélkül, "hozomra" adták ki az eszközöket.

Az érvényben lévő szigorítások és figyelmeztetések ellenére több alkalommal fordult elő, hogy a gépjárművezetők az utcán, őrizetlenül hagyták a honvédség tulajdonát képező gépkocsikat, amelyeket aztán ismeretlen tettesek eltulajdonítottak.

Az egyéni tulajdon ellen elkövetett bűncselekmények (175), tettese 122 esetben maradt ismeretlen. Tárgyát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a legkelendőbb "cikkek" a szekrényekben tárolt gyakorló és civil ruhák voltak, de több esetben is jelentettek készpénz, bank- és telefonkártya eltűnését is. Megállapítható, hogy sokszor maga a sértett is "okozója" volt a lopásnak. A nyomozás során nem egy esetben az derült ki, hogy a katona őrizetlenül, a körlet asztalán hagyta a laktanyába szabályellenesen bevitt rádiótelefonját, vagy a szekrénye ajtaját nyitva hagyta a fürdés idejére. Miközben ő felkészült a kimaradásra, addig valamelyik "körlet-szarka" benyúlt a

nyitva hagyott szekrénybe, és gondtalanul elemelte az őrizetlenül hagyott telefont, nagy értékű nyakláncot, más ékszert vagy készpénzt.

A garázdaság vétségének száma 42%-kal csökkent, mivel 10 esetben 15-en (1998-ban 17 eset, 37 fő) követte el, viszont közülük négyen voltak ittas állapotban a bűncselekmény megvalósítása során. A katonák a garázda magatartást legtöbb esetben a leszerelést megelőző, "felszabadult" időszakban tanúsították. Kisebb hányadában a kimaradás során, betérve egy-egy kocsmába, presszóba, erősen leittasodtak, majd a laktanya felé vezető úton az italtól "gőzös" állapotban kukákat, beton virágtartókat borogattak fel, vagy műanyag szemetes edényeket gyűjtöttek meg, ezzel tetemes károkat okozva az önkormányzatoknak, magánembereknek.

A köztörvényi bűncselekmények vizsgálata során az alkoholos befolyásoltság növekedése mellett figyelmeztető és elgondolkasztó az a tény, hogy míg 1988-ban 15 esetben 41 személy ellen indult eljárás, ebben az évben emelkedett a jelentett visszaélés kábítószerrel esetek (19) és az abban résztvevő katonák (42, ebből 4 tisztes, 38 honvéd) száma is. Arra lehet következtetni, hogy az egyedi kábítószer fogyasztók után a terjesztés is megjelent a laktanyákban.

9. 2. Katonai bűncselekmények

A MH fegyelmi információs adatbázisa 1999-ben 472 katonai bűncselekményt (az előző év 98%-a) 754 (92,5%) katonaelkövetővel regisztrált, közülük 100 fő, azaz 13% volt ittas. A csökkenésben szerepet játszott a létszám változása, valamint a szigorú előljárói követelménytámasztás és ellenőrzés is.

Az elkövetők megoszlása állománykategória szerint:

Hivatásos	88	11,6 %
Továbbszolgáló	57	7,6 %
Sorkatona	607	80,5 %
Hallgató	2	0,3 %
Összesen	754	100,0 %

A szolgálati bűncselekmények száma 370 – vagyis nem csökkent –, amelyet 589 katona követett el (közülük ittas állapotban volt 63 fő). A változatlan esetszám ellenére viszont kissé alacsonyabb az egy bűnesetre eső elkövetők aránya (1998: 1,66 fő/eset; 1999: 1,59 fő/eset).

A szolgálati bűncselekmények száma és százalékos megoszlása

- szökés	12	3,2%
- önkényes eltávozás	77	20,8%
- kibúvás katonai szolgálat alól	11	3,0%
- kötelességszegés őrszolgálatban	65	17,6%
- kötelességszegés egyéb szolgálatban	100	27,0%
- kibúvás szolgálati feladat ellátása alól	55	14,9%
- jelentési kötelezettség elmulasztása	8	2,2%
- szolgálati visszaélés	42	11,3%

Összesen **370** **100%**

A kibúvás szolgálati feladat ellátása alól és a szolgálati visszaélések számadatai az előző évhez viszonyítva közel azonosak. Továbbra is jellemző, hogy katonák nem tisztelik a szolgálatot, fontosabb egy átmulatott éjszaka, mint a felkészültség, holnap úgyis más lesz szolgálatban, jobb csendben maradni. A baj az, hogy a feszesség hiánya a hivatásos állományánál is jelentkezik. Sematikus és értelem nélküli a felkészítés, személyfüggő a követelménytámasztás. Ha X lép szolgálatba, félni kell, ha Y, bármit tehetünk.

Csökkenett az önkényes eltávozások (4%-kal) és a szolgálatban kötelességszegések (15%-kal) száma. A szolgálati visszaélések elkerülésére tett erőfeszítések nem jártak sikerrel, a parancsnokok által tiltott módszerek ellenére az esetszám 14%-kal emelkedett. A előző évi adatokhoz viszonyítva a függelemsértések száma 11%-os csökkenést mutat, az egy esetre jutó elkövetők száma 1,47-ről 1,17-re és a hivatásos állományú elkövetők száma 23-ről 10-re esett vissza.

A függelemsértések száma és százalékos megoszlása

- parancs iránti engedetlenség	12	18,75 %
- előjáró, szolgálati közeg elleni erőszak	40	62,50 %
- szolgálati tekintély megsértése	12	18,75 %
Összesen	64	100 %

Tovább csökkent a parancs iránti engedetlenség (43%-kal) és a szolgálati tekintély megsértése (14%-kal), emelkedett viszont az előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak (8%-kal).

Az előjárói bűncselekmények száma gyakorlatilag változatlan, 38 eseményt viszont egy harmaddal több (a 61-gyel szemben 90) katona követte el. Pozitívként értékelhető, hogy ebben a bűncselekményi kategóriában csekély (1) az ittas elkövetők száma.

Az előjárói bűncselekmények száma és százalékos megoszlása

- alárendelt megsértése	23	60,5
- előjárói hatalommal visszaélés	8	21,0
- előjárói intézkedés elmulasztása	5	13,3
- előjárói gondoskodás elmulasztása	1	2,6
- ellenőrzés elmulasztása	1	2,6
Összesen	38	100%

9. 3. A bűncselekményért felelősségre vontak helyzete

1999-ben 298 katonát (16 tisztet, 7 zászlóst, 27 tiszthelyettest, 45 szerződésest és 203 sorállományút) ítélték el jogerősen köztörvényi bűncselekmény elkövetéséért az illetékes igazságügyi szervek: 217 főt vétségi, 81 főt büntetési alakzatért.

Katonai bűncselekmény elkövetéséért – az áthúzódó ügyekkel együtt – 716 főt vontak jogerősen felelősségre (32 tisztet, 7 zászlóst, 36 tiszthelyettest, 53 szerződésest és 588 sorkatonát), 152-t (21,3%) büntetési alakzatért, 564-t (78,7%) vétségért.

Az összesen 1014 felelősségre vont 97,1%-át katonai tanácsok marasztalták el, 40,7% pénzbüntetést, 18,6% katonai fogházban letöltendő szabadságvesztést, 17,5% felfüggesztett szabadságvesztést, 2,2% lefokozást, 24,6% próbára bocsátást vagy megrovást kapott főbüntetésként.

V. ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

1. Összegzett következtetések

A piacgazdaságra történő áttérés Magyarországon gyors változásokat idézett elő az egyének, csoportok, illetve az ország egész lakosságának életkörülményeiben. A tulajdonviszonyokkal együtt módosuló erkölcsi normák társadalmi elfogadottságának aránytalanságai és a jogi szabályozottság – természetes – következetlenségei az 1980-as évek végén fokozták az állampolgárok bizonytalanság-érzetét. Ugyanakkor a bekövetkezett gazdasági változások (magas inflációs és munkanélküliségi ráta, illetve privatizáció és vállalkozás-élénkülés) egyrészt tömeges elszegényedését, másrészt egyes rétegek nagyarányú gazdagodását okozták

A társadalmi folyamatok kutatói közel száz éve ismerik azt a törvényszerűséget³¹, hogy *a politikai, gazdasági és kulturális rend hirtelen, együttes változása erkölcsi zavart, a megszokottól eltérő viselkedési formákat okoz, amelyek következtében növekszik a deviáns cselekmények, illetve személyek száma.* Erre alapozva fejtette ki Gönczöl Katalin: „A bűnözés növekedése és szerkezeti átalakulása sajátos jelzőrendszerként értelmezhető a társadalmi válság mélységéről, intenzitásáról és az új értékek érvényesüléséről”³², vagyis az ismertté vált közvadás bűncselekmények, valamint az ismertté vált tettesek száma és aránya a társadalom kriminalitását reprezentálja.

Magyarországon a múlt század utolsó évtizedében, a rendszerváltást követően jól érzékelhetően romlottak a közbiztonsági viszonyok, jelentősen növekedett az ismertté vált közvadás bűncselekmények (a kutatási időszakban: 1999. év / 1990. év = 148%, de a maximum: 1998. év / 1988. év = 324%), illetve az ismertté vált felnőtt bűnelkövetők (1999. év / 1990. év = 120%, a maximum: 1998. év / 1988. év = 173%) száma.

³¹ Durkheim, Émile: Az öngyilkosság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 238-239. old.

³² Dr. Gönczöl Katalin: A bűnözés és a bűnmegelőzés Magyarországon a rendszerváltás időszakában. *Magyar Jog*, 1991. 11. szám 646. old.

A bűnözés fontosabb országos adatai 1988-2001 között
(kerekítve, ezer)

Év	Ismertté vált közvadás bűncselekmények		Ismertté vált bűnelkövetők					
	száma	index	fiatalkorúak		felnőttek		összesen	
			száma	index	száma	index	száma	index
1988	185,3	100,0	8,7	100,0	73,7	100,0	82,4	100,0
1989	225,4	121,6	9,7	111,5	79,3	107,6	88,0	106,8
1990	341,1	184,1	12,3	141,4	100,0	135,7	112,3	136,3
1991	440,4	237,7	13,5	155,2	109,3	148,3	122,8	148,8
1992	447,2	241,3	15,5	178,2	117,2	159,0	132,7	160,0
1993	400,9	216,4	15,0	172,4	107,6	146,0	122,6	148,8
1994	389,4	210,1	14,5	166,7	105,0	142,5	119,5	145,2
1995	502,0	270,9	14,3	164,4	106,8	144,9	121,1	147,0
1996	466,1	251,5	13,5	155,2	108,7	147,5	122,2	148,3
1997	514,4	277,6	14,0	160,1	117,0	158,7	131,0	159,0
1998	600,6	324,1	12,9	148,3	127,2	172,6	140,1	170,0
1999	505,7	279,9	11,5	132,2	120,1	163,0	131,6	159,8
2000	450,7	243,2	11,1	127,6	111,8	151,7	122,9	149,1
2001	465,7	251,3	11,6	133,3	109,0	147,9	120,6	146,3

(Forrás: Magyar statisztikai zsebkönyv '88 – 2001. Igazságszolgáltatás: 11.1-11.3. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1989 – 2002. évek.)

A dinamika mellett a struktúrában is változás állt be. Legfontosabb ismérve, hogy ez az emelkedés gyakorlatilag a vagyon elleni bűncselekmények növekedéséből következett be. Az 1990-es bázisévhez képest az ismertté vált közvadás vagyon elleni bűncselekmények száma 1999-ben 135%-ra növekedett. Emellett, ami igazán érzékelhető és jellemző: a vagyon elleni bűncselekmények aránya az összes bűncselekményen belül 1980-ban 56%, 1990-ben 78% (!), 1999-ben pedig 71% volt.³³ Ez a gyorsan szaporuló növekedés – amely főként a személyi tulajdon sérelmére valósult meg – különösen fájdalmasan érintette a károsultakat, illetve valójában minden állampolgárt fenyegetett. Megállapíthatjuk tehát, hogy *a hazánkban végbement társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális változások jelentős mértékben – és sajnos negatívan – hatottak a bűnözés helyzetére, valamint struktúrájára.*

A magyarországi társadalmi változásokat és kriminalitási folyamatokat a múlt század végén kutatók tanulmányai³⁴ alapján a lakosság tűrőképességét próbára tevő, a *növekvő bűnözést előidéző folyamatok alapvető okai a következőképpen összegezhetők:*

³³ Magyar statisztikai zsebkönyv '99. Igazságszolgáltatás: 11.3. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2000. 145. old.)

³⁴ Gönczöl Katalin: Gazdaság – bűnözés – társadalom. *Valóság* 1988. 10. szám 35-47. old., Andorka Rudolf – Harcsa István: Deviáns viselkedések. *Társadalmi Riport 1990*. TÁRKI, Budapest, 1991. 217-221. old., Ferge Zsuzsa: Variációk a társadalmi integráció témájára. *Esély*, 1990. 1. szám 3-7. old. Vigh József: Társadalmi ellenőrzés és felelősség. *Magyar Jog*, 1990. 5. szám 429-437. old., Dr. Irk Ferenc: A ma kriminológiájának aktuális kérdései. *Magyar Jog*, 1992. 5. szám 259-263. old.

a. Értékválság

Az 1970-es évek közepétől a „létező szocializmus” gazdasági válságot kezelő mechanizmus fokozatosan hatástalannak bizonyult, a társadalom kohéziója csökkent, integrációs képessége romlott, illetve növekedett azok száma, akik átmenetileg vagy tartósan kiszakadtak az organikus közösségekből. Ez a „szociális integráció zavara, végső soron csődje, amely tömeges dezintegrációhoz vezetett”.³⁵

A társadalmi dezintegrációs folyamatok, a deviancia – bűnözés, öngyilkosság, alkoholizmus stb. – felerősödése, erőteljes növekedése együtt nyilvánult meg a gazdaság válságával, valamint a köz- és felsőoktatás, a szociálpolitika, az egészségügyi ellátás komoly zavarai, továbbá sajátos formákat is öltött, mert az adott időszakban erős szegregáló folyamatok zajlottak le.

Szegregáció esetén a társadalom különböző részei, rétegei közé jelentős távolságok ékelődnek, sőt meglehetősen gyakori, hogy „a legalacsonyabb státusú csoport már olyan lent van, hogy szinte a társadalmon kívülre került”.³⁶ Az 1980–90-es években az erősödő dezintegráció és a jelentős szegregáció egymást erősítő folyamatként működött, és nagymértékben hozzájárult az általános értékválság kialakulásához.

b. Egzisztenciális válság

A deviáns jelenségekkel foglalkozó minden magyar kutatás azt bizonyítja, hogy a deviancia gyakorisága határozottan negatív kapcsolatot mutat az egzisztenciális réteghelyezettel (ideértve a jövedelem, az iskolázottság, a lakáshelyzet és az egyéni életmód számos tényezőjét is). Míg az 1950 – 60-as években a deklasszáldott volt uralkodó osztály, valamint a falusi és az inaktív lakosság sodródott elsősorban a társadalom peremére, addig a '70-es évek közepétől dezintegrációval összefonódó szegregáció új típusú szegénységet jelentett Magyarországon. A létminimum alatt élők száma ugyan nagyságrendileg nem változott – kb. 1,5 millió embert érintett –, de a szegénység társadalmi szerkezete átalakult: emelkedett körökben az olyan családok aránya, amelyekben van aktív kereső, illetve jelentősen nőtt a városi szegénység.³⁷

A gazdasági és értékválság együttes hatásaként a '80-as évek végére hazánkban is megjelent a munkanélküliség veszélye. Ez általában nem vezet automatikusan deviáns viselkedéshez, bár kétségtelenül rontja az érintettek integrációs helyzetét és gyengíti esélyeiket. A munkanélküliség akkor fenyeget tömeges dezintegrációval, ha tartós leszakadási folyamatot indít meg vagy erősít fel, ha a munkanélküliséggel sújtottak jelentős aránya iskolázatlan, szakképzetlen, valamint akkor is, ha tömegében érinti az első munkavállaló fiatalokat. A problémát jelzi, hogy 1991.

³⁵ Ferge Zsuzsa id. mű: 4. old.

³⁶ Ferge Zsuzsa: id. mű: 5. old.

³⁷ Szalai Júlia: Néhány gondolat a szegénységről és a létminimumról. *Társadalmi Riport* 1990. 425. old.

júniusában már 185 554 (3,9%) a regisztrált munkanélküliek száma és aránya³⁸, ennek egyharmada szakképzetlen segédmunkás³⁹, valamint 1991. júniusa és 1993. novembere között 4 484-ről 66 700 főre, vagyis közel 15-szörösére növekedett a regisztrált munkanélküli pályakezdők száma.⁴⁰

A gazdasági és értékválság fokozódása, valamint a társadalmi kötődések lazulása következtében a '90-es évek elejére Magyarországon is tömegesen váltak hajléktalanná az emberek, számuk akkor már megközelítette a százezret.⁴¹ A hajléktalanság sajátos szegregáció és egyben gyűjtőfogalom. Ide sorolódnak a munka reményében vándorló munkanélküliek, a szállással nem rendelkező munkások, a kilakoltatottak, a lakásmaffia áldozatai, a válás kisémmizettjei, a külső köteléssel nem rendelkező börtönből szabadultak, valamint a fedél nélkül maradt öregek is. Körükből találjuk az állami gondozásból kikerült gondoskodás nélküli fiatalokat a sorstársával, aki éppen otthonról szökik. A hajléktalanságban megnyilvánuló kitalizottság könnyen vezethet deviáns viselkedési formák kialakulásához, illetve rögzüléséhez.

c. A bűnözés reprodukciójának fokozódása

A társadalom gazdasági, illetve értékválsága, az elszegényedés, munkanélküliség és hajléktalanság külön-külön és egymást erősítve növelték azoknak a személyeknek a körét, akik egyre kevésbé kötődtek a társadalom intézményesült rendjéhez, uralkodó normáihoz. A piaci mechanizmusok legitimációja, majd felerősödése, az új társadalmi és politikai viszonyok szokatlansága még tovább erősítette ezt a folyamatot, amelynek hatása sajnálatosan leginkább a fiataloknál lett érzékelhető. Az érték- és egzisztenciális válság leginkább őket érintette.

Az 1990-es évek növekvő magyarországi bűnözése főleg a fiatalabb korosztály cselekedeteiből reprodukálódott. Az előző táblázat alapján készült sávdiagramból egyértelműen kitűnik, hogy *a 18 éves fiatalok bűnözési dinamikája 1997-ig évről-évre meghaladta az ismertté vált bűnelkövető felnőttek számának – szintén sokkoló – növekedési ütemét.* Márpedig a fiatalok közül a férfilakosság meghatározó része előbb-utóbb sorkatonává vált, következésképpen – eltekintve a csapatok egyéb gondjaitól – a bűncselekmények megelőzése, a katonai rend és fegyelem stabil szintjének fenntartása 1991-1999 között jelentős többletmunkát igényelt minden szintű parancsnoktól.

³⁸ *Magyar Nemzet* 1991. július 19. 9. old.

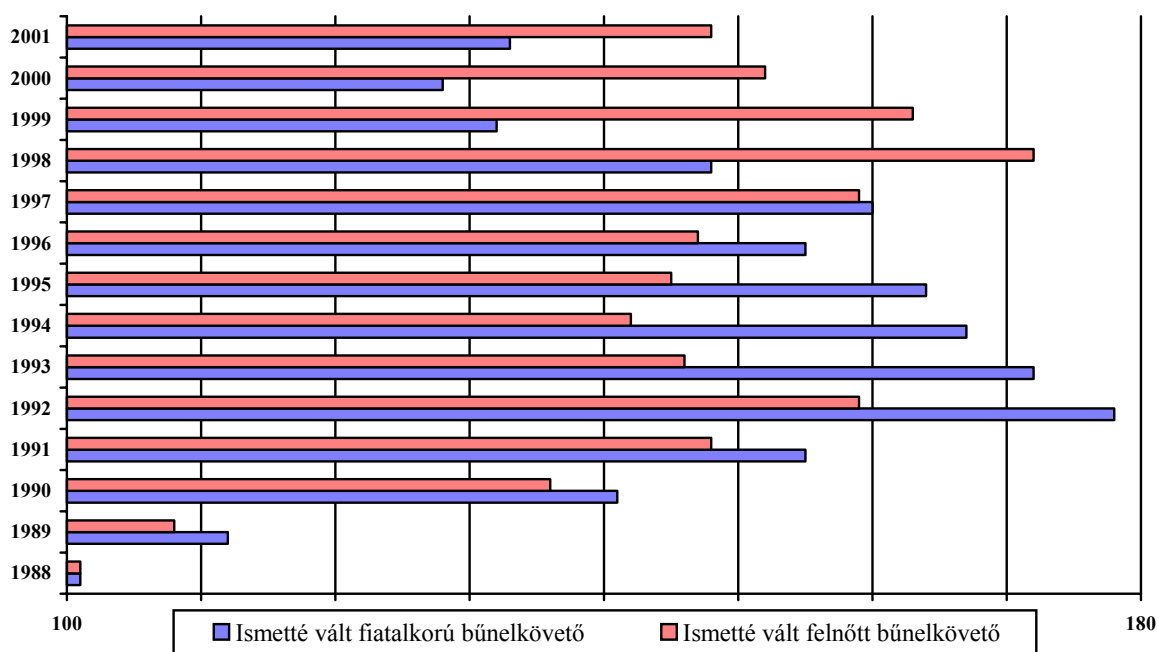
³⁹ *Magyar Nemzet* 1991. június 27. 5. old.

⁴⁰ Dr. Eszényi József alezredes – Komor Levente őrnagy: SOR – SORS (Sorkatonák a Magyar Honvédségben) MH OKAK, 1994. 4. old.

⁴¹ Györi Péter: Gyors jelentés a hajléktalanságról Magyarországon. *Társadalmi Riport* 1990. 433. old.

Az ismertté vált fiatalkorú és felnőtt bűnelkövetők számának növekedési üteme 1988-2001 között

(1988 = 100)

(Forrás: Magyar statisztikai zsebkönyv '88 – 2001. Igazságszolgáltatás: 11.1-11.3. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1989 – 2002. évek.)

Az új évezred elejére a gazdaság erősödése, a dezintegrációs és szegregációs folyamatok mérséklődése, valamint a nyomozó és igazságügyi szervek hatékonyabb tevékenysége révén hazánkban *sikerült gátat emelni a bűnözés egy évtizedes növekvő tendenciájának*. Csökkent az ismertté vált bűncselekmények (2001. év / 1988. év = 77%), illetve elkövetők száma (2001. év / 1988. év összesen = 86%, felnőttek = 86%, fiatalok = 90%). Az érzékelhető pozitívumok mellett azonban az emberi méltóságra és a személyiség tiszteletben tartására alapozott emberkép továbbra sem teljesedett társadalmi értéké.

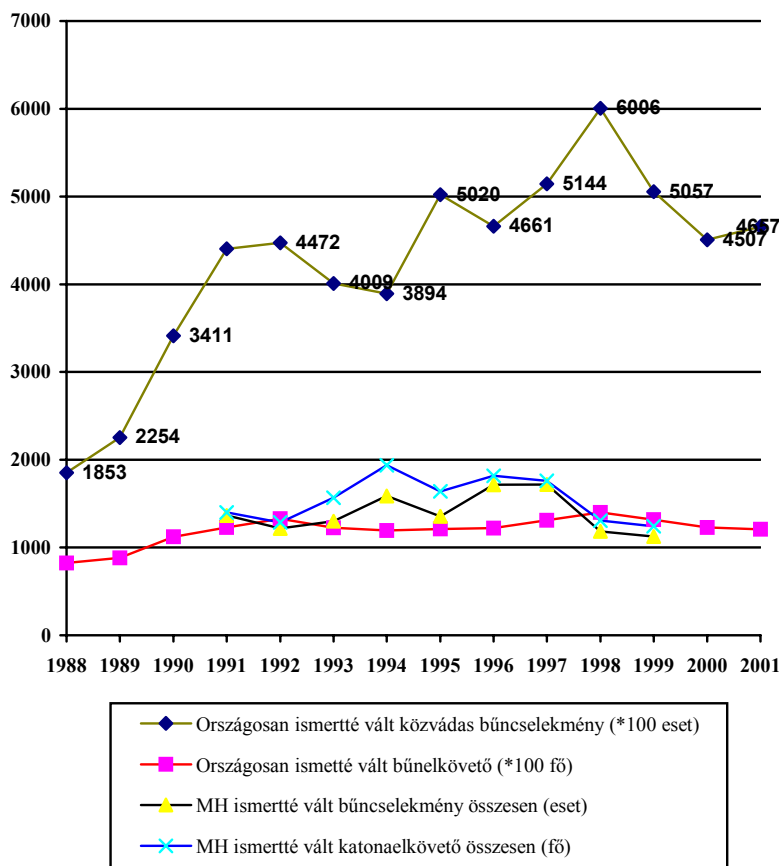
Az 1990-es években lezajlott társadalmi folyamatok következményei *belső válságot*⁴² okoztak a Magyar Honvédségnél is. Természetesen hatással voltak a szervezetre és az „egyenruhás állampolgárra” is, ám ebben a közegben a társadalmi válsághoz képest a katonai élet ren-

⁴² A vonatkozó szakirodalom szerint a „*válság az egyén, egy csoport vagy a társadalom életében megnyilvánuló súlyos zavar, nehéz helyzet, amelynek kimenetele jó is, rossz is lehet.*” Ellentétben az általános köznapis szóhasználattal, végkifejletében a pozitív lehetőség is benne van. Egy adott szervezet tevékenységében alapvetően két fajta működési zavar fordulhat elő. Az egyik a *külső válság, amely nem függ össze a szervezet saját életével, de alaprendeltetése szerint* (Magyar Honvédség, pl.: nemzetközi fegyveres konfliktus, terrortámadás, országos hatású természeti katasztrófa stb.) *kötelessége foglalkozni annak kezelésével, illetve elhárításával*. A másik a *belső válság, amikor a vezetés nem tudja kellő időben érzékelni, és helyesen értékelni a szervezet környezetében bekövetkezett (végbemenő) változások azon kulcsfontosságú elemeit, amelyek leginkább akadályozzák céljai elérésében*. (Kövágó György: A válság-, katasztrófa kommunikáció alapjai. In: Barlai Róbert – Kövágó György: Válság- (katasztrófa) kommunikáció. Petit Real Könyvkiadó Budapest, 1996. 9-10. old.)

dezettsége, annak ellenőrzöttsége és zártsága miatt más módon jelentkeztek. A belső válság egyik jelző mutatójának tekinthető kriminalitási dinamika az első időszakban emelkedett, majd minden második évben a bűnözési gyakoriság konszolidálódott (lényegében stagnált). 1995-től nagy ütemben, hirtelen emelkedett meg, illetve az 1997-es csúcs után ismét csökkent.

A kutatási időszakban ismertté vált honvédségi közvadás bűncselekmények (1999. év / 1991. év = 82,3%) és a katonai szolgálatot teljesítő bűnelkövetők számának (1999. év / 1991. év = 88,7%) mutatói az országos dinamikával – bűncselekmények 1999. év / 1991. év = 114,8%), bűnelkövetők 1999. év / 1991. év = 107,8% – látszólag nem szignifikánsak. A következő grafikus ábrázoláson azonban jól megfigyelhető, hogy mind a négy időszornak egy-két kisebb és egy nagyobb maximuma van. A bűncselekmények esetszámát tekintve ezek a Magyar Honvédségnél 1994 és 1996-1997 (közel azonos adat), míg a polgári életben 1992, 1995 és 1998. Az elkövetők tekintetében a honvédségi csúcs 1994, az országos adatsor ugyanakkor viszonylag kevés eltérést mutat, a csúcsa 1998. Az értékelési ismérveket nézve a négy adatsorból három (75%) erősen hasonló, a különbség csak annyi, hogy *a Magyar Honvédségnél már egy évvel korábban érződtek a negatív társadalmi hatások.*

A bűnözés fontosabb országos adatai 1988-2001 között és honvédségi adatai 1991-1999 között

A grafikon alapján a *H1 feltételezés igazolható*: a '90-es években végbement társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális változások hatása érvényesült a sajátos honvédségi közegben is.

Az abszolút szám adatok azonban nem mindig adnak hű képet a lényegi folyamatokról. Jelen esetben is fontos kérdés, hogy mekkora létszámra (hány lakosra, katonára) jutnak az ismertté vált bűncselekmények, illetve az -elkövetők, vagyis *az adott populációban milyen mértékű a kriminalitás gyakorisága*.

**A bűnözés fontosabb adatainak országos és honvédségi gyakorisága
1991 – 1999 között**

		1991	1999	Index (1991 = 100,0)	Növekedés (+) Csökkenés (-)
Magyarország	A lakosság száma (kerekítve, millió fő)	10,0	10,0	100,0	0
	Ismertté vált bűncselekmény (kerekítve, ezer eset)	440,4	505,7	114,8	+ 14,8
	Gyakoriság (10 ezer főre számítva)	440	506	115,0	+ 15,0
	Ismertté vált bűnelkövető (kerekítve, ezer fő)	122,8	131,6	107,3	+ 7,3
	Gyakoriság (10 ezer főre számítva)	123	132	107,3	+ 7,3
Magyar Honvédség	Katonalétszám (kerekítve, ezer fő)	85,6	44,0	51,4	- 48,6
	Ismertté vált bűncselekmény (eset)	1 366	1 125	82,4	- 17,6
	Gyakoriság (10 ezer főre számítva)	160	256	160,0	+ 60,0
	Ismertté vált katona elkövető (fő)	1 400	1 242	88,7	- 11,3
	Gyakoriság (10 ezer főre számítva)	164	282	172,0	+ 72,0

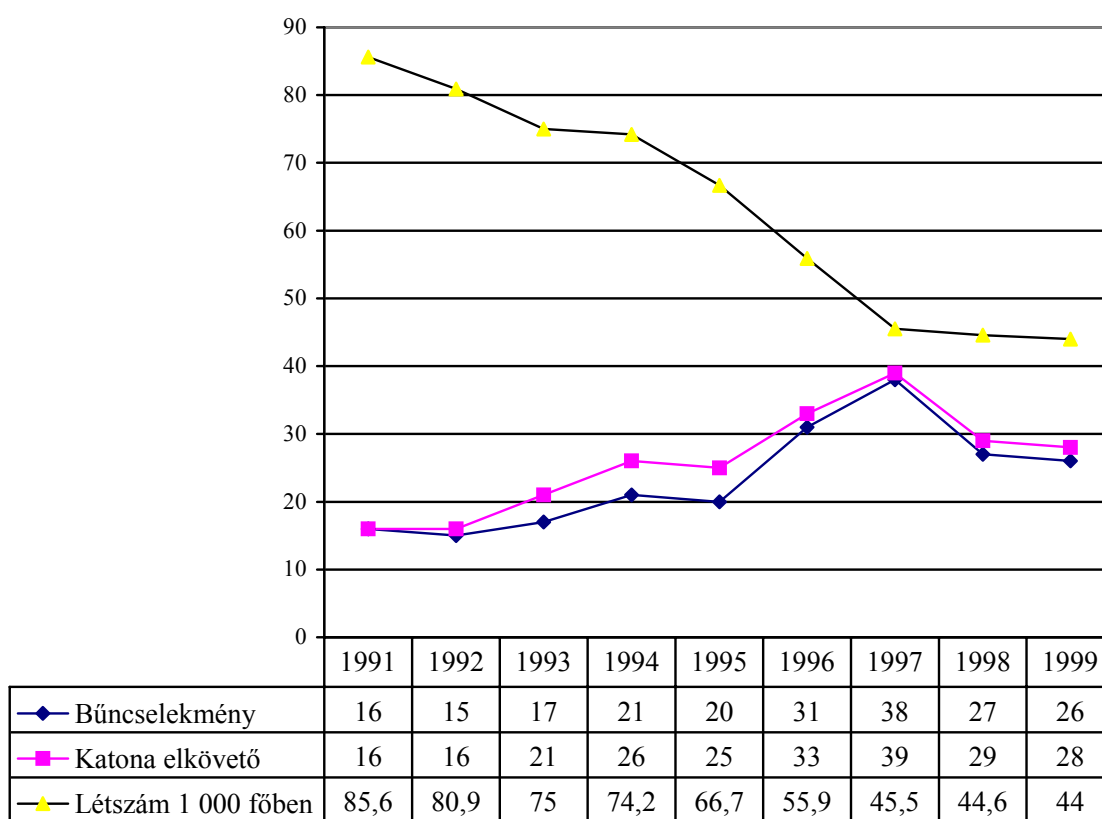
(Forrás: Magyar statisztikai zsebkönyv '88 – 2001. Igazságszolgáltatás: 11.1-11.3. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1989 – 2002. évek és HVK fegyelmi osztály adatbázisa.)

A tények makacs dolgok: míg a kutatási időszakban az összes ismertté vált közbűnös bűncselekmény 10 000 főre számított gyakorisága Magyarországon 15%-kal, addig a Magyar Honvédségben 60%-kal, míg az országos bűnelkövetői gyakoriság (csak) 7,3 %-kal, addig a honvédségi 72 %-kal növekedett. *A H1 hipotézis ezek alapján ismét nem látszik igazolhatónak.*

Elsősorban megválaszolendő kérdés tehát, hogy milyen körülmények, okok, szubjektív és objektív tényezők alapján jött létre a fenti anomália. Vizsgáljuk meg részletesen, hogy a kilenc

esztendő során hogyan alakult a katonai bűnözés gyakorisági indexének trendje. Mint a következő ábrán láthatjuk, meglehetősen ellentmondásos időszak volt: hasonlóan az abszolút számadatokhoz, az első időszakban lassú emelkedés tapasztalható, amely minden második évben konszolidálódik (lényegében stagnál), majd 1995-től hirtelen megemelkedik, illetve az 1997-es csúcs után ismét csökken.

**A bűnözés fontosabb adatainak ezer meglévő katonára⁴³
számított gyakorisága a Magyar Honvédségben
(kerekítve)**

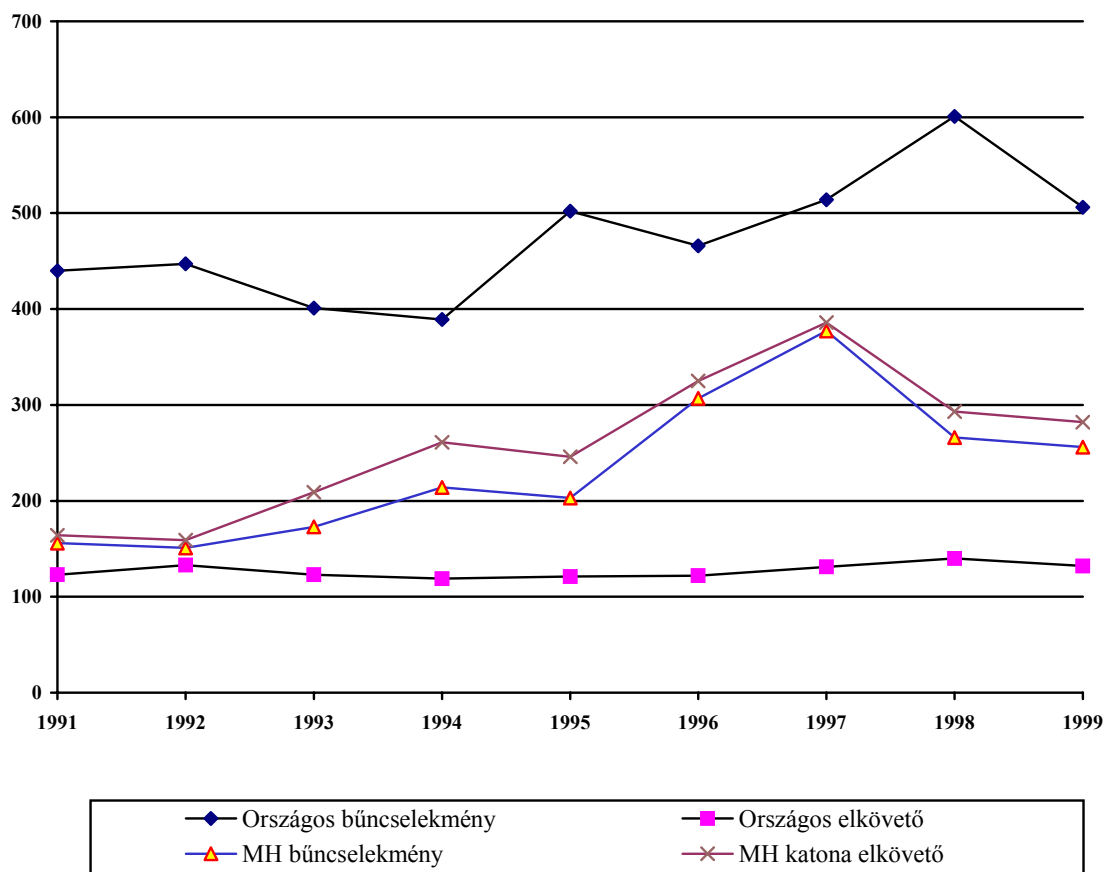

(Forrás: HVK fegyelmi osztály adatbázisa)

Jól látható, hogy a hivatásos, továbbszolgáló (szerződéses) és hadköteles állomány létszámának csökkenésével ellentétes módon a kriminalitási gyakoriság növekedett. Összehasonlítva a polgári élet adataival, a következő grafikont kapjuk.

⁴³ Az 1 000 fős gyakoriság a szemléletesebb grafikus ábrázolás miatt történt, a trenden érdemben nem változtat.

A bűnözés fontosabb adatainak 10 ezer főre számított gyakorisága Magyarországon, illetve a Magyar Honvédségben

(Forrás: Magyar statisztikai zsebkönyv '88 – 2001. Igazságszolgáltatás: 11.1-11.3. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1989 – 2002. évek és HVK fegyelmi osztály adatbázisa.)

Elsősorban *három jelenség érzékelhető:*

a.) Szemben az országos idősorok mind dinamikai, mind érték szerinti eltéréseivel, a két honvédségi sor mutatói gyakorlatilag párhuzamosak, illetve megegyeznek. Ennek alapvető oka az, hogy a kutatási időszakban 1 katonaelkövető átlagosan 1 bűncselekményt okozott, míg a civil életben 1:4 – 1:5-ös arány volt a jellemző.

b.) Jelentős – mint később bizonyítom, csak *látszólagos – eltérés tapasztalható az országos és a honvédségi idősorok között*, mivel az ismertté vált bűncselekményeknél a 10 000 lakosra számított országos gyakoriság – szélső értékeit tekintve – a kutatási időszakban 389-601 közötti tartományban mozgott. Ezek 1,6-2,6 -szeres értékei a honvédségi 151-377 minimum-maximumnak. Elkövetők vonatkozásában azonban fordított az arányosság (következvén az egy katona – egy bűncselekmény realitásából): a Magyar Honvédség szélső értékei (159-386) 1,3-2,8-szeres mértékben múlják felül a polgári lakosság (119-140 közötti) adatait.

Az alapvető okok elsősorban

- a katonai élet általános rendezettségében, ebből adódóan *a társadalmi anomáliákra történő fokozottabb érzékenységekben,*
- a polgári viszonyoknál pontosabban körülhatárolt jogok és kötelezettségek érvényre jutásában, illetve
- az egyszemélyi parancsnoknak a polgári vezetőknél konkrétabb és szélesebb körű felelősségében találhatók.

A katonai élet rendezettsége – ebben a vonatkozásban – azt jelenti, hogy a hivatásos (és szerződéses) állomány kiválasztása, beosztásba helyezése, valamint a hadkötelesek többszöri sorozása lehetőséget teremt a deviáns magatartású személyek kiszűrésére. A honvédségi szervezetek működése, a tényleges katonák tevékenysége az egyszerű életviteltől (pl. a sorállomány napirendje, az öltözködés, a hajviselet stb.) a specifikus szakfeladatokig (pl. az egyes honvéd vagy a hadosztály támadó harca) a különféle szabályzatokban rögzített. A Magyar Honvédség szabályzatai a kutatási évek kezdetén főként társadalom-politikai (demokrácia, törvényesség), később katonai-szakmai okokból (NATO kompatibilitás) jelentősen változtak, illetve a régi és az új, a megszüntetve megőrizni ellentmondásába ütköztek.

Ez volt az az időszak, amikor a Magyar Honvédségen belül minden mozgásban volt, sok minden változott. A rendszerváltás társadalom-politikai következményeit tudomásul vevő katonai vezetés – a régi beidegződéseknek megfelelően – felfelé azonosult, míg a végrehajtók (a hierarchia minden szintjén) a megszokott rendtől, vezetettségtől való eltérést már korábban érzékelték. Mivel ez utóbbiak értelemszerűen többen vannak, a transzformációs problémák hatása – utólag észlelhetően – megjelent a fegyelmi helyzet mutatószámaiban is.

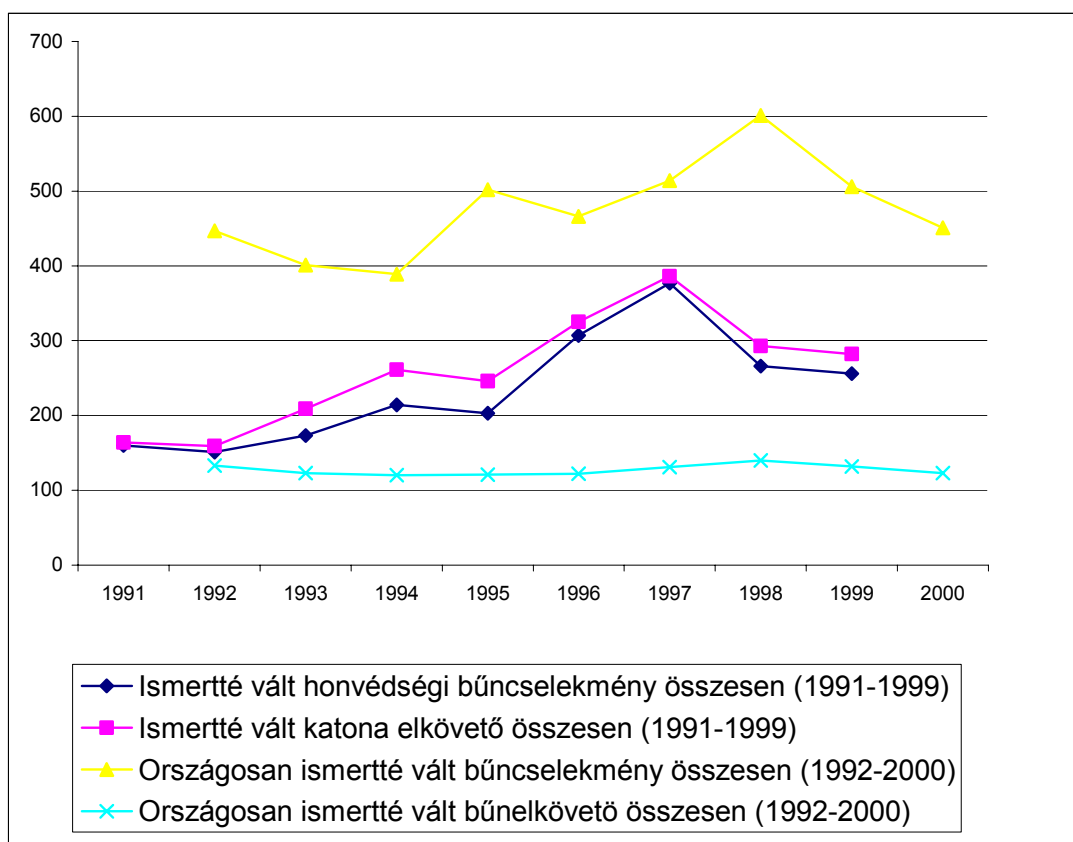
A mindezek következtében létrejövő funkcionális értékválság és a folyamatos, esetenként kapkodó szervezeti változások, átszervezésekből adódó végrehajtási bizonytalanság önmagát erősítő folyamatként fokozta a működési rendellenességeket. *A hadsereg belső válságát betetőzte, hogy – bár az egyszemélyi parancsnok „felelős azért, amit tett, illetve elmulasztott megtenni”, ugyanakkor minden típusú felelőssége konkrétan rögzített – a katonáállomány létszámának felére csökkentését (a fentiekből következően) nem követte a végrehajtandó feladatok mennyiségének érzékelhető csökkenése.*

Az 1990-es években a honvédség belső viszonyai fokozatosan megbomlottak, zavarodottá váltak, a parancsnokok értékrendi és egzisztenciális okokból elbizonytalanodtak. *A Magyar Honvédség rendszere többé-kevésbé önmaga szabályainak ellentmondóan viselkedett, dezintegrálódott – következésképpen a társadalmi folyamatokhoz hasonlóan, de nem azonos módon és nem pontosan ugyanabban az időben (a vezetőknél késéssel, a végrehajtóknál korábbi felismeréssel) a negatív jelenségek felszínre jutottak, illetve a kutatási időszak közepéig még*

fokozódtak és csak igen lassan konszolidálódtak ezt követően. Mindez az országos és belső katonaközvélemény nagyobb tájékozottságával párosulva, valamint főként a bulvár- és kereskedelmi média szenzáció-hajhász, dramatizáló hatásának, illetve az időnként kifejezetten hadsereg és /vagy katonaeellenes magatartásának következtében elbizonytalanította a parancsnokokat. A vezetés összhangjának megbomlása rendkívüli mértékben kedvezett a deviancia-jelenségek tényleges, illetve érzékelhető fokozódásának.

c.) Visszatérve a statisztikai elemzés összegzésére – végül, de nem utolsó sorban – továbbra is úgy tűnik, hogy a négy grafikon látszólag nem szignifikáns a H2 előfeltételezéssel. Azonban, ha fenti összefüggések következtetése révén a honvédségi adatokat egy éves eltolással hasonlítjuk össze a országossal, akkor az ábra pontosan mutatja, hogy a **Magyar Honvédség bűnözési gyakoriságának adatai először 1994-ben, majd 1997-ben, tehát a magyarországinál mindig egy évvel korábban csúcsosodtak ki.**

Országosan ismertté vált bűncselekmények, illetve az összes civil bűnelkövető 10 ezer főre számított gyakorisága az 1992 – 2000. években, hasonlítva a Magyar Honvédségnél az 1991-1999. években ismertté vált bűncselekmények és katona elkövetők 10 ezer főre számított gyakoriságával

A grafikus ábrázolás szemléletesen mutatja az idősorok egy éves eltéréssel történő együttes mozgását. Csak részben jelzi azonban az ok-okozati kapcsolatot a magyarországi és a honvédségi bűnözés között, viszont pontosan jelzi a társadalmi viszonyok változása (mint ok), valamint a katonai és civil bűnözés gyakorisága (mint okozat) változásának dinamikáját. Természetesen a kapcsolatok erőssége számításokkal is igazolható.

A bűnözés fontosabb országos és honvédségi mutatói kapcsolatának⁴⁴ erőssége

Ismertté vált bűnelkövetők magyarországi gyakorisága	A kapcsolat erőssége a MH ismertté vált katonaelkövetőinek gyakoriságával	
	1991 – 1999	1993 – 2001
1992 – 2000	0,66	– 0,25
1991 – 1999	0,21	– 0,49
1990 – 1998	0,10	– 0,31
1989 – 1997	0,53	0,42
Ismertté vált közvédas bűncselekmények magyarországi gyakorisága	A kapcsolat erőssége a MH ismertté vált bűncselekményeinek gyakoriságával	
	1991 – 1999	1993 – 2001
1992 – 2000	0,89	0,34
1991 – 1999	0,51	0,23
1990 – 1998	0,51	0,01
1989 – 1997	0,62	0,40

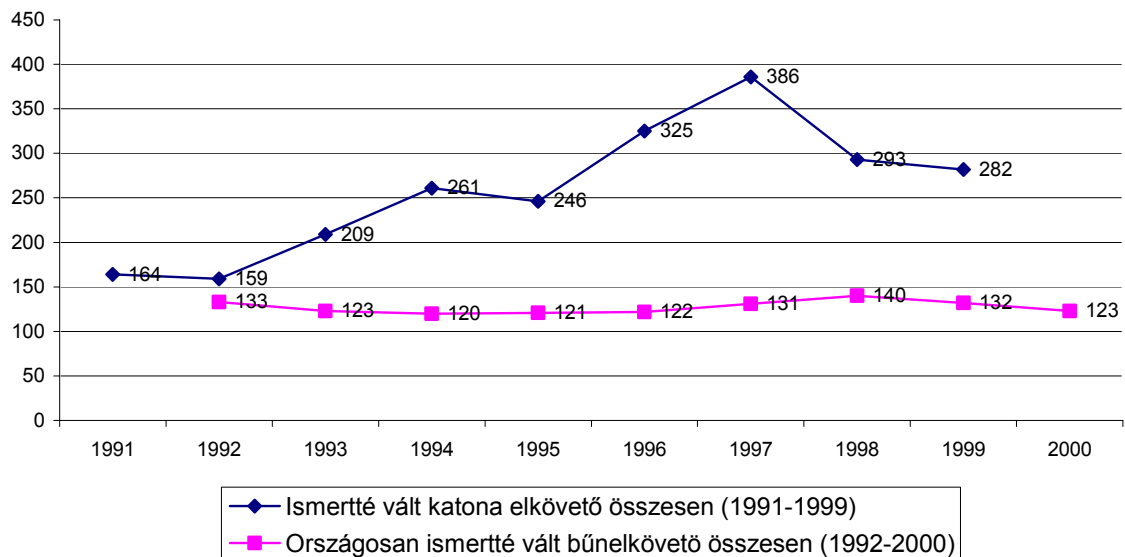
Megállapíthatjuk tehát, hogy 1991 – 1999 között a Magyar Honvédség bűnügyi helyzetének legfontosabb összegzett statisztikai adatai leginkább jellemző módon az országos statisztika 1992 – 2000 közötti értékeivel korrelálnak. Az elkövetők gyakoriságának tekintetében szoros (0,66), míg az ismertté vált bűncselekmények vonatkozásában erős (0,89) kapcsolatot mutatnak. Ugyanakkor az egy éves időeltolódást is figyelembe véve, a honvédségi bűnözés az országos

⁴⁴ A statisztikai elemzés során a lineáris korreláció – legkisebb négyzetek alapján – számítási módszerét alkalmaztam. A korrelációs együttható (r) –1 és + 1 között helyezkedik el. Ha r = 0, akkor a két tényező nem korrelál, ha közelít 1-hez, akkor egyre erősebb a kapcsolat. Előjele pozitív is, negatív is lehet, azonban ez nem numerikus értéket jelent. Pozitív előjel esetén az ismérvek – statisztikai változók – együtt, negatív előjel esetén ellentétesen működnek (minél magasabb az egyik érték, annál alacsonyabb a másik). A sztohasztikus kapcsolatok szokásos elnevezése: ha r = 0,00 – 0,10 nincs

- = 0,11 – 0,20 laza (igen gyenge)
- = 0,21 – 0,40 gyenge
- = 0,41 – 0,60 közepes (mérsékelt)
- = 0,61 – 0,80 szoros
- = 0,81 – 0,90 erős
- = 0,91 – 0,99 igen erős (nagyon szoros)
- = 1,00 = teljes (függvény) kapcsolat.

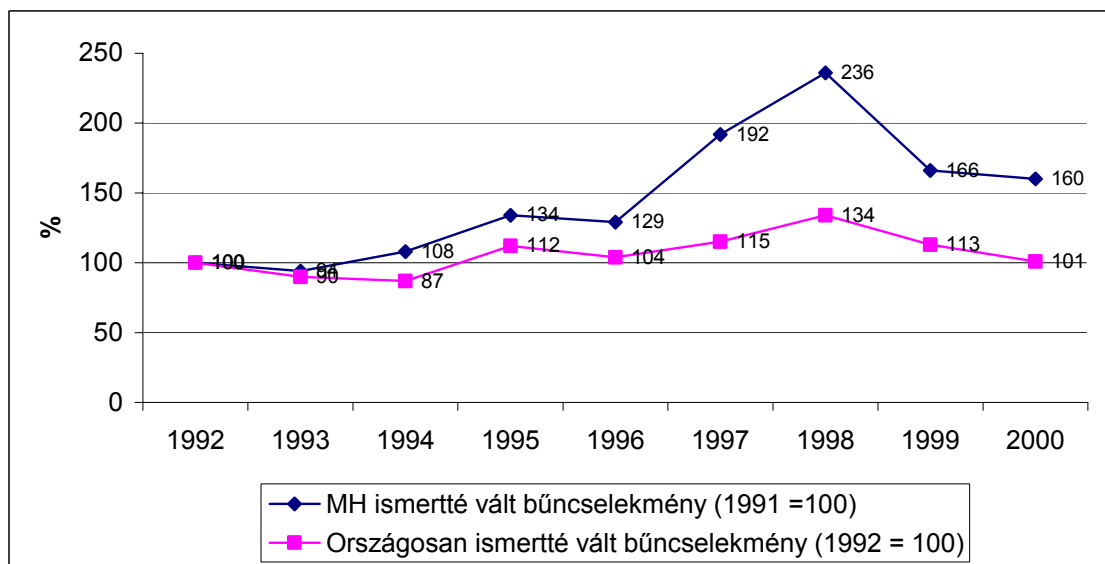
adatokkal szignifikánsan, de azoknál dinamikusabban növekedett. Ezt az összefüggést mutatja be a következő ábra.

**Ismertté vált bűnelkövetők össztársadalmi és honvédségi
10 000 főre számított gyakorisági mutatóinak növekedési üteme**

A honvédségi és az országos idősor együttmozgása még inkább jellemző az ismertté vált bűncselekmények 10 000 ezer katonára / lakosra jutó gyakorisága növekedési ütemének tekintetében. Ugyanakkor mindkét ábra azt is jelzi, hogy nemcsak a természetes mennyiségben (elkövetők, illetve esetszám), hanem a kriminalitás létszamarányos gyakoriságában is sikerült az 1999-es évek végére a Magyar Honvédség bűnügyi helyzetét konszolidálni, az emelkedés ütemét csökkenteni.

**Ismertté vált közvédas bűncselekmények össztársadalmi és honvédségi
10 000 főre számított gyakorisági mutatóinak százalékos növekedési üteme**

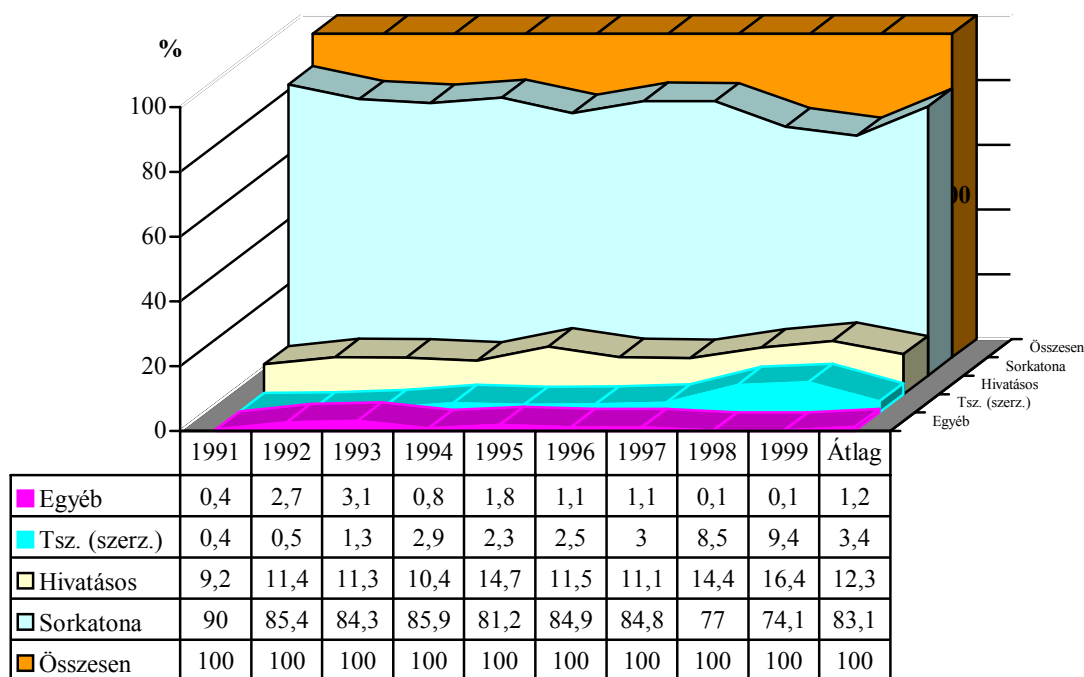

Mindezek kellőképpen bizonyítják a *H1 feltételezés igazságát*: az 1990-es években hazánkban végbement társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális változások hatása – bár nem azonos módon és időben, hanem, már egy évvel korábban, de – a katonai fegyelem helyzete, illetve a bekövetkezett bűncselekmények tekintetében hasonlóképpen érvényesült a Magyar Honvédség sajátos közegében is.

A *H2 feltételezés igazolhatóságával* kapcsolatosan is bebizonyosodott, hogy a szolgálatot teljesítő katonák létszámának nagyarányú (48,6%-os) csökkentése, illetve a létszám-arány- és szervezeti változások kihatással voltak a különböző állománykategóriák bűnügyi helyzetére. A hipotézis második része azonban nem igazolható, valójában a változások és az új társadalmi követelmények következtében – a kutatási időszak jelentős részében – kedvezőtlenül alakult a Magyar Honvédség fegyelmi helyzete. A belső válság megoldása, a konszolidáció csak az ún. jogállási törvények hatályosulásával, a – létszám- és feladat arányos – tényleges haderőreform megvalósulásával kezdődött el 1998–1999-ben.

A következőkben a fenti jelenségnek a IV. fejezetben kifejtett okait összegzem.

A bűncselekmények elkövetőinek megoszlása
(állománykategóriánként százalékban)

(Forrás: HVK fegyelmi osztály adatbázisa)

a.) *A bűncselekmények 74–90%-át (átlagosan 83,1%-át) a folyamatosan csökkenő létszámú sorkatonák követték el, akiknek deviáns magatartása hasonló a fiatal felnőttek civil korosztályának szokásaihoz. Deviáns cselekményeikre a meggondolatlanság, illetve az erőszakos – esetenként a brutális és gyakran csoportos – elkövetési mód volt a jellemző.*

Dr. Kovács Tamás vezérőrnagy, katonai főügyész 1991-ben tett megállapítása szerint „az esetek nem elhanyagolható részében az alacsony pszichikai tűrőképesség, beilleszkedési zavar, betegség vagy rossz idegállapot, sőt (...) a kóros elmeállapot volt a bűncselekményi ok.”⁴⁵ A kutatótt évek során sem javult mentális állapotuk, nehezen fogadták el a katonai szolgálat szükségességét. A parancsnokok kevés figyelmet fordítottak megnyerésükre, valamint hatott rájuk, hogy általában hiányzott a társadalom részéről a honvédelem ügyének megértése.

Létszámuk csökkenésével együtt az állomány-összetételben bizonyos átrendeződés volt tapasztalható. Mint azt az akkori időszak más kutatásai⁴⁶ rögzítik, igen magas a volt munkanélküliek aránya és jelentős az emiatt, illetve a család vagyoni helyzete, az anyagi gondok, a megkezdett családalapítás miatt szociális gondokkal terhelték száma. Sok volt a két váltás között leszerelték aránya is, nehezítve az „ott maradók” munkáját, növelve leterheltségüket. Az időszak végére egyre kevésbé volt érzékelhető a legalább sorsközösség érzete miatt elengedhetetlen összetartó erő, többségükből hiányzott az alakulathoz, a fegyvernemhez való kötődés. Mindezekon túlmenően az úgynevezett felesleges kötöttségek törvény általi megszüntetése, a visszafogott kiképzés stb. jelentősen csökkentették a parancsnoki befolyásolás – emberformálás lehetőségét.

b.) *A hivatásos állomány bűnelkövetői részesedése erősen ingadozott, az időszak végére érzékelhetően megemelkedett. Az átszervezések, valamint az illetmény inflálódása következtében körükben érzékelhetően megjelent a jövőtől való félelem. Mindezek következtében az egzisztenciális gondok kedvezőtlenül hatottak a megelőző munkára is. Katonai szervezetet felszámolni, átadni, de már az új beosztásban is dolgozni, illetve a megszűnő szolgálati viszony következtében fellépő egzisztenciális létbizonytalanság az érintett hivatásos katonák egy részénél a szervezet túlterhelését és a figyelem elterelését eredményezte, másoknál pedig visszaélésre teremtett lehetőséget.*

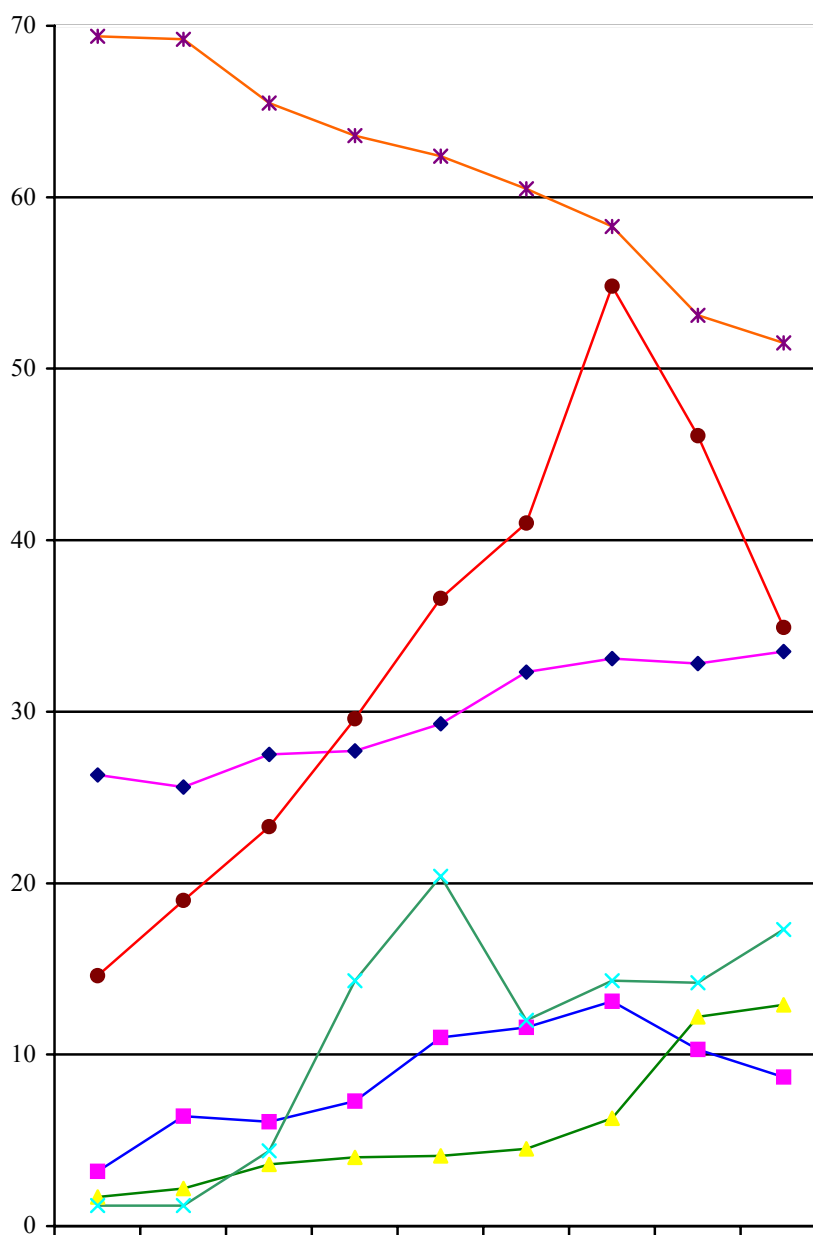
A tapasztalatok szerint döntő többségük – az állandósult és folyamatos változások ellenére – igyekezett eleget tenni a követelményeknek, a feladatokhoz való hozzáállásukat a mindenkori megfelelés jellemezte.

Bűncselekmény elkövetéséért a hivatásos katonákat létszámarányuknál jóval kisebb mértékben ítélték el az illetékes bíróságok.

⁴⁵ *Magyar Honvéd* 1991. 16. szám 6. old.

⁴⁶ Dr. Eszényi József alezredes – Komor Levente őrnagy: SOR – SORS (Sorkatonák a Magyar Honvédségben) MH OKAK, 1994. 4-14. old., Kővágó György ezredes: A sorkatonák által elkövetett normasértések elemzésének és előrelépésének főbb statisztikai módszerei. BKKP, Budapest, 1995. 71-73. old.

Az adott állománykategória meglévő létszámon belüli százalékos aránya és az adott állománykategórián belül bűncselekmény elkövetéséért jogerősen felelősségre vontak ezrelékben

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
◆ Ht. létszám arány	26,3	25,6	27,5	27,7	29,3	32,3	33,1	32,8	33,5
■ Ht. bűncsel. arány	3,2	6,4	6,1	7,3	11	11,6	13,1	10,3	8,7
▲ Szerz. létszám arány	1,7	2,2	3,6	4	4,1	4,5	6,3	12,2	12,9
✕ Szerz. bűncsel. arány	1,2	1,2	4,4	14,3	20,4	12	14,3	14,2	17,3
* Sor. létszám arány	69,4	69,2	65,5	63,6	62,4	60,5	58,3	53,1	51,5
● Sor. bűncsel. arány	14,6	19	23,3	29,6	36,6	41	54,8	46,1	34,9

A hivatásos katonák helyzetének bonyolultságát a kutatási időszak átszervezési folyamatai nagymértékben fokozták. Egyik oldalról magas követelményeket támaszt velük szemben a felső vezetés – amelynek hivatástudatból megfelelnek –, ugyanakkor mint egyenruhás állampolgárok 1991–99 között nem érezték a társadalom kellő mértékű erkölcsi és anyagi elismerését.

A polgári vezetők, de gyakran a közvélemény is sok esetben csak a feladatok végrehajtásának szempontjából ítélte meg ezen állománykategória állapotát, illetve helyzetét, valamint elvonatkoztattak a társadalomban elfoglalt helyüktől, mintegy elfeledve, hogy magyar – mégpedig egyenruhás – állampolgárok. Családjuk van, szeretteikről gondoskodniuk kellett és az átalakuló értékrendek folyamatában ez esetenként igen nehéz feladatnak bizonyult.

A bűncselekmények 12,3 %-át elkövető hivatásos kisebbség veszélyességének tagadása nélkül állítom, hogy a Magyar Honvédség működése és feladatainak maradéktalan végrehajtása szempontjából ez elhanyagolható rész lenne, ha nem irányulna rájuk megkülönböztetett figyelem a társadalom részéről. De irányul és ez a kutatási időszakban gyakran nem volt összhangban a hivatásos katonák erkölcsi megbecsülésével. Jobbára csak a veszélyhelyzetekben (árvíz, különleges hóhelyzet, illetve más katasztrófák elhárításában való részvétel) került pozitív megítélésre tevékenységük.

c.) A vizsgált évek átlagában a bűncselekményt *elkövető továbbszolgáló (szerződéses) katonák aránya* az összes elkövetőhöz képest *1997-ig enyhén növekvő majd ezt követően a szerződésesek nagyobb létszáma miatt (1997-hez képest 1998:189%, 1999:197%) megemelkedett.* Az időszak első harmadában viselkedésük inkább a hivatásos, később inkább a sorállomány jellemzőit követte, moralitásuk nagymértékben csökkent.

A szerződéses állományú katonák létszámaránya és bűncselekményi mutatói – az 1997-1999 közötti bázisalap kicsinysége miatt – statisztikailag nem elemezhetőek, ezért a H3 igazolhatósága érdekében kiegészítő kutatást kellett végezni a 2000 – 2002 közötti időszakra, illetve azt kiterjesztettem a fegyelmi eljárásokra is.

A szerződéses állomány alapvető fegyelmi mutatói 1988-2002 között
(az adott állomány meglévő létszámához viszonyítva)

Elismerésben részesült (%)

	Hivatásos	Szerződéses	Sorkatona
1998	35,4	13,0	34,0
1999	36,3	18,1	32,7
2000	34,4	15,0	28,9
2001	32,2	12,2	26,1
2002	36,3	17,8	20,9

Fenyítésben részesült (%)

	Hivatásos	Szerződéses	Sorkatona
1998	1,7	2,3	9,2
1999	2,9	3,7	10,1
2000	2,4	3,7	8,7
2001	1,6	2,7	6,7
2002	2,0	2,5	6,8

Bűncselekmény elkövetéséért jogerősen felelősségre vontak (‰)

	Hivatásos	Szerződéses	Sorkatona
1998	10,0	14,0	46,0
1999	8,0	17,0	35,0
2000	8,0	16,0	25,0
2001	10,0	13,0	23,0
2002	7,0	13,0	21,0

(Forrás: HVK fegyelmi osztály adatbázisa – számított adatok)

A szerződéses és más állománykategóriák alapvető fegyelmi-bűnügyi adatai kapcsolatának erőssége 1988-2002 között

	A kapcsolat erőssége				
Elismertség	Sorállomány: – 0,22 ↓	Hivatásos: 0,80 ↓			
Fenyítettség	Sorállomány: 0,53 ↓	Hivatásos: 0,87 ↓			
Büntetettség	Hivatásos: – 0,29 ↓	Sorállomány: 0,85 ↓			
	0	0,25	0,50	0,75	1,00

Mindezekből levonható következtetés, hogy a fenti időszakban a szerződéses állomány:
– elismertsége

- szoros kapcsolatot mutatott a hivatásos,

- gyenge és fordított irányú kapcsolatot mutatott a sorállománnyal, tehát
- *egyértelműen a hivatásos állomány trendjét követte,*

– *fenyítettsége*

- erős kapcsolatot mutatott a hivatásos,
- mérsékelt kapcsolatot a sorállománnyal, tehát
- *inkább a hivatásos állomány jellemzőit követte, de nem elhanyagolhatóak a sorkötelesek jellemzői sem,*

– *büntetettsége*

- gyenge és fordított irányú kapcsolatot mutatott a hivatásos állománnyal,
- erős kapcsolatot mutatott a sorállománnyal, tehát
- *egyértelműen a sorállomány trendjét követte.*

Összességében megállapítható, hogy *a szerződéses katonák helyzete a kutatási időszakban és az azt követő három év során meglehetősen ellentmondásos volt.* Az ellenőrzések és a fegyelmi értékelések alapján megállapítható, hogy elismerésükre az illetékes szolgálati elöljárók kevés figyelmet fordítottak. Jellemző, hogy 1998-2002 között létszamarányosan – míg a hivatásosok 34,9%-a, a sorkatonák 28,5%-a, addig – az érintett állomány csekély 15,2%-a részesült valamilyen elismerésben, amelynek indoka döntő többségében a „hosszabb időn át végzett átlagon felüli munka” túlzóan általános megfogalmazás volt. Csak elvétve fordult elő, hogy konkrét feladat végrehajtásáért, konkrét szolgálati teljesítményért ismerték el tevékenységüket.

Fenyítettségük sem tükrözte valóságos helyzetüket, az alegységek életében játszott szerepüket. Az érvényben lévő jogszabályok szerint fegyelemsértéseiket csak az állományilletékes parancsnok bírálhatta el, bonyolult – a hivatásosokéhoz hasonló – eljárás keretében, tehát kisebb vétségeik megtorlás nélkül maradtak, ezáltal körükben a generális prevenció kevésbé érvényesült.

Büntetettségük rendfokozati csoportonként és katonai szervezetenként jelentős eltérésekkel, igen ellentmondásosan alakult, ugyanis az újonnan bekerültek körében magas volt a látencia, illetve sokan társaik, esetleg az igazságszolgáltatás elől bujkáltak. Őket a Katonai Biztonsági Hivatal a rendőrség szakállományával együttműködve igyekezett kiszűrni, de a szerződés megkötésekor ezek a problémák még nem jöttek felszínre. Az egyén ugyanis nem köteles számot adni arról a cselekményéről, amelynek jogerős befejezésekor például a bíróság előzetesen mentesítette a büntetésekhez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól, vagy még sorkatonaként követett el és a bíróság katonai tanácsa ügyében végzést hozott. Ekkor még erkölcsi bizonyítványt is kap az illető! Az itt vázolt körülmények miatt gyakran csak a kriminális személyiséggel rendelkezők jogsértése esetén derült ki, hogy régebben már összeütközésbe kerültek a hatóságokkal.

A szerződéses katonák kiválasztásának hiányosságaira utal az is, hogy tevékenységüket munkavállalásként kezelve, mind többen követtek el katonai bűncselekményeket. Megállapítható, hogy egy részük – s ebben a tekintetben a sorállománnyal hasonlatos felkészültségük és moralitásuk – egyszerűen nem ismerte fel, hogy az adott normasértéssel bűncselekményt követ el. Ezek közül kiemelésre érdemes a nem parancsnoki beosztásban lévők által elkövetett önkényes eltávozások, szolgálati feladat alóli kibúvások növekvő száma. Nem érezték felelősségüket a katonai fegyelem meglétéért, képzetlenek voltak, valamint hiányzott személyes példamutatásuk.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a ***H3 feltételezés nem igazolódott: a sorállomány csökkenő és a szerződéses katonák növekvő létszáma nem hozta az elvárt javulást a Magyar Honvédség fegyelmi helyzetében. A szerződéses állomány parancsnoki beosztásban lévő katonáinak fegyelme elsősorban a hivatásos, míg a rendfokozat nélküliek a*** – 2004. novemberéig létező – ***sorállomány jellemzőivel rendelkezett.***

d.) A katonai rend és a fegyelem alakulása, összetevői, a bűnügyi helyzet számszerű mutatói minden ország és hadserege számára az „óvatosan kezelendő, bizalmas kérdések” közé tartozik. Ez persze nem véletlen, hiszen az, hogy milyen viszonyok uralkodnak a csapatoknál és a minisztériumban egyértelműen jelzik hadrafoghatóságot, a parancsnoklás erejét és szellemét, tükrözik az emberi kapcsolatokat, amelyek válságos helyzetben megkérdőjelezhetik a feladatok végrehajtását. A fegyelem megléte a szociológiai felmérések tanúsága szerint is a komfortérzés egyik minősített jellemzője, ezért is *szükséges, hogy a katonai fegyelem elemzése, értékelése a parancsnoki gondolkodás és gondoskodás, illetve gyakorlat egyik központi kérdéseként szerepeljen.*

Egyértelműen „mérőföldkő” volt az átalakulóban lévő hadsereg életében az 1999. november 15-én megtartott *fegyelmi értekezlet*, amikor hosszú távon meghatározásra kerültek a minisztérium és a honvédség előtt álló feladatok sikeres végrehajtásához szükséges morális és fegyelmi elvárások, intézkedések. Dr. Szabó János miniszter úgy értékelte, hogy a *„Magyar Honvédség teljesítette az elmúlt időszak alaprendeltetésből fakadó feladatait.* Erejét meghaladóan, a személyi állomány többségének kimagasló helytállásával és áldozatvállalásával sikerült olyan történelmi jelentőségű eseményt előkészíteni, mint a március 12-i NATO csatlakozás. Tizenkét napos NATO-tagként vettünk részt a koszovói válsággal összefüggő feladatokban. Komoly elismeréssel, kiválóan oldottuk meg az SFOR- és KFOR-beli tennivalókat. Mindezek mellett kellett végrehajtani a tervezett, a honvédség működésével összefüggő állományváltási, kiképzési és harckészültségi feladatokat, a mindennapi működéshez szükséges feltételek biztosítását.”⁴⁷

A stratégiai felülvizsgálat és a tényleges – feladatorientált – haderőreform megkezdése, a vezetés korszerűsítése, a jogi és igazgatási szolgálat kiépítése, a kiképző központok felállítása a

⁴⁷ A Magyar Honvédség 1999. évi fegyelmi értekezlete. *Új Honvédségi Szemle* (különszám) 2000. 8. old.

kutatási időszak végére változást eredményezett a Magyar Honvédség bűnügyi helyzetében. A fegyelmi értekezleten Fodor Lajos vezérezredes parancsnok, vezérkari főnök tényként rögzítette, hogy abban az évben már „*a honvédség kriminalitási adatai kedvező elmozdulást mutatnak az előzőekhez képest.*”⁴⁸ Ugyanakkor azt is érzékeltette, hogy a normasértések ok-okozati összefüggéseinek alapos feltárása, a közvetlen – elkövetői – felelősség mellett a közvetett – előjárói – felelősség megállapítása sok esetben elmaradt. „E terület sajnos még a parancsnoki tevékenység gyengébb részéhez tartozik.”⁴⁹

e.) A felsőszintű katonai vezetés pontos és gyors tájékoztatása, az időbeni beavatkozás megköveteli a fegyelmi információhordozók előírás szerinti továbbítását. A kutatási időszakban jelentős számban fordult elő azonban, hogy egy azonnali tényközlésre kötelezett cselekménynél az illetékesek megvárták a teljes kivizsgálást, illetve a döntést. A csapatparancsnokok olyan – vélt, és nem valóságos – indokok alapján, hogy az előjáró az ATJ-k száma alapján minősíti a vezetés, illetve a fegyelem helyzetét, visszatartották az információkat. A jogi és igazgatási szakszolgálat kevés eredménnyel tudatosította, hogy az ATJ-re kötelezett esemény bekövetkezése önmagában még semmit sem jelent, hiszen gyakran előfordult, hogy alakulatot semmilyen felelősség nem terhelte, illetve a rendszer lehetőséget biztosított a későbbi pontosításra, a minősítés megváltoztatására. Komoly hibát és esetenként személyi konzekvenciákkal is járó mulasztást követtek el azok, akik a normasértő cselekmények vizsgálatának befejezésekor semmitmondó következtetéseket, felelősség-elhárítást tettek, illetve a megváltozott körülményeket nem közölték, a tényleges kárértéket nem pontosították.

A kutatási időszakban a fegyelmi információs rendszer működtetését számos parancsnok csak nyűgnek, szükségtelen bürokráciának tartotta, pedig saját fegyelemkezelő munkáját nehezítette az, aki nem biztosította az adatok számítógépes feldolgozását, a hatályos jogszabályok megismertetését, a fegyelmi elemző tisztek szakszerű alap- és továbbképzését.

Összegzésképpen tehát megállapítható, hogy *a Magyar Honvédség parancsnoki kara az 1990-es évek végére döntő többségében már magáénak érezte, hogy a személyi állomány szilárd fegyelmi állapota mellett képes az alaprendeltetésből adódó feladatokat maradéktalanul, az elvárások szintjén megvalósítani és megvalósíttatni. Ugyanakkor a fegyelmi tevékenység javítására szolgáló és a parancsnoki joggyakorlat gerincét képező elemző tevékenység erősítésére, támogatására nem fordítottak hasonló mértékű figyelmet.*

⁴⁸ Uo. 22. old.

⁴⁹ Uo. 28. old.

2. A kutatás során elért eredmények

2.1. A X. század kezdetétől a XX. század végéig, az Árpád-házi királyoktól a legújabb kori demokratikus államrend kiteljesedésének kezdetéig bemutattam a katonai büntető-, büntető-eljárási és fegyelmi jog kialakulását, megszilárdulását. A korabeli forrásmunkák, dokumentumok és a jelenkori tapasztalatok alapján elemeztem a szokásjog rendszere, valamint a tételes jogszabályok rögzülése között fennálló – időszakos helyzetekben egyáltalában nem ellentmondásoktól mentes – folytonossági kapcsolatot. A leírás a magyar had-, illetve jogtörténelem sajátos szemléletét tükrözi, ezáltal a továbbiakban lehetővé teszi, alapját képezheti a téma még szélesebb és mélyebb kutatásának.

2.2. Újfajta megközelítésben – amely szerint a fegyelem nem csupán engedelmesség, passzív parancsteljesítés, hanem tartalmában tudatosság, értékelés, elfogadás és tevékenység ötvöződik – értelmeztem az állampolgári fegyelem általános, a katonai fegyelem specifikus vonásait, meghatároztam a normasértések, a fegyelmi jogkör fogalomkörét, valamint rámutattam a parancsnoki fegyelmi joggyakorlat néhány gyakorlati problémájára, illetve ellenőrzésének szükségességére, lehetőségeire és feladataira.

2.3. A katonai rendet, fegyelmet egységes rendszerként tekintve igazoltam, hogy abból nem szakíthatjuk ki a bűncselekmények felderítésével, vizsgálatával kapcsolatos teendőket, hiszen azok konkrétan és nap, mint nap hatnak a katonai szervezet személyi állományának morális állapotára, valamint meghatározó szerepet töltenek be a fegyelmi helyzet alakulásában. A bűnügyi helyzet tehát fontos mutatója annak, hogy egy adott alakulat az alaprendeltetésből fakadó feladatait miként és milyen hatásokkal képes végrehajtani.

2.4. Bemutattam egy jól működő fegyelmi információs rendszer felépítését és működtetésének követelményeit. Ezen belül érzékeltettem a fegyelmi információs alrendszerek jelentőségét, meghatároztam a fegyelmi alapbizonylatok helyét és szerepét, valamint a velük szemben támasztott követelményeket. Ugyanakkor rámutattam, hogy a fegyelmi tevékenység javítására szolgáló és a joggyakorlat gerincét adó elemző tevékenység erősítését, támogatását a parancsnokok nem az értékének megfelelően kezelik. Ennek kapcsán felhívtam a figyelmet egy tanfolyamrendszerű fegyelmi elemző, értékelő alap- és továbbképzés szükségességére is.

2.5. Bizonyítottam, hogy a rendszerváltást követően a hazánkban végbement társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális változások jelentős mértékben – és sajnos negatívan – hatottak a magyarországi összбүнözés helyzetének alakulására. Az anómia alapvető okaként a társadalmi érték- és egzisztenciális válságot, valamint a бүнözés reprodukciójának fokozódását emeltem ki.

2.6. Az 1991 – 1999. évek között bekövetkezett köztörvényi, valamint katonai bűncselekmények tükrében átfogóan elemeztem a Magyar Honvédség fegyelmi helyzetének jellemzőit. Bizonyítottam, hogy a hazánkban végbement társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális változások hatása bár nem azonos időben, hanem jellemzően már egy évvel korábban, de hasonló módon érvényesült ebben a sajátos közegben is.

2.7. Megállapítottam, hogy a kutatási időszakban a honvédség belső viszonyai fokozatosan megbomlottak, zavarodottá váltak, a parancsnokok értékrendi és egzisztenciális okokból elbizonytalanodtak. A Magyar Honvédség rendszere többé-kevésbé önmaga szabályainak elmentmondóan viselkedett, dezintegrálódott – következésképpen a társadalmi folyamatokhoz hasonlóan, de nem azonos módon és nem pontosan ugyanabban az időben a negatív jelenségek felszínre jutottak, illetve középtávon fokozódtak és hatásuk csak igen lassan csökkent. A belső válság megoldása, a konszolidáció csak az ún. jogállási törvények hatályosulásával, a – létszám és feladat arányos – tényleges haderőreform megvalósulásával kezdődött el 1998–1999-ben.

2.8. Igazoltam, hogy a szolgálatot teljesítő katonák nagyarányú létszámcsökkentése, illetve létszámarány-változásai kihatással voltak a különböző állománykategóriák bűnügyi helyzetére. Pozitív tényező, hogy a kutatási időszak során mind a katonai, mind a köztörvényi bűncselekmények és az ismertté vált katonaelkövetők száma csökkent, ugyanakkor kedvezőtlen, hogy az állományi létszám csökkenésének dinamikája meghaladta az előző tényezőkét, ennek hatására a bűnözés létszámarányos gyakorisága növekedett.

2.9. Kiegészítő kutatást folytattam, amelynek következtében bizonyítottam, hogy a sorállomány csökkenő és a szerződéses katonák növekvő létszáma nem az elvárt javulást hozta a Magyar Honvédség fegyelmi helyzetében. A szerződéses állomány parancsnoki beosztásban lévő katonáinak fegyelme elsősorban a hivatásos, míg a rendfokozat nélküliek a sorállomány jellemzőivel rendelkeznek.

2.10. Érzékeltettem, hogy a Magyar Honvédség parancsnokainak döntő többsége már magáénak érzi, hogy a személyi állomány szilárd fegyelmi állapota mellett képes az alaprendeltetésből adódó feladatokat maradéktalanul, az elvárások szintjén megvalósítani és megvalósíttatni.

3. Új tudományos eredmények

3.1. Az általános had- és jogtörténelmi kutatások eredményeinek, a magyar katonai büntető-, büntetőeljárás és fegyelmi jog kialakulási, megszilárdulási folytonosságának sajátos szemléletű leírása.

3.2. Az állampolgári, illetve a katonai fegyelem problémakörének újszerű és átfogó értelmezése, fogalmi rendszerének, valamint vizsgálati területeinek és módszertanának kibővítése, elsősorban

- a katonák és katonai szervezetek felelősségének definiálásában,
- a felelősség alapjául szolgáló általános, valamint specifikus kötelezettségek tipizálásában, illetve csoportosításában,
- a parancsnoki fegyelmi joggyakorlat ellenőrzési metodikájában.

3.3. A Magyar Honvédség 1991 – 1999-es évek közötti bűnügyi adatai statisztikai elemzésének azon eredményei, amely szerint

- a társadalmi változások hatása hasonlóképpen, de nem azonos módon és időben, hanem már egy évvel korábban érvényesült a katonai közegben is, valamint
- a szerződéses állomány parancsnoki beosztásban lévő katonáinak fegyelmi helyzete elsősorban a hivatásos, míg a rendfokozat nélkülieké a hadköteles állomány jellemzőivel rendelkezik.

4. A kutatási eredmények hasznosíthatósága

4.1. A témával kapcsolatos elemzések és különösen az értékelések, minősítések a közvélemény számára egyáltalán nem, de ilyen hosszú időszakot átfogóan a katonai vezetők, illetve a tudományos kutatók számára sem ismertek. A rendszerváltás első évtizedének a Magyar Honvédség bűnügyi – fegyelmi helyzete aspektusából történő bemutatása, szociológiai és statisztikai szempontok szerinti elemzése sajátos kortörténelmi dokumentum, egyúttal lehetőség a szakirodalomban még nem közölt összefüggések feltárására. *A tapasztalatok hasznosítását a Magyar Honvédség belső kommunikációs rendszerében célszerű megvalósítani.*

4.2. A kutatási eredmények elméleti alapot szolgáltatnak

– a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar számára

- a stratégiai elemzések szakszerűségének növeléséhez, valamint
- a normasértés-megelőzés hosszú távú rendszabályainak kialakításához,

– a katonai felsőoktatási intézményeknek

- a leendő tisztek fegyelmezetttségének növeléséhez, a fegyelmi nevelőmunkában való jártasságuk kialakításához,

- a szociológiai, jogi-igazgatási és statisztikai ismeretek oktatásához,

4.3. A feladatok értelmezése, a statisztikai elemzések és a módszertani következtetések segítséget nyújtanak a csapatok parancsnokainak, a jogi, igazgatási és fegyelmi szaktiszteknek

- az adatok gyűjtéséhez, rendszerezéséhez, feldolgozásához, elemzéséhez, értékeléséhez és a fegyelmi helyzet minősítéséhez,
- a következtetésekből megelőzési lehetőségek és rendszabályok kidolgozásához,
- a gyakorlati megvalósítás tervezéséhez, irányításához és ellenőrzéséhez, tehát
- a személyi állomány tevékenységének hatékonyabb befolyásolásához.

4.4. A katonai fegyelem és a bekövetkezett (katonai és köztörvényi) bűncselekmények összefüggéseinek elemzése, illetve a levont következtetések a Magyar Honvédség 1991. január 1 – 1999. december 31. közötti időszakát tükrözik, ezáltal a továbbiakban lehetővé teszik, alapját képezhetik a téma még szélesebb és mélyebb kutatásának.

A kutatás eddigi hasznosulása

- folyóiratokban publikáltam a részeredményeket,
- általános parancsnoki felkészítések során, jogi és igazgatási tisztek, valamint fegyelmi elemző tisztek szakmai továbbképzésén, illetve felsőoktatási intézményekben meghívott előadóként tájékoztatást adtam a kutatás egyes részterületeiről.

BEFEJEZÉS

A Magyar Honvédség feletti politikai és társadalmi kontroll folyamatosan fenntartja a közvélemény haderő iránti érdeklődését. A hadsereget hierarchikusan zárt, szigorú fegyelmi követelmények, alá- és fölérendeltségi viszonyok, valamint a totális szervezetről adódó sajátosságok jellemzik ugyan, de ennek ellenére a társadalom integráns része. A politikai és szociális, illetve a kulturális és más szokásrend elemei változásának hatása a szervezeti rendben, illetve a katonák körében is érvényesül, így a Magyar Honvédség norma- és értékrendszere sem távolodik el túlságosan a társadalomtól. Ugyanakkor az országos közvélemény a katonák által elkövetett bűncselekményeket, vagy egyéb normasértéseket kritikusabban ítéli meg, mint az általános állampolgári fegyelmezettséget, mivel a honvédségen belüli feszültségek a hadsereg és a civil társadalom tagjai közötti viszonyt is tükrözik.

Evidencia, hogy a szilárd katonai fegyelem a hadseregek funkcionális sajátossága, amelynek az ebből következő működési mechanizmus miatt alapvető fontossága van. Az alaprendeltetési feladatok végrehajtásának, a honvédelmi készenlétnek, a személyi állomány hadrafoghatóságának egyik döntő tényezője, meghatározóan a vezetettség és a kiképzettség függvénye.

A katonai rendet, fegyelmet mint rendszert tekintve, abból nem szakíthatóak ki a bűncselekmények felderítésével, vizsgálatával kapcsolatos teendők, hiszen konkrétan, illetve nap, mint nap hatnak a katonai szervezet személyi állományának morális állapotára, valamint meghatározó szerepet töltenek be az alaprendeltetés megvalósításában. Vagyis egy adott alakulat bűnügyi helyzete fontos mutatója annak, hogy feladatait miként és milyen határfokkal képes végrehajtani. Egy másik oldalról megközelítve azt is látni kell, hogy a katonai életviszonyokkal járó kööttségek egyik legjellemzőbb eleme az arra jogosult parancsnok fegyelmi jogkörének gyakorlása. Mégpedig azért, mert ennek éppúgy vannak garanciális jelentőségű alkotmányos, illetve emberi jogi vonzatai, mint ahogy a honvédség társadalmi elfogadottságát is közvetlenül befolyásolja mind a fegyelmi joggyakorlat rendezettsége és hatékonysága, mind a követelményeknek az egyes emberek általi tudomásulvétele.

A dokumentumok, az egyedi esetek, vagy éppen az elkövetők személyiségének tanulmányozása önmagában nem elégséges ahhoz, hogy a viszonylag sok normasértés általános és részletes jellemzőit megállapíthassuk. Törvényszerűségeit, illetve kapcsolatát a társadalom és a Magyar Honvédség jelenlegi helyzetével – többek között – statisztikai módszerekkel tudjuk eredményesen tanulmányozni. A jelenségeket, folyamatokat természetesen számok nélkül is lehet jellemezni. Ugyanakkor hangsúlyozom, hogy egy adott katonai szervezet fegyelmi helyzetét – beleértve a Magyar Honvédség egészét is – nem szabad a szubjektív benyomások, vagy csak a

statisztikai adatok alapján értékelni. Beszélhetünk fegyelmezett katonákról egy jól sikerült alaki szemle, gyakorlat, vagy egy katonás jelentkezés, jelentés alapján. Vagy éppen fordítva, kötelességtudat hiányáról a katonánál egy késés, vagy fegyelmezetlen alegységről egy rendetlen körlet alapján. Ezek azonban inkább benyomások, érzések. Akkor és ott olyan volt a helyzet, de ez alapján általánosítani nem szabad. Az alapos megismeréshez és megalapozott értékeléshez több eset, ismétlődés, valamint a gyakorisági adatok feldolgozása, elemzése és értékelése szükséges.

A történeti visszapillantás során igyekeztem érzékeltetni, hogy a törvényi változások milyen hatással voltak a honvédség parancsnoki állományának joggyakorlatára, illetve a teljes személyi állomány fegyelmi helyzetére. Az 1993. május 15-én hatályba lépett és a katonai büntető-eljárást alapjaiban megváltoztató törvény hatására a Szolgálati szabályzat is módosításra került. Mindennek következtében a fegyelmi jogkört kimondottan csak a fegyelemsértések elbírálására korlátozódott és nem vették figyelembe, hogy más, illetve ugyanaz a jogszabály a parancsnok feladatául szabja a bűncselekmények felderítését és a nyomozóhatósági jogkörben eljárási cselekmények végrehajtását is.

A gyakorlat természetesen a fenti megállapításomat egyértelműen igazolta, hiszen a Magyar Honvédségben – legalábbis tapasztalataim alapján – nincs olyan parancsnok, aki nem foglalkozott a bűnügyi helyzettel, illetve annak prevenciós feladatait nem vette komolyan. Ezt bizonyítja talán az is, hogy nem volt és elképzelhetetlen olyan fegyelmi értékelés vagy fegyelmi értekezlet, amely nem szól – mint potenciális befolyásoló tényezőről – az adott témáról. Természetesen nem biztos, hogy ez elegendő és megnyugtató lehet egy ennyire szabályozott és „mrev” hierarchikusan felépülő rendszerben.

A parlamenti jogalkotók mindezt figyelembe vették és a bűncselekmények 2003. július 1-jétől ismételten elbírálhatók – bizonyos határok és megfelelő törvényességi garanciák mellett – parancsnoki fegyelmi jogkörben. A megújult törvény értelmezése, értékelése és hatályosulása, valamint tapasztalatainak feldolgozása időbeni korlátok miatt témámon kívül esik, de jó lehetőséget biztosít a kutatási tevékenység további folytatására.

Doktori (PhD) értekezésem fejezetei, illetve az egyes kutatási időszakok és területek szorosán összefüggnek. Ennek oka az, hogy a fegyelmi helyzet alakulását több tényező együttesen – egymást felerősítve, vagy gyengítve – határozza meg, így például, az 1991 – 1999 közötti időszak szűk költségvetése, a túlélés mint szándék, a haderő-átalakítások áldásos vagy áldatlan feladatai, a szimpla vagy nem feladatorientált létszámcsökkentés, valamint a „szokásos” napi tevékenység alig elviselhető terhei. E felsorolásba tartoznak még továbbá az állomány anyagi körülményei, az egzisztenciális bizonytalanság érzetének időszakonkénti felerősödése, a NATO tagságból eredő növekvő elvárások, hiszen mindezek összegződvé eredményezték a '90-es évek honvédségének bemutatott kriminalisztikai állapotát.

A Magyar Honvédség 1991-1999 közötti belső válsága, és az ebből – valamint a társadalmi folyamatokból – következő fegyelmi helyzete, még ha kilenc év folyamatában, illetve öt év távlatában vizsgáljuk is, csak az adott időszakban reális. Ugyanakkor lehetőséget biztosít napjaink katonai tevékenységének megértéséhez, és újabb kutatások kiindulási alapjának is elfogadható.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Andorka – Buda – Cseh-Szombathy: A deviáns viselkedés szociológiája. (Gondolat Kiadó, Budapest, 1974.)
2. Andorka Rudolf – Harcsa István: Deviáns viselkedések. (*Társadalmi Riport 1990*. TÁRKI, Budapest, 1991.)
3. Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. (Osiris Kiadó, Budapest, 1997.)
4. Beccaria, Cesare Bonesena: Büntett és büntetés. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.)
5. Clausewitz, Carl von: A hadsereg harci erénye. A háborúról I. kötet. (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1961.)
6. Dr. Cziáky Ferenc: Magyar katonai büntetőjog
7. Dr. Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntetőeljárás és fegyelmi jog ezeréves története
8. Durkheim, Émile: Az öngyilkosság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982.
9. Engels Frigyes: Engels-Marxnak. Engels Frigyes válogatott katonai írásai I. kötet (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1966.)
10. Engels Frigyes: Jegyzetek a háborúról XXXI. Engels Frigyes válogatott katonai írásai II. kötet (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1966.)
11. Dr. Eszényi József alezredes – Komor Levente őrnagy: SOR – SORS. Sorkatonák a Magyar Honvédségben (MH OKAK, Budapest, 1994.)
12. Ferge Zsuzsa: Variációk a társadalmi integráció témájára. (*Esély*, 1990. 1. szám)
13. Gönczöl Katalin: Gazdaság – bűnözés – társadalom. (*Valóság* 1988. 10. szám)
14. Dr. Gönczöl Katalin: A bűnözés és a bűnmegelőzés Magyarországon a rendszer-váltás időszakában. (*Magyar Jog*, 1991. 11. szám)
15. Göppel, Hans – Wolf, Jürgen Kunold: A fegyelem fogalmával kapcsolatos francia és német felfogások. (*Wahrkunde*, 1968. I. szám)
16. Győri Péter: Gyors jelentés a hajléktalanságról Magyarországon. (*Társadalmi Riport 1990*. TÁRKI, Budapest, 1991.)
17. Dr. Habony János: A katonai bíróság előtt. (Zrínyi Kiadó, Budapest, 1977.)
18. Hadtudományi Lexikon (Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995.)
19. Hahn István: Az ókori hadművészet fejlődésének áttekintése (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1963.)
20. Dr. Hildebrand Róbert: Az ítélkezési gyakorlat alakulása a változó jogszabályok tükrében (Új Honvédségi Szemle különszáma 2000.)
21. Dr. Irk Ferenc: A ma kriminológiájának aktuális kérdései. (*Magyar Jog*, 1992. 5. szám)
22. Jogi Lexikon (KJK – Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 1999.)
23. Dr. Kassai László: A katonai fegyelmi felelősség új eleme a pénzbírság. (*Honvédségi Szemle*, 1976. 1. szám)
24. Dr. Kassai László: A Szolgálati Szabályzat új XI. fejezete. (*Honvédségi Szemle*, 1984. 5. szám)
25. Dr. Kassai László – Dr. Hortobágyi István: A katonák fegyelmi felelőssége (HM Jogi és Igazgatási Főosztály, Budapest, 1979.)
26. Dr. Korda György: A magyar katonai büntetőeljárás és a parancsnoki nyomozás

- egyek kérdései (*Katonai Jog és Igazságszolgáltatás* 1974/1. szám)
27. Kővágó György ezredes: A sorkatonák által elkövetett normasértések elemzésének és előrejelzésének főbb statisztikai módszerei. (BKKP, Budapest, 1995.)
 28. Kővágó György: A válság- (katasztrófa) kommunikáció alapjai. In: Barlai Róbert – Kővágó György (szerk.): Válság- (katasztrófa) kommunikáció. (Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 1996.)
 29. Kránitz Mariann: Egy régi – új jelenség: a fehérgalléros bűnözés (*Főiskolai Figyelő* 1995. 2.szám)
 30. *Kriminalexpo '97*. Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia anyaga
 31. *Kriminalexpo '99*. Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia anyaga
 32. Magyarország hadtörténete (Főszerkesztő: Liptai Ervin; Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985.)
 33. A Magyar Honvédség 1999. évi fegyelmi értekezlete. (*Új Honvédségi Szemle* különszám, 2000.)
 34. A Magyar Köztársaság fegyveres erőinek szolgálati szabályzata (Ált./6.)
 35. Magyar statisztikai zsebkönyv '88 – 2001. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1989 – 2002. évek
 36. Mészáros Lázár: A katonaságról. (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1979.)
 37. Nemeskürti István: Kik érted haltak szent világszabadság. (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977.)
 38. Dr. Óri Gábor: A magyar katonai büntetőjog a vérszerződéstől 1958-ig. (*Ügyészek Lapja* 1999. 4. szám)
 39. Dr. Pap János: Az egységes igazságszolgáltatási rendszer és a katonai igazságszolgáltatás viszonya. (*Ügyészek Lapja* 1994. 1. szám)
 40. Perjés Géza: Zrínyi Miklós hadtudományi munkái (Zrínyi Kiadó, Budapest, 1957.)
 41. Rázsó Gyula: A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974.)
 42. Rumjancev, Pjotr Alekszandrovics: A fegyelemről és a katonai rendőrségről. (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974.)
 43. Dr. Sebesi Béla: A bűnözés és bűnüldözés közgazdasági összefüggései. (ORFK, Budapest, 1992.)
 44. Szalai Júlia: Néhány gondolat a szegénységről és a létminimumról. (*Társadalmi R riport* 1990. TÁRKI, Budapest, 1991)
 45. Dr. Szamel Lajos: Az államigazgatás felelősségi rendszere. (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986.)
 46. Tóth Gyula: Bevezetés a török áfium ellen való orvossághoz. Zrínyi Miklós hadtudományi munkái (Zrínyi Kiadó, Budapest, 1957.)
 47. Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás (Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2001.)
 48. Vajna Viktor és Náday István: Hadtörténelem (Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, Budapest, 1935.)
 49. Vigh József: Társadalmi ellenőrzés és felelősség. (*Magyar Jog*, 1990. 5. szám)
 50. Vigh József: Kriminológiai alapismeretek (Tankönyvkiadó, Budapest, 1992.)
 51. Zrínyi Miklós: Összes Művei (Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1958.)
 52. Zrínyi Miklós: Aphorizmák. Zrínyi Miklós hadtudományi munkái (Zrínyi Kiadó, Budapest, 1957.)
 53. Zsilin, Pavel Andrejevics: Kutuzov élete és hadvezéri tevékenysége. (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1981.)

Kapcsolódó jogszabályok

54. Az 1968. évi I. törvény a szabálysértésekről
55. Az 1993. évi CX. törvény a honvédelemről
56. Az 1996. évi XLIII. törvény a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról
57. Az 1996. évi XLV. törvény a hadköteles katonák szolgálati viszonyáról
58. Az 1978. évi IV. törvény a Büntető törvénykönyvről
59. Az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
60. A honvédelmi miniszter 22/1997. (X. 3.) HM rendelete a Magyar Köztársaság fegyveres erői Szolgálati Szabályzatának módosításáról és kiegészítéséről
61. A Magyar Honvédség parancsnokának, vezérkari főnökének 44/1998. (HK. 9.) intézkedésével módosított és kiegészített, a katonai fegyelem értékeléséről és a fegyelmi információs rendszerről szóló 30/1992. (HK. 14.) MHPK intézkedés
62. A honvédelmi miniszter 61/1996. (HK. 24.) HM utasítása a Magyar Honvédség jogi és igazgatási szolgálatának tevékenységéről
63. A Kormány 149/1996. (IX. 27.) sz. rendelete a hadköteles katonával szemben alkalmazható kényszerítő eszközökről, az alkalmazásuk feltételeinek és rendjének átmeneti szabályairól
64. A honvédelmi miniszter 2/1995. (II. 10.) HM rendelete a fogságfenyítés bírósági felülvizsgálatáról szóló 1994. évi XCIII. Törvény végrehajtásáról
65. A belügyminiszter 23/1994. (IX. 26.) BM rendelete az eltűnt személyek felkutatásának és a rendkívüli halálesetek kivizsgálásának rendjéről
66. A 19/2003. HM–IM együttes rendelet a bűncselekmények parancsnoki nyomozásáról
67. A Magyar Honvédség parancsnokának 28/1991 (HK. 16.) intézkedése a katonai objektumok területén elkövetett bűncselekmények helyszínének biztosításával összefüggő feladatokról
68. A Magyar Honvédség Parancsnokság Jogi és Igazgatási Iroda 134/2/1994. számú állásfoglalása „Egyes komoly tárgyi súlyú normasértő cselekmények eljárási rendje és a kapcsolódó jogszabályi háttér értelmezése”

A TÉMÁVAL KAPCSOLATOS PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

1. A fegyelmi helyzet alakulása és az elemző munka változásai. (*Új Honvédségi Szemle* 1993/5. szám 13 oldal)
2. A katonai fegyelem és a katonai bűncselekmények összefüggései. (*Új Honvédségi Szemle*, 1994/4. füzet, 1-18. oldal)
3. A Magyar Honvédség fegyelmi helyzetének jellemzői, különös tekintettel a bűncselekményi szintet el nem érő magatartásokra. (MK KBH *Szakmai Szemle* 1999/II. szám 23 oldal, N52861)
4. A tiszthelyettesek és zászlósok fegyelmi helyzete, 1994-98. (*Új Honvédségi Szemle* 1999/12. szám; 85-93. oldal, HU ISSN 1585-4167)
5. A katonai fegyelem és a bűncselekmények bekövetkezésének összefüggései. (*Hadtudományi tájékoztató* 1999/1. szám 1-148. oldal)
6. A Magyar Honvédség fegyelmi helyzetének jellemzői, a személyi állomány elismeréseinek és fenyítettségének tükrében 1994-98. közötti időszakban. (*Társadalom és Honvédelem* 2000/1. szám 47-72. oldal)
7. A társadalmi tényezők és a honvédség belső viszonyainak hatása a hivatásos állomány utánpótlására. (Kutatási szemináriumi dolgozat, katonai szociológiából; ZMNE Szociológia Tanszék; Kézirat, 2000. 1-22 oldal)
8. A Magyar Honvédség fegyelmi helyzetének jellemzői; a személyi állomány elismeréseinek és fenyítettségének tükrében 1994-98. közötti időszakban. (Szigorlati dolgozat katonai szociológiából; ZMNE Szociológia Tanszék; Kézirat, 2000. 1-31. oldal)
9. Deviáns viselkedések a Magyar Honvédségben különös tekintettel a bekövetkezett bűncselekmények alakulására. (*Társadalom és Honvédelem* 2000/X. szám, 30 oldal)
10. Deviáns viselkedések a magyar honvédségben különös tekintettel a bekövetkezett bűncselekmények alakulására (2000. október 20.; Kollokviumi dolgozat, filozófiából; ZMNE Filozófia és Kultúrtörténeti Tanszék; 1-22. oldal)
11. Deviáns viselkedések a Magyar Honvédségben különös tekintettel a bekövetkezett bűncselekmények alakulására. (Előadás; ZMNE 2000. november 08. Magyar tudomány napja)
12. Az előjáró fegyelmi jogköre (Előadás; Balatonkenese, 2001. 05. 09.; az MH jogi szakszolgálat vezetőinek továbbképzésén)
13. Előadás A határórség fegyelmi szakági továbbképzésén (Siófok, 2001. 05. 16. 09.00-10.00)
14. A katonák részére adható elismerések. (Fegyelmi kézikönyv, V. fejezet, 77-96. oldal, MH SZKKNY, Budapest, 2001.)
15. A normasértések fogalma, osztályozása. (Fegyelmi kézikönyv, VI. Fejezet, 97-220. oldal, MH SZKKNY, Budapest, 2001.)
16. Az előjáró fegyelmi jogköre. (Fegyelmi kézikönyv, VII. Fejezet, 221-237. oldal, MH SZKKNY, Budapest, 2001.)
17. A magyar honvédség fegyelmi információs rendszere és a működésével szemben támasztott követelmények. (Fegyelmi kézikönyv, XI. Fejezet, 377-386. oldal, MH SZKKNY, Budapest, 2001.)
18. Jogszabályok és iratminták gyűjteménye. (Fegyelmi kézikönyv, Harmadik rész, 387-561. oldal, MH SZKKNY, Budapest, 2001.)